

Az első magyar sociologus.

Írta: PEKRI PEKÁR KÁROLY.

A positiv philosophia megalkotójának, COMTE-nak örök-érdeme, hogy megteremtette a sociológiát, a társadalomtudományt. A positiv philosophia megalapítója, e kiváló francia elme ugyanis a positiv tudományok összegyűjtésén kezdte a positiv philosophia rendszerének nagy gondolatmunkáját, hiszen a positiv philosophia az ő fogalmazásában hivatva volt az összes tudományok positivitásait, általános érvényű eredményeit egy nagy, hatalmas, egységes rendszerbe foglalni. A positiv felfogás alapelve, hogy a tünemények változatlan természeti törvényeknek vannak alávetve. Az így, e felfogással munkálkodó tudományok a positiv tudományok. COMTE első lépése már most, hogy e positiv, tudományokat kiegészíti egy új tudománnyal. Ő ugyanis azt hirdeti, hogy a társadalmi tünemények is változatlan természeti törvényeknek vannak alávetve s így positiv tudomány tárgyai lehetnek. E tudományt nevezi ő eleinte társadalmi physikának (*physique sociale*) s e tudománnyal egészítette ki a positiv tudományokat. Később sociologia nevet ad neki. COMTE 1822-ben teremtette meg a sociológiát. Büszkeséggel tölthet el bennünket magyarokat, hogy már 1843-ban egy hazánkfia fordul az új tudomány felé és ez évben megjelenik az első magyar sociologia, SZONTAGH GUSZTÁV, akadémiai és Kisfaludy-társaságbeli tagnak műve, a »*Propylaeumok a társasági philosophiához, tekintettel hazánk viszonyaira*« cím alatt (Budapest, Emich Gusztáv 1843). Röviden mondva e cím így hangzanék: *társasági philosophia*, mert a »propylaeumok« kifejezés csak előmunkálatokat akar jelenteni bizonyos ósdi philosophusi szerénységgel.

A cím tehát társasági philosophia, akár betehető -volna így COMTE rendszerébe, mert szerzőnk e címet egészen úgy érti, mint társasági tudományt s azt is ad, társadalomtudományt, sociológiát. De van a címben még valami igen jellemző dolog s ez az, ami a Magyar Társadalomtudományi Egyesület figyelmét különösen megérdemli és ez az, hogy első magyar sociologusunk már hozzá teszi az első magyar sociologia címéhez: »tekintettel hazánk viszonyaira.«

Igenis, a sociologia, a társadalomtudomány épp az a tudomány, mely kénytelen-kelletlen, szükségképpen tekintettel kell, hogy legyen az egyes népek, nemzetek, társadalmi s így egyáltalában összes életviszonyaira. így tehát önként következik, hogy a magyar társadalomtudomány speciális feladata lesz a magyar társadalmi élet, de egyáltalában a magyar élet ily irányú tudományos vizsgálata, tárgyalása. Ezt valljuk Egyesületünk címében és szellemében s örömmel látjuk SZONTAGH GUSZTÁV-nál, kiben büszkességgel jelölhetjük meg az első magyar sociologust a szó legszorosabb értelmében, mert nemcsak a sociologia tudományát, de abban a nemzeti szempont érvényesülését is ő igyekezett először hazánkban bevezetni.

Nézzük már most közelebről az első magyar sociologus, SZONTAGH GUSZTÁV társadalmi philosophiáját, sociológiáját

Előszavában említi a szerző, hogy »Propylaeumai«-nak első kötetében philosophiai nézeteit ¹⁾, a philosophiához szoros értelemben tartozandókat adta elő. »Hátra maradtak« -mondja – »a politikaiak és aesthetikaiak, miknek elsejüket e munkámban terjesztem a tisztelt közönség elébe, szintazon terv és rendszerrel, azokat íránczia szokás szerint nem politikai Propylaeumoknak nevezvén, hanem Propylaeumoknak *társasági philosophiához* (philosophie sociale).« íme tehát a szerző maga is a franczia COMTE megindította társadalomtudományi irodalomra hivatkozik.

Rendkívül nemes felfogású bűvárnak tűnik fel SZONTAGH GUSZTÁV már ez előszó folyamán. Jellemző a korra, nemzetünkre a szinte humorosnak vehető megjegyzés, hogy mikor első munkáját kiadatni akarván, a könyvkiadók szíves »megelőző« fogadására a philosophiáról kezdett szólni, s » vér fagy-

¹⁾ Az idézetekben is a mai írásmódot követem a kirívó kétkulacsosság elkerülése végett.

láló hidegség terült el arcaikon.« »Nemes barátok segedel-mével« mégis napvilágot látott a mű s ennek főleg azért örül, »mert éppen ezen kölcsönhatás írók és olvasók közt az, mi terjedésének s gyarapodásának múlhatatlan feltétele.« Szomorúan jegyzi meg, hogy »nehéz olvasmányoknak«; találták, »munkát pedig minek írunk, ha az nem olvastatik?«

Szomorúan említi azt is, hogy mivel »az írónak minde-nekelőtt az egyetemes (világ-)irodalom elért tetőpontjára kell hágni«, philosophiai Propylaeumai kidolgozásakor »minden oda vágó szükséges könyveket« megszerzett s használni igye-kezett s az eredmény az volt, hogy »nemcsak compilatioval, hanem még plágiummal is vádoltattam.« Még aggódó lelkiismeretességgel védekezik is e vád ellen, de főelve, hogy az igazság, s nem az eredetiség vizsgálódásai állandó célja, azért nemcsak az egyéni tudásból, tapasztalásból, hanem a »kútfőkéből« is merít. Mit köszönhet nekik, a részletekben már meg sem tudná mondani.

Tárgyalásának módszere, mint maga mondja, az ellen-kező rendszerek fejtegetése, hogy az olvasó, ellentételektől ostromoltatva, meggyőződése önálló meghatározására kény-szeríttsékek, mi nélkül egyed s nemzet saját philosophiával nem bírhat. Íme mily modern kritikai eljárást alkalmaz. Ez ugyanis SPENCER módszere a philosophiai tárgyalásnál: a; ellentétes vélemények azonos elemeiben az igazság kihüve lyezése. És ezt a módszert használja az első magyar soci-ologus is, SZONTAGH GUSZTÁV, sőt ő is épp philosophiai értékéi emeli ki e módszernek.

Nézeteit nemcsak előadja elméletileg, hanem »helyességü-ket a hazai és a világtörténet által is igyekezett, mint mondja, igazolni.« Íme a rendes tudományos eljárás. Az inductioval, a rávezetéssel nyert általános tételek igazságát deductiv, leve-zető alkalmazásokkal igazolja, verificálja. Fejtegetéseit olvasva feltűnik, mily tudományosan fegyelmezett elme.

Végül elveit »*honunk fennálló viszonyaira is*« alkalmazza s épp ezzel válik reánk nézve közelebbről érdekessé s a Magyar Társadalomtudományi Egyesület előtt kétszer oly becességé.

A munka, így tulajdonképp két részből áll: a Propy-laeumok a társasági philosophiához és Hazánk jelen viszo-

nyai a propylaeumok szempontjából, melyet ugyan »toldalék«-ill ad, de mely rész majdnem oly nagy, mint maga a Propylaeumok. Az előszó utóirata figyelmeztet, hogy ez utóbbi részben adott javaslatok némelyikét »az időszaki sajtó azóta részletesebben kivitte*, a munka ugyanis egy évig hevert kéziratban, sőt némely javaslat meg is valósult, »mint például a nemzeti nyelv behozatala az ágostai vallású tanodákba.«

Ezek után lássuk magukat a Propylaeumokat. E társasági philosophia vázlat, e vázlatos sociologia a társaság céljával, tehát a társadalom céljával kezdi vizsgálódásait, melyet »az emberiség örök rendeltetése által változatlanul« megalapítottnak talál, az »emberiség lény, természete s annak eredeti törvényei által kitűzött«-nek. Röviden tehát: a társadalom célját az emberi természet szabta meg. S e tétel így ma is igaz. Csakhogy a modern biológiai felfogás részletesebb képet ad erről, mikor az embernek a természeti környezettel folytatott életküzdelméből s ennek cooperatív alakjából magyarázza a társadalom, a társadalmi békés cooperatio szükségképpeni keletkezését.

Emberi rendeltetésünket már most SZONTAGH érzéki természetünkben a jólét, erkölcsi természetünkben az igazság, szépség és jóság szükségképpeni keresésében találja. A társadalmi élet ennek megvalósítására törekszik. Céljai tehát ugyanazok mint rendeltetésünk céljai. Eléri ezt »kölcsonös segítség által.« Rendeltetésünkkel ellenkező célokat kitűző társaságok, mint például a haramiák és tengeri rablók. társaságai, már ez által törvénytelenek. Rendeltetésünk céljai közt legfelsőbb szerepet játszik a jó célja, az erkölcs. Eszünk ez eszményeket absolutoknak, végtelen tökéleteseknek tünteti fel, a haladás az ezek felé való közelítés: a végnélküli tökéletesedés.

A társadalom két része SZONTAGH szerint polgári és vallási, állam és egyház. A fenti célok elérésére, a jólét, igazság, szépség és jóság előmozdítására mindkettő törekszik, az állam a törvényhozás, kormányzás, nevelés, oktatás, tudomány, művészet, ipar és kereskedés által, az egyház az isteni igazsággal, a lelki szépséggel, a vallási erénnyel s az örök jólét megvalósításával. A társadalom főcélja a jó – köteles-

ségre és jogra oszlik, az állam célja a jog uralkodásának fentartása s biztosítása, hogy védő szárnyai alatt a polgárok emberi rendeltetésök céljait szabadon létesíthessék, az egyházé pedig az erkölcsiség.

Hogy rendeltetése örök céljait megvalósíthassa, az embernek ehhez belső szabadságának és külső szabadságának kell lennie, joggal kell bírnia, sőt kényszer útján is végrehajtható joggal. Ily joga természeti állapotban minden egyesnek van, de mivel ez végelemzésben mindnyáj ok harczára mindnyájok ellen vezet, az emberek társaságba egyesültek, hogy minden egyesnek jogai mindnyájok hatalma, vagyis az egész által védve s biztosítva legyenek s ezen egész: az állam. Az államoknak célja épp ezért a joguralkodás fentartása e világon. Idézi itt CANNING egyik beszédének kifejezését, hogy az államok célja az észszerű szabadság az egész világon.

Az egyház viszont az erkölcsi nemesítésre törekszik isteni szentesítéssel erősített parancsokkal.

A fentiekből a következő folyományokat vonja le: először, hogy a közbiztonság (ő közbátorságnak mondja) nem célja az államnak, mert pusztá következése a joguralkodásnak; másodsor, hogy a jólét, a közboldogság sem egyedüli s legfelsőbb célja az államnak, mert ez az erkölcsi célnek van alárendelve. Az állam célja a joguralkodás eszméje felé való végtelen haladás.

Az állam és egyház különbözik továbbá egymástól hatásaik módjában és egymás közti viszonyaikban. Az állam v. jogfentartásra törekedvén a külsőt, a cselekedetet veszi tekintetbe s szükség esetén kényszerítő hatalomhoz is nyúl; az egyház a belsőt, a hitet, gondolatot, meggyőződést, erkölcsiséget tekinti s kényszerhez *nem* nyúl.

Állam és egyház mindkettő egy független egésznek kiegészítő része. Az egyház azért nem állhat önállólag az állam mellett (ez status in statu volna), még kevésbé fölötte (ezen hierarchiai nézet a középkorral eltemtetett), hanem benne és alatta; az államnak fölségi hatalommal felruházott feje, feje egyszersmind az egyháznak.

Ezután áttér a történetírás bölcseletére. THUKIDIDES, TACITUS után a középkorban hanyatlást lát, később a történetírás

pusztán politikai históriából állott; háborúkat adván elő, fejedelmek, udvarok, kedvenczek és ágyasok életét, a népet alig méltatták tekintetre s mindezt a felsőbb vezető eszmék nélkül adták elő. így láthatta VOLTAIRE az ily történetírásban az emberi nem dőreségét és gonoszságát. Az olaszok kezdének ezen segíteni. KANT adja meg azután a vezéreszmét, HERDER a történetírás philosophiáját, mely szerint a történetírás vezéreszméje »az emberi rendeltetés: az emberiség történeti élete valósításának processusa«.

Az egyes embernél is ezt tekintjük, így az egész emberiségnél ugyancsak ezt kell vizsgálni. Mennyire haladt igazban, szépben, jóban, jólétben? Efelé haladtában gátlólag hatnak a körülmények. Viszont a művelődést előmozdítják a nagy emberek. Mutatja ezt a tudomány és művészet. Ez a haladás mértéke.

Szól itt kiskorú, nagykorú, gyermek, ifjú s férfikor, régi, közép, újabb kor-féle felosztásokról. A kiskorút a tekintély vezeti, a maradási elv, a nagykorút ellenben a haladási elv, a társasági philosophia, az újítás, a korszerű javítás. A hitújítás, a reformatio mozgalma nem esetleges, hanem egyetemes, szükséges és az emberi szellem eredeti fejlődési folyama volt. Idézi e tekintetben EVERET-et. így vetközi le a tekintélyt az újkor elején nagykorúvá fejlődő emberiség. A classikus ókor az emberiség gyermekkora, érzéki gondolkodású, aesthetikai jellemű, innen művészete örökké halhatatlan formái. A régi szép formákat általában csak utói lehet érne SZONTAGH szerint, felülmúlni talán nem, mert úgy látszik, az emberi tehetség, elérhető tökélyének maximumai. A középkor az ifjúkor felhevült érzemény- és képzelődéssel, ábrándos vallásossággal és regényes szerelmi kalandokkal. Az újabb kor az emberiség férfikora, az ész kora.

Ezután »az emberiség történetírási kifejlődésé«-ről szól. *Létesülhetők* is kell gondolnunk, hogy az emberiség igazban, szépben, jóban s jólétben *tökéletesülhet*, sőt hinnünk kell, hogy örök pályáján minden egyes látszó hanyatlások ellenére egészben véve, valósággal halad s tökéletesül. Ez rendeltetésünk alapkívánalma, mondjuk kereken: postulatuma. A társadalomphilosophiának – szerinte – ez fontos politikai tétele.

Az ész az emberiség megkülönböztető tulajdona, ez pedig az általánosnak tehetsége, melylyel végtelen eszmények után törekszünk«, szóval a tökéletest kívánjuk. Ez az általános emberi tökéletesülés hajlama alapja a fenti postulatumnak. De ennek tényleges valósága az emberi nem történetéből is két ségtelen. Az emberiség tökéletesülését főleg az emberiség hőseinek köszönheti. Ez a »tökéletesülési hajlamunk« késztet a művelődésre és pedig a kültermészet által, fegyver, ruha készítésére első sorban, majd házépítésre s társadalmi szövetkezésre, továbbá az emberi nem folyvásti szaporodása által, állattenyésztésre, majd földművelésre s végre az idő által, vagyis tapasztalásokkal, fölfedezésekkel és találmányokkal, iparra, kereskedelemre. Ez a lángelmék s emberiség hőseinek hatásköre. így fejlődik tudomány, művészet, ipar, kereskedelem. Az emberiség művelődési históriája, a történetírás legérdeke- sebb része az emberiség rendeltetésének valósulása.

Ezután történeti áttekintést ad a hindukról, chinaiakról, egyiptomiakról és a görögökről, kikről azt mondja, hogy bár keleti hagyományokból, de ritka tökélyre fejlesztették a művelődést, amit a kedvező éghajlatnak, a föld természetének, a tengernek tulajdonít. Szól azután a rómaiakról, kiknek kiemeli államalkotó, politikai, hadbeli kiválóságukat. Terjesztői a görög tudománynak, művészetnek. Majd a kereszténységről s a népvándorlásról szól. Konstantinápoly elestével feléled az ókori művelődés a renaissanceban. Szól az arabokról, a kereszties háborúkról, a nemzeti nyelv és irodalom s művészet kifejlődéséről, azután találmányokról, az állandó katonaság kifejlődéséről, a felfedezésekről, a harmadik rend emelkedéséről, a sajtó szerepe növekedéséről, a reformatioról és a forradalmakról. Nagykörűvá fejlődvén az emberiség, belátja rendeltetése valósíthatása szükségét s hogy szabad legyen gondolkodásban és cselekvésben, forradalmakkal segít. A gondolkodási szabadság az önálló meggyőződésből áll; a cselekvésbeli szabadság a külső hatási, kör lehetőségéből. Jelenünkben az anyagi érdekeknek szentelik figyelmüket az emberek. Tudományokban, philosophiában, jogbölcsetben főleg az emberek egyenlőségét hirdető s a nőt is felszabadító kereszténységgel, óriási a haladás. Épp úgy a tapasztalati tudományokban, a mathesisban is; a technika terén a vívmá-

nyok egész sorozatát látjuk a gépekben. A művészet is óriási haladást tett, a görögnél a formatökély volt a fő, a keresztény művészetben a szellem, a világfelfogás a fő. Új műfajokkal is gazdagodtunk; ilyen például, a regény, a csúcsíves mód s a művészet technikai oldala gazdag sokféleséget mutat. Erkölcsei tekintetben is haladtunk, természetünk nemesbült; fonáknak tartja ROUSSEAU ismert okoskodását. Tehetségeink összhangzatos kifejllesztése az akarat nemesbülésével jár. Szerinte a XV. Lajos alatti romlott világ keltette fel a nemesebb érzelmű genfi bölcselkedőben egy őszintébb, egyszerűbb, ártatlanabb világ utáni vágyat, de paradoxonok utáni kapkodása kiöntette vele a gyermeket a fürdővel és a rosszat helytelenül a műveltségnek tulajdonította. A vallás terén is, mely a polgárisodás megindítója, nagy volt a haladás a felebaráti szeretetet hirdető kereszténységgel a benrejlő végtelen tökéletesülés elvénél fogva. »Egy nép politikai hagyományában lerombolva ugyan az oltárt is«, de »fellábadván hagyományából, a ledöntött oltárokat ismét felállítja, mert vallásban születünk mindnyájan«. Fizikai, jóléti tekintetben is roppant nagy a haladás. Az ember kifejező, szabályos, mondhatni igazán emberi arcot csak művelődés által nyer. A jólétet szolgálják a biztosítások, nyugdíjak, takarékpénztárak, bankok, árvaházak, kórházak, leleczházak, a közlekedés óriási arányú fejlődése, vasutak, gőzhajók, a posta, a gyárak kifejlődése az ipari termelés minden terén.

Ezután a társadalomphilosophia rendszerei címen szól a politikai rendszerekről: az állandóság, forradalom s reform rendszereiről. Az első szerint az emberek társaságba léptek, hogy egymást segítsék, biztosítsák. A fennálló törvényszerű fejlődéséről van itt szó. A forradalmi rendszer a fennállót figyelemre nem méltatva az állam alkotmányát s törvényeit szerkeszteni iparkodik gyökeres világboldogító felforgatással. Elvük: korlátlan haladás, bármibe kerüljön. Céljuk: az emberiség jogai, a szabadság s jogegyenlőség hiánytalan létesülése. Fonáknak tartja mindjárt első lépésében: légből kiindulni nem lehet. Minden politikai munkásságnak a történeti úton keletkezett társadalmi szerkezetre kell vonatkoznia, javításaiban tekintetbe kell vennie az éppen fenforgó körülményeket és szükségeket. E lassú javítás

a szükséghez mérten a természetes fejlődési folyamat. Mily felvilágosult elme. Akárcsak SPENCER-t hallanók, aki épp így ítéli el a forradalmakat.

Erőszakosan fejleszteni nem lehet. A priori szerkeszteni társadalmi fejlődést nem lehet. Az ilyesmi utópiai légvárépítés s a forradalommal együtt enyésznek el az ily alkotások. A forradalom emberei magukat az eszmény *tiszta* valósíthatóságával ámitgatják, mi lehetetlen. Az eszmény végtelen, az emberi dolgok végesek; s így az eszményt sehol és semmi időben egész tisztaságában nem lehet valósítani.

De meg felforgatás sal való teljes megsemmisítés s új kezdet – ezek is a forradalmi politika fonák képzeletei, mert megsemmisítés általában nem létezik a természetben, s így a társadalmi életben sem; minden változás, erők neutralisatiója, átalakulása. Új kezdet és ugrás pedig az okság és folytonosság egyetemes törvényeivel ellenkezik. S általános sociologiai igazságot formuláz, mikor azt írja, hogy meg nem szakadható történeti fonalon folynak társadalmi állapotaink is egymásból fokonkint fejlődve. Ez a lassú, folytonos, fokonként való fejlődés, az, amit SPENCER is hirdet. Ez SZONTAGH szerint a természetes fejlődés.

Igen találóan mondja e tekintetben: »Nagy tévelygés azért hinni, hogy a fejlődés is annál üdvösebb, mennél sebesebbel! haladó s mennél gyökeresebb. Minden javításnak általános és viszonyos tökélylyel kell bírnia; ez mértéke, aránya, melye;; túl üdvössége elenyészik; a haladásnak tehát az állandóvá; egyensúlyban kell lenni.« Fontos irányelv a politikai működés terén.

Erkölcsei és jogi szempontból még »visszataszítóbbak« a forradalmi rendszer fonákságai, mert a forradalom egyszerre társadalmon kívül helyez bennünket, természeti állapotba. A tényleges jogok eltörlesztetnek s folyik a vér. Az ész visszaborzad.

A harmadik politikai rendszer a reform rendszere. Ez synthetismusa a két előbbinek, összeegyezteti az állandót az eszme követeléseivel. Elve: előre s hátra pillantó, fokonkinti, a fennállónak s eszmének szükségéit egyiránt méltató haladás, békés törvényes úton. Kiindulás pontja: a létező, fennálló, melynek követeléseit az eszme útmutatása szerint igyek-

szik kielégíteni. így a valóságból kiindulva, kérdés már most: kít vegyünk tekintetbe. A nemzet értelmisége, az előjogosok mellett szólnak a tevőleges jogok; a köznép milliói mellett a természeti jogok. Az egyetemes igazság a különböző érdek s műveltségi fokok szükségének közép vonalon való kiegyenlítését kívánja. Ez a juste milieu, az igazi közép rendszere, talán magyarul inkább a helyes közép rendszere. Ellenkező sarkok, vonzó és távoztató erők által létesül, alakul, változik minden a természetben; érzékiség és ész határozza meg az emker belső meggyőződését s külső cselekedeteit, sőt ARISTOTELES szerint az erény maga nem más, mint a túlságok juste milieu-je; az igazi bátorság p. o. közepet tart a gyávaság s vakmerőség, a takarékoság, fukarság s pazarlás közt stb. Szóval az Aristoteles-féle helyes középutat, a *τὸ μέσον*-t hirdeti. Hozzáteszi a reform emberének juste milieuje nem mozdatlan pont, hanem a haladó étellel halad, fentebbi fokra hág, nézete mindig élethű, ő igazán az élet embere, sőt a *jelené*.

Az aristokratikus elemek és a forradalmi rendszer így hozták létre középuton az alkotmányos monarchiát. Haladunk, kétségtelenül haladunk – biztat írónk – igazi szabadságban a jogegyenlőség eszménye felé.

Ezután az egyházi (vallási) rendszereket tárgyalja. Itt a valóságos elem a fennálló tevőleges vallás; az eszményi: az észvallás s az egyház célja. így lehet vallási realizmus csak az elsőre építve, s vallási Idealismus csak a másodikra építve. Mindakettőt összeegyezteti a vallási synthetismus. A katholicismus példája a vallási realizmusnak, míg az úgynevezett rationalisták a vallási Idealismus példái, az ész vallását hirdelve. Közepett jár a vallási synthetismust képviselve a Protestantismus, mely a vallási hittel együtt a lelkiismeret szabadságát is hirdeti. A katholicismus az állandóság eszménye szerint legteljesebben kiképzett. A protestantismus e tekintetben vele korántsem állja ki az összehasonlítást. Az észvallás hívei az egyház forradalmi felforgatására törnének. így a protestantismus felel meg a fejlődésnek. A protestantismusban több fejlődési képesség mutatkozik, mint a katholicismusban Felszabadítván a lelkiismeretet, valóságos tökéletesülési elvet vett fel magába, így folyton maga is fejlődő, korszerű marad.

így a haladó műveltséggel összeegyezik, tökéletesül, czélszerűbb vallási s erkölcsi nevelésre s oktatásra s korszerűleg javítandó egyházi szervezetre s szertartásra vizs. E tekintetben is teljesen a politikai reformrendszerhez hasonlítván.

Ezután a keresztény társadalmi élet történeti kifejlődéséről szól. A helyes elveket a társadalmi filosofiából, a ezél szerű alkalmazást a történetírásból, az emberiség rendeltetése valósításának képéből kell tanulnunk. Ami az egyesre az élettapasztalás, az a történetírás a nemzetre s egész nemünkre nézve, vagyis mondjuk ki kereken, hogy ami az egyesre az élettapasztalás, az a nemzetre, emberiségre a történeti tapasztalás. Próbaköve elveink talpraesettségének s tükre a mul-
nak, mely nélkül öntudatosan a jelent nem érthetjük meg. Ez a viszonya SZONTAGH szerint a történetírásnak és a társadalmi filosofiának vagyis sociológiának.

Ezután a történetírás néhány tanúságát vonja le. Az alkotmányi formák, a viszonyok s történetek hatalma által keletkeznek, addig viszonyos (relativ) czélszerűséggel bírnak, míg ezen viszonyok fennállanak s ezt csak akkor veszítik el, mikor változott viszonyokkal új s különböző szükségek támadnak s ennek következtében a fennálló formák elavulnak. Micsoda szigorú történeti Pragmatismus. SPHNCER beszél hasonlóan, mikor azt mondja, hogy a társadalmi életet, fejlődést, csak a viszonyok, az emberek természetének megváltoztatásával lehet megváltoztatni.

A történet példákat ad s e példákban SZONTAGH rámutat a juste milieu helyes középútjára. Sem a forradalmi elv, sem a régi elv nem győzött. A középben a haladás, csak ez adja a haladás lehetőségét. »Juste milieu for ever.« Jegyezzük meg jól, folyvást változó alakban s haladási irányban.

A keresztény vallással nemünk az érzékiség fokáról magasabbra, szellemibbre hágott. A szellemi, a belső, a leli. i élet kifejlődése ez. Az állandósági elv túlerősödésével szemben a reformatio szabadította fel a lelkiismeretet, a gondolkodást minden emberi tekintély alól. Fontos az állam s egyház egymázközt való viszonya. Az egyház az államnak megfelelő lehet, az állam céljait előmozdíthatja. Viszont ellenkező esetben surlódások jöhetnek létre.

Ezután »futó pillanatot« vet SZONTAGH nemzetünk törté-

netére. Ezt egészíti ki végül a toldalék gyanánt adott »Hazánk jelen viszonyai a propylaeumok szempontjából« című rész, mikben azonban az akkori állapotokról szólván, fejtegetései jobbra elavultak, de azért dicsérendő egyrészt az általános tételeknek hazai viszonyainkra való alkalmazása, másrészt mégis sok érdekes dolgot mond. Így az európai nép világrendeltetése a haladás pályáján az emberiségnek utat törni, előremenni, a polgáriasodást világszerte terjeszteni; a magyarnak, mint európai népnek, feladata tehát a művelt nemzeteket e tekintetben utolérni s velők karöltve mint új tényező – megszaportván azokat egy lelkes keleti családdal – az emberi nem örök rendeltetése előmozdításán munkálódni. Érdekes megjegyzése a szerzőnek az is, hogy »Hazánk . . . nemcsak része Európának, hanem társa az ausztriai császárságnak is s e tekintetben nemzeti életünk kifejlődése e birodalom európai helyzetétől feltételeztetik. Akár csak napjaink nem rég elhunyt német közjogászát, a heidelbergi tanárt, JELLINEK GYÖRGYÖT hallanók, ki hasonlóan hirdeti, hogy Magyarország és Ausztria souverainitása együttesen jelenik meg, mint egy államszövetség souverainitása. Feladatunk – folytatja SZONTAGH – belső szakadásaink kiegyenlítése, egyesülés nemzeti lét által, belső s külső erőnk lehető legnagyobb kifejtése, hogy a kísértés órájában férfiak lehessünk a gáton, áttörhetlen falat képezvén Európának, a polgáriasodás- és szabadságnak barbárság s kényuraság ellen. Ez szerinte történeti hivatásunk. Nemzetünk története adja szerinte a tanúságot, hogy össze kell tartanunk az osztrák társbirodalommal. Minden haladáshoz, hiányaink kipótlásához önismeret kell. Így ismerteti »belállapotainkat alkotmányi, nemzetiségi, műveltségi s anyagi tekintetben«. »Mi válhatnék az emberből – idézi KANT neveléstani mondását – csak akkor tudhatnánk meg igazán, ha nevelését felsőbb lények, anyagok, vennék át.« Ily nevelő pedig az alkotmányforma is, az államforma is. A centralisatio és a municipalismus helyes arányban való egyesítését kívánja. A megyei hatóságokról azt mondja, hogy »ösgyűlési forma«, sőt ezen forma valóságos őseinktől reánk szállott kincs, melyet czélszerűen használva, belső nemzeti életünk legtokéletesebb institutióihoz juthatunk, ha megyei termeinket, középkori korlátain fokkonként tágítva,

a nemzet osztatlan összes értelmiségének gyűlhelyévé teendjük. »Hol vannak pedig – kiált fel – megyei gyűléseinkben a polgárok, a nép, a nemzet millióinak egyedei? Én ott csak előjogosokat, kiváltságos egyedeket látok.« »Nem is tartható ... az ország s egyesült összes nemzet akarata hű kinyomatának«. Az adó rendezését kívánja s ez úton e jogok rendezését. Censust tart kívánatosnak, hogy a felvilágosodott többség érdekére támassza a szabadságot, mint alapra. így egyrészt jogkitágítást kíván, de másrészt meg jogmegszorítást. Országgyűlésünket – szerinte – korszerűen kell átalakítanunk. A rendi képviselőt helyébe a nemzeti képviselőt kell tenni. Akár csak a megyei gyűléseknél.

A nemzetiséget illetőleg SZÉCHENYI, a »Kelet Népe« íróját idézi: »Nemzetiségünk biztosítása s nemesebb kifejtése jövőnk alapja.« Nemzet szerinte a népesség oly összesége, mely állammal, hazával egybekötve, önálló társadalomban, mint egy erkölcsi személy, saját politikai életet él. Ilyen csak a honosító és államalkotó nép lehet, hazánkban is. Ennek van »saját nemzetisége, a többinek egyedül kölcsönzött, ráruházott. Igen czélszerű alapelv nemzetiségi ellenségeinkkel szemben. Amint tehát folytatja, p. o. hazánkban csak magyar nemzet létezhetik, mivel ez magyar néptől hódított meg, úgy határai közt a magyaron kívül más nemzetiség nem is uralkodhatik. Ez bitorlás volna. »Nemzeti nyelvnek« csak a kiképzett irodalmi magyar nyelvet lehet nevezni. A nemzetiség leglényegesebb bélyege s legmélyebb alapja az állam és a nyelv, mert velők együtt él és enyészik a nemzet. A nemzet fennállásának lényeges, elmellőzhetlen feltétele a nemzeti nyelv fennállása, csakúgy mint a független állam. »Nemzeti nyelvünk azonban nemcsak alapja s egyik tényezője a nemzeti létnek, hanem kifejlődése s terjedésének egyedüli eszköze s lényege is.« A nemzeti nyelv a *hivatalos nyelv*, egyszerűs mind irodalmi nyelv. »A nemzeti irodalom kivirágzása azért a nemzetiség és nemzeti műveltség kifejlődésének első feltétele.« A nemzeti nyelv az iskolai nyelv és az általános társalgási nyelv. A »Kelet Népe« szerzőjétől ajánlott nemzetiségeket magunkhoz édesgető eljárás helyett SZONTAGH a fenyegető viszonyok nyomása alatt egyenesen és határozottan követeli »a magyar nyelv alkalmazását tanításra iskoláinkban«.

Ezt tartja e perczben a legfontosabb ügynek, mivel ez részint a fennállás, részint nemzeti műveltségünk kérdése. így követeli főleg a protestáns tót és szász iskolákban. Ez gátat vetne a pánszlávizmusnak. »Anomáliák végtelenségé«-nek lenne így vége. Ábrándos képzelgés a pánszlávizmus; kiküszöbölendő képzelgésnek tartja, mint a »pityergő« irodalmat. Az egyesülés mulhatlan feltétele, SZONTAGH szerint, az idegen ajkú köznép magyarosítása, mint főleg az értelmiségé, azoké, kik a nyilvános társadalmi élet rugói.

A műveltség kifejtésében a nemzet az ember örök rendeltetését valósítja. Ezt előidéző tényezők az irodalom s az iskolák. Az irodalom a műveltség eredeti kútfeje. A műveltség teljes kifejlődésre csak a nemzeti irodalomban juthat. A nemzeti irodalom tehát a műveltségi haladás főfeltétele s még inkább fontos nálunk, mint az egyesülés, a nemzetiség megalapításának s terjedésének eszköze, tehát szintűgy feltétele nemzeti fennállásunknak, mint nemzeti haladásunknak. Az irodalmi nyelv az egyedüli kapocs a különféle népektől származó nemzet értelmiségének egyesülésére, mint azt a nemzetiség fogalma s az állam egysége kívánja. Ezt fogja tehát ezentúl minden művelendő ifjú tanulni. Ismerjük el tehát, mily kincset bírunk ezen, bár még nem egészen kimívelt nyelvben, ezen bár még kezdődő irodalomban. Haladásunk tehát irodalmunk igazi nekiindulásával egykorú s azzal egyenlő lépést tartó. A magyar nyelv s irodalmon kívül nincs rá nézve üdvösség. Magyar írók, a tudomány és művészet emberei! el ne hagyjátok e népet, mert legbensőbb nélkülözhetlen szüksége van rátok – így szólítja fel lelkesen a magyar irodalom munkásait. Szól irodalmunk úttörőiről, főleg RÉVAIRÓL; »ki nyelvünk grammatikáját megalapítás, KAZINCZY FERENCZRŐL, »az irodalmi nyelv alapítójá«-ról, de főleg SZÉCHKNYI ISTVÁN gróf érdemeiről a tettek mezején s az akadémiáról, a Kisfaludy-társaságról. Nemzeti egészben kisebb állam épp irodalmában tűnik elő. Az iskolákról keveset szól, »mivel e tárgyról különös kötetben« óhajt szólani. Protestáns egyetem felállítását tartja szükségesnek Pesten. Ipariskolákat, műegyetemet, gazdasági iskolát, országos könyvtárt sürget. »Minden tudós iskolához pedig gymnastikai intézetet mellékeljünk«, módja, és így a testi nevelés érdekeire is gondol, JAHN rend-

szerét ajánlva, nehogy a test elnyomordjék vagy elerőtlenedjék. Szükség esetén a honvédelem is hasznát látná. Követeli a házias, nemzeties nőnevelést.

Anyagi érdekeink kútforrásai: a földművelés, az ipar és a kereskedés, segédeszközökkel. Hazánk főképp földművelő ország, így sokat vár a Gazdasági Egyesület munkásságától. Utak építése, folyószabályozások s szélesebb tengerpart szükséges. Szólt erről már a »Pályakép« című ifjúkori művében.

Nemzeti haladásunk érdekében a különféle egyházak békés együttműködését tartja kívánatosnak a múlt felekezeti küzdelmei helyett. Ezért pártolja a »Zay-Ugróczi dolgozatok« szerzőjének tervét is, a két protestáns felekezet vallási unióját.

A »Berekesztése-ben végül egy pillantást vet korának a legújabb magyar politikai mozgalmaira. Korát hazánk *ébredés*-korának nevezi, Berzsenyi lángszavai, Kölcsey eszményi alakja s VÖRÖSMARTY szózata mind erre munkál. »Lépjünk tehát a cselekvés stádiumába!« Nagy érdeme van ez irányban a »Pesti Hírlap«-nak s a »Kelet Népe«-nek; utóbbinak ezer példányát pár hét alatt elkaptokdták. De »SZÉCHKNYI ISIVÁN szive aggodalmában hibázott, mikor a »Pesti Hírlap«-ban valamiféle sárkányt látott, mint Zrínyi a költő a törökben s felkiáltott: »Ne bánts a magyart!«, ő is így emelte fel hatalmas szavát a »Pesti Hírlap« ellen. A jövő azonban, tudjuk SzKciiENYI-nek adott igazat. Különb SZONTAGH is hozzáteszi: »A »Kelet Népe« intései tehát nem voltak feleslegesek.« Ellenörködés volt a »Pesti Hírlap«-pal szemben. SZÉCHENYI lelkében egy dicsőbb jövőndő eszménye élt, »a magyar még csak lesz«. Ezért ébreszt, simogat, dorgál, élénkbe állítja fogyatkozásainkat. Ráilik igazán amit SZONTAGH ráolvas:

»– Wer den Besten seiner Zeit genug gethan.
Der hat gelebt für alle Zeiten.«

Egyenlő büntető törvényt, egyenlő honvédelmet s egyenlő adót követel a »Kelet Népe« írója, a »legnagyobb magyar«. De a kor méhe magában hordta volt az általános egyenlőség eszméjét.

Az első magyar sociologusnak, SZONTAGH GUSZTÁV-nak társadalmi philosophiája, azaz sociologiája tehát főelül az ember erkölcsi rendeltetése megvalósítását hirdeti a társa-

dalmi élet alakjában s e főszme körül csoportosítja tételeit, erősen építve a történelem tanulságaira, úgy hogy a történeti fejtegetések uralkodó szerepével közeledik napjaink amaz egyik sociologiai iránya felé mely a sociológiában történet-philosóphiát lát s melynek egyik legkiválóbb képviselője PAUL BARTH¹⁾. Mindenesetre érdemes, komoly és érdekes munka ez az első magyar sociologia s mint komoly és európai gondolkodót állítja elénk SZONTAGH GUSZTÁV-ot, az első magyar sociologust.

¹⁾ V. ö. »Die Philosophie der Geschichte als Sociologie. Erster Theil: Einleitung und kritische Uebersicht. O. R. Leipzig. Reisland, 1897. XVI + 396.

Politika és társadalompsychologia.

Írta: DÉKÁNY ISTVÁN.

Mi sem megszokottabb a sociologia körében, mint évezredekkel ezelőtt idejét múlt társadalmi intézményekkel foglalkozni. Sokszor felhozták már a sociologia bírálói, hogy modern intézményeket a sociologus elemezni nem tud. Spencer úgyszólván kizárólag kezdetleges népekkel foglalkozik és az ő példáján indulva, a modern sociologia e bár érdekes, de mondhatnók, társadalom-embriologiai szempontot helyezi még mindig előtérbe. Innen van, hogy nem egy sociologus, mint E. WESTERMARCK, aki igen messzeterjedő, ha nem is mindig mélyreható tanulmányokat tesz a társadalmi intézményekről,¹⁾ modern intézmények megítélésében nem képes biztos utat találni. SÍMMEL már eljutott a középkorig, sőt az új kor első századáig is. A czéhszabályok korának szelleméből igen sok érdekes társadalomtudományi mozzanatot jegyzett föl. De a modern társadalmi gazdaságtan és társadalmi politika még mindig nem támaszkodhat a sociologia adataira.

Ennek az állapotnak oka. úgy látszik, másban keresendő, mint eddig véltük. A modern intézmények meg nem érthetők, hogy úgy mondjam, kikristályosodott állapotukban, hanem kutatnunk kell a psychologiai indítékokat, melyek létrehozták. Az ősi intézmények jórészt megíratlan, öntudatlan csoportalkotások, melyek jól és könnyen megérthetők a psychologiai alpból, a közsokásból; a maiak nem. Itt nehezebb a követ-

¹⁾ The origin and development of the moral ideas. Lyndon, 1906. E véleményünket egyetemi előadásaira is alapítjuk. WESTERMARCK iskolája a társadalompsychológiának úgy látszik általában kevés jelentőséget juttat. V. ö. The abuse of the psychological methode of sociology. Clare Market Review VI. 94. 1.

keztetés, esetleg hypothesis alkotás a pszichológiai előzményekből. Az egyénnek, ami a legfontosabb, ma nagyobb érvényesülhetés jut, viszont többoldalú társadalmi hatás közepette működik. Mindakettő, az egyén és a társadalom benne létrehozott hatása, csak szorosabb társadalompsychológiai elemzés révén válhat világossá, A modern sociologianak tehát sokkal nagyobb szüksége a társadalompsychológiai alapvetés, mint a fentemlített embriológus iskolának.

Itt is, mint minden pszichológiai ismeretnek alapja, forrása ténymegállapítás, megfigyelés, ez esetben benső megfigyelés, magunkra eszmélés. Mert csak ezen az úton jutunk tulajdonkeppi pszichológiai ismerethez; a sókat említett kísérleti módszerek csupán correctiv, segédeszköz-szerep jut, mely benső megfigyelés nélkül nem lehet el. Ugyan itt is nagy a kísértés, hogy módszertani egyoldalúságba essünk, értjük a pusztán mechanikus pszichológiai ténystatisztikát, a tanuzási módszer nem mindig használható számbeli adatait. De képzett pszichológiai megfigyelő ritkán rejtőzik a sóciologusban.

Egy SCHÄFFLE, akiben meg lett volna a hajlam és képesség modern intézmények elemzésére, a sociologia fejlődésének nagyon kezdő fokán ír. MARX, aki a gazdasági társadalom kitűnő megfigyelője volt, másrésről erős speculativ elme, aki sokat construal, pszichológiai hypothesiseket is. Követőit viszont conservatívismusuk és gazdasági radicalismusok gyakran visszatartja attól, hogy a régi propaganda-terminológia helyett, mely a maga idejében jó volt, új tényekei megfelelő új fogalmakkal fejezzenek ki.

Másrésről igen érdekes új kísérleteket is találunk modern társadalompsychologusok részéről; így WILLIAM MAC DOUGALI. alapos műve¹⁾ általános culturdescriptiv tudománnyá akarja szélesíteni a társadalompsychológiát. »A psychologia ne tekintse egész feladatának a tudat-folyamat introspectiv leírását, hanem munkája csupán bevezető részének. Ily introspectiv leírás, ily tiszta psychologia, sohasem alkothat tudományt, vagyis nem emelkedhet egy magyarázó tudomány színvonalára és egymagában nem lehet nagyfontosságú a társadalomtudományra.«²⁾ Kitézött programjának azonban csak

¹⁾ An introduction to social psychology. London, 1908.

²⁾ I. m. 15. 1.

bevezető részéhez jut, széles culturpsychologia helyett bele-mélyed az ösztönök leírásába, miáltal a mai, főrészen gazdasági és politikai társadalom psychologiai rajzát ismét egy újabb psychologus nemzedék számára elhalasztja.

De épp az eddig megtett munka jelentőssé vált a politikai tudományban uralkodó téves psychologia megdöntésére. A politikai író a leggyakrabban erős intellectualis munkát végzők sorából való. BENTHAM-tól, de korábban esetleg MACCHIAVELLI-től kezdve jellegzetes intellectualismus tükröződik műveikben. Ők azok, akik a társadalom átlagembereit a maguk psyché-jük módjára képzelik és megalkotják a túl intellectualisait politikust mindenki-ben, ami merész és a legvalótlanabb hypothesis. Senkisé is képes más egyén benső psychicumát megismerni. Itt mindig hypothesiseket csinálunk; de sokszor alaptalanul, ami roppant tévedésekre vezet a politikai tudományban. WALLAS igen meggyőző példákban mutatott erre.¹⁾ Tudatos gondolkozás, mérlegelés beleképzelése, inhypothetisálása mások elméjébe, midőn ott csak öntudatlanság, ösztönszerű motívumok vannak, sokszor megtéveszté a törvényhozót. Néhány századdal ezelőtt elfogadott volt az, hogy a társadalom alakulása maga nem egyéb, mint tudatos actus, szerződés. Ma a népképviselői rendszer azon alapból indíki, hogy a nép oly politikai képességek birtokában van, melyek itéletadásra képesítik bizonyos politikai kérdésben. Hogy M. XIX. században a francia népszavazatok más psychologie tényre engedtek következtetni, köztudomású. A nép, a hypothetikus átlag-politikus sem nem ítél, sem nem hajlandó eszellemi tevékenységet intensive megtenni.

Ez intensiv politikai gondolkodás kevesek számára van fentartva. Sőt a történelemben végighúzódik a kormányzói tak és kormányzók párhuzamossága. A legkorábbi jelenség az *alá- és fölérendeltség* a társadalmi differentiatióban. Mindig különválva látjuk a kormányzók osztályát, melyről a modern sociologia nem szűnik meg hangsúlyozni,²⁾ hogy a befolyá-

¹⁾ Human nature in politics. London, 1908. (291. 1. The politician is still apt to intellectualise impulses.) Különösen 20-5K. 1. Impuls and instinct in politics.

²⁾ SIMMEL: Soziologie der Über- und Unterordnung. 1907. Archiv für Sozialwissenschaft und Sozialpolitik. 24. köt.

solás korántsem oly egyoldalú, mint az uralkodó részéről régebbi politikai elméletek vélték. De még SÍMMEL is, aki iskolázott philosophus gondolkozó, elfogad a sociológiában lehetetlen politikai elméleteket. Készen talál egy ARISTOTELES óta kifejlett elméletet a monarchiáról és nem vizsgálja, hogy ez az egy-uralkodóról szőtt pszichologiai hypothesis társadalompszichologiai szempontból voltaképp lehetetlenség, és sohasem volt valóság,¹⁾ mert a kormányzatban mindig részi vett az *uralkodó környezete*, amely sociologiai szempontból el nem hanyagolható, sőt éppen érdekes. »Az ember az alárendeltség elvéhez, innen indul ki SÍMMEL, kettős viszonyban van bensőleg: egyrésztől *vezettetni akarja magát*, az emberek többsége csak vezetés mellett létezhet, sőt *érezik* is ezt, keresik a magasabb hatalmat, mely magukért való felelősségüket átveszi és óhajtának egy korlátozó, szabályozó szigort, mely védi őket nemcsak kifelé, hanem önmaga ellen is.« -) Ezzel megindul a pszichologiai hypothesis, amelyet úgy vélünk már régebben is kétséggel fogadtunk volna és inkább a munkamegosztásból vezettük volna le hamarosan az uralkodó osztály keletkezését, nem pedig abból, hogy a nép *vezettetni akarja* magát. Már ezáltal is intellectualisáltunk egy ősi olyamatot, amely ma sem pszichologiai tényállás.

»Számталanszor felhozták már, hogy minő kiáltó aránytalanság van egy uralkodónak befolyása (Ein Herrschaft) és a kormányzottak nagy száma között. Ennek magyarázata abban van, hogy az uralkodó összes funkciója kimerül az uralkodásban, míg a közügyeknek az átlag-ember tevékenységénelv csupán csekély részét szenteli«, mondja SÍMMEL.³⁾ E politikai elméletekből átszármazott felfogás magyarázatát SÍMMEL-nek

¹⁾ SCHAFFTE (Bau und Leben 1881. IV. 242. 1.) nem gondol egy személyből induló kormányzó befolyásra. Az »Obrigkeiten« mint tehintélyek szerepelnek.

²⁾ SÍMMEL: i. m. 487. 1.

³⁾ Az ő philosophiai nyelvét, finoman árnyaló műszavait csupán magyaráznunk lehet. SÍMMEL fordításáról le kell mondani mindenkor. »Die Struktur einer Gesellschaft nämlich, in der nur einer herrscht, und die grosse Masse sich beherrschen lässt, hat nur darin ihren normativen Sinn, dass die Masse, d. h. das beherrschte Element nur einen Teil der dazu gehörigen Persönlichkeiten einschliesst, während der Herrscher seine ganze Persönlichkeit in das Verhältnis hineingibt.

el kellett volna hagynia és csupán annyit mondania, hogy a monarcha funkcióit voltaképp egy csoport gyakorolja.

Ez a politikai csoport képviseli a politikai gondolkozás tipikus formáit, és a társadalompsychologia, ha a kormányzás psychológiáját kutatja, legcélszerűbben ezekhez fordul. A társadalompsychologia-i megvilágítás sokban hiányzott eddig, „oy a politikai, mint a társadalomtudomány részére, pedig fontosságát hangsúlyozni nem is szükséges. De egyszersmind nehézségeit sem. A psychologus itt nem laboratóriumi anyagot talál; az amerikai psychologisáló sociologusok, – L. WARD a főtekintély ott, – bár kedvező témának találnák, mert könnyen képzelhető e téren új elmélet, voltaképp még ma sem önállók.¹⁾ WALLAS, ki maga évtizedeken át tevékeny politikus volt, némely pontban határozottabb irányt talál, bár nem határozott végpontot, eredményt.-) Megpróbáljuk a társadalomfejlődés utolsó századainak főbb tüneteit elemezni e szempontból.

Hogyan van az, hogy a történelemben inkább szabály, mint kivétel, hogy a kisebbség dönt a többség ügyeiben? A modern Parlamentarismus ritkán látta tudatosan, minő nagy forradalom a históriában a többségi elv. De talán e forradalom nem fejeződött be, hiszen nem látjuk a többség tényleges befolyását tiszta formában. Önként kínálkozik a felelet e problémára, döntő a sanior pars; de minő psychologiai alapon? A sanior pars azonban még nem általános tény, sok helyütt csupán ideál. Itt mégis bizonyos psychologiai sajátosságoknak kell rejleni.

A kormányzás társadalompsychológiája legújabb történelmünkben egy másik felötlő mozzanatra talál: gyakran, igen gyakran a vezető elemek idegenek. Idegenek lehetnek fajban, ethnographiai eredetben, melyre legérdekesebb példa az, hogy néhány ezer angol kormányoz több százmillió indiait; idegenek lehetnek gondolkozásban. De bármelyik esetről van szó, a psychologiai jelleg majdnem azonos, egy *ruling race* jellege, melylyel igen célszerűen megjelölhetjük azt a sajátos psychikai tényt, hogy ha nem is egy nemzeti államba be-

¹⁾ Hogy minő wardszerű még itt a vizsgálat módja és minő kevés tényleges haladás, v. ö. M. M. DAVIS: Psychological interpretation of society. N. Y. 1909. (Columbia Univ. Studies.)^x

²⁾ V. ö. id. műve 5. lej. The method of the political reasoning.

ékelődött, tömör, idegen csoportról van szó; a kormányzatban résztvevő egyének jelleme, pszichikai természete annyira elütő a közösségtől, hogy ezzel szemben mintegy másik fajt alkot. Évezredünk történelméből csupán három század esik hazai dynastiára. Mi sem gyakoribb, mint egy-egy »kalandor«, egy Hódító Vilmos, egy Róbert Károly, egy Napoleon, de a skandináv és balkáni államokban ma is idegen uralkodó-családokat látunk. Ha nem is az egyes egyének fontosak társadalom-pszichológiai szempontból, azt látjuk, hogy az uralkodó környezete hasonlóképp gyakran idegen. Szent Istvántól kezdve történelmünkben különösen gyakori az uralkodó közelében egy hospes-gondolkozás; de ne feledjük, volt idő, midőn a francia királyi udvarban olasz szó hangzott, Olaszországban spanyol és a porosz király teljesen francia környezetben élt. Az uralkodó és tágabb értelemben a kormányzó környezetének szelleme, a ruling race, erre példákat halmozhatunk a történelemből, idegen.

A kormányzó faj sajátos állása voltaképp még sem ethnikai különbségeken alapszik, hanem bizonyos társadalom-pszichológiai törvényeken. E faj különbségek pszichológiai energiák, melyek ugyanúgy működnek, érvényesülhetnek ugyanazon ethnikai közösségbe tartozó egyén vagy kormányzó csoport részéről is. És mégis a társadalom a kormányzó osztályt különálló fajnak érzi éppen, mert amaz energiák oly sajátoszerűek.

Ennek a ténynek a mivoltával igen nehéz speculatiók nélkül foglalkozni. Mégis a race-elmélet e pontját egyszerűnek véljük: *a társadalom fejlődésében az idegen vezető-fajnak azért jut nagy szerep, mert gyakori szükséglet, hogy egy faj képességeit kiegészítse egy másik faj.* Üdvös és rendkívül jelentős szerep jut a faj-tulajdonságok kiegészítésének pl. az indiai kormányzatban, ahol egy ősculturájú és korántsem alsóbbrendű nép százmillióit néhány ezer angol kormányozza. Éles tekintetű historikusok, minő SEELEY ¹⁾, tiltakoztak a közkeletű dogma ellen, mely szerint az angol faj különös kormányzati képességekkel van megáldva. SEKLEY csupán önfegyelmző képességében látja a kérdés megoldását, holott álta-

¹⁾ How we conquered India (The expansion of England, a 1!)7. s. köv. 11.)

lánosságban egy tipikus sociologiai tényt láthatunk itt, a faji tulajdonságok kiegészítését.

Hasonlóképp van a ruling race-nál magában egy németi államban. Épp akkor van legnehezebb helyzete a kormánynak – és épp akkor a legszükségesebb a funkciója – »amidőn egyoldalú faji tulajdonságok erős nyilvánulása észlelhető, midőn a társadalom actioja oly krízishez vezet, melyben szükséges a *kívülállók* nyugodt megfontolása, de midőn ugyanez a megfontolás majdnem lehetetlen, vagy nagyon nehéz a társadalommal együttélők részére. Amidőn a francia képzelem már kimerült elméleti államszervek kigondolásában, egy erőskezű és nem theoretisáló administrator támadt Napóleonban, aki nem hordta magával ROUSSEAU-t és a forradalom elméleti ideáljai helyett hús és vérből álló államszerveket teremtett, melyek voltaképp ma is megvannak. És az is kétségtelen, ha Kossuth nem hajlott volna épp úgy, mint az akkori magyar társadalom, érzelmi fellobbanások nyomán pillanatnyi ösztönzések felé, ha egy Széchenyi-szerű társadalomkritikusból lett volna benne egy kevés, úgy nem jutott volna ama kénytelen lemondó vallomáshoz: Nem születtem diplomatának. A ruling-race pszichologiai jellege a társadalom többségétől tehát erősen eltérő.

A kormányzó egyéniségek továbbá általában nem philosophok. Sehol sem követelt Platon az ő Államában nagyobb utópiát, mint midőn philosophusokat, más szóval helyesebben tudósokat, szakembereket óhajt az állam fejéül; sőt mindenütt, azt mondhatnók, »concret szellem« dominál az államfőkben, ami egyszersmind kapcsolatot fejez ki egy lelkiállapottal, mely nem speculativ, nem kedvel elméleti constructiókat és nem is utánoz. Az utánzás megboszulja magát. Szt. István törvényhozása például Karoling-utánzat, mely súlyos szervezetrátságot hagyott maga után. Kisssé önnállótlan, idealista, bár energikus és tudatos céljt követ. Az államfő, mint mondani szokták, nem utánoz, hanem ítél és hajlik, de lehetőleg észrevétlen, avagy, ha észrevéteti magát, úgy parancsol. Mindig egy concret szükségletből, egy concret célért. A szavazó demokratia mást jelent elméletben, mást a ruling-race nyelvén, a befolyás megtartását de facto, egy önműködőnek látszó »gépezet« mellett is, mely mint a sug-

gestiv vámkok, suggestiójával a mai társadalom-pszichológiai viszonyok mellett szükséges megnyugtató hatással van, és amelyet gépezetnek nem minden ironia nélkül neveznek szél-tében Amerikában.

A kormányzatnak van egy örökös és igen nehezen s kevesek által teljesíthető feladata, a *megfigyelés*, a társadalom concret állapotának megfigyelése. Ez a kérdés egyik leg-kevésbé vitatott pontja. SCHAFFLE már lépten-nyomon kiemeli a kormányzást mint tisztán szellemi functiót, sőt a statisztika és jelentéskérés sajátságos positióját is kiemeli,¹⁾ melyet volta-képp mindenütt a központi hatalom kezdeményezett. De pszichológiai elemzésével nem foglalkozik.²⁾ A kormányzó faj elsőrendű szükségletének mutatkozott már a XVIII. századtól fogva a megfigyelés szervezése, de ennek koránt sem abban a formájában, mint a modern tudományé, a kísérleti megfigyelésben. Midőn azt mondjuk, a kormányzaton lévő egyének sohasem philosophusok, avagy doctrinairek, csak negative világítjuk meg a poblemtát. SPINOZA elve, omnis determinatio negatio, a kezdetnek mégis megfelel, s e kérdésben egy fontos tény hangsúlyozását jelenti: nem ta'áljuk a kormányzó faj-ban az *általánosítás* képességét, avagy mondjuk, szokását. A generalisálás gondolatbeli belső tevékenységünk általános törvényekhez, természettörvényekhez vezet. Az uralkodó faj ezek jelentőségét nem ismeri, de talán nem is kell ismernie, ha a tényleges állapot természetes állapot.

Általánosítás helyett itt egészen más functiót, más gon-gondolkozásmódot találunk. Ennek a gondolkozásmódnak lényege, hogy nem az általánost, hanem a saját szerűt kutatja. Egy modern történelemelmélet sokat foglalkozott e kérdéssel, és individualisationak³⁾ nevezte el ez utóbbi felfogásmódot.

¹⁾ Bau u. Leben. I. 469. 1. Beobachtung oder Sinnestätigkeit des sozialen Körpers.

²⁾ E téren ő a régi kormányzó elmélet értelmében egyoldalú befolyást lát. Regieren ist Lenken, Umlenken, Einlenken. Még ott is, ahol mint a törvényhozásnál, csak egyik résztvevő (mitentscheidet), a kormány mindenütt az initiativa szerve (IV. 244. 1.).

³⁾ E kifejezés egyoldalú magyarázatokra vezetett és éppen a sociológiában könnyen félre vezethet. Az individualisatio ismerettani értelemben szerepel itt; különböző a specificatiótól, éppen ellentétes a generalisatioval. Az individualisálás elménk functiója, mely épp úgy a saját szerűben keresi a lényegét, mint ahogy mi közönségesen gondolkozni szoktunk a körülöttünk lévő egyénekről: nem hanyagoljuk el, sőt kiemeljük, ami az egyén saját-szerűsége, egyénisége.

Tényleg van bizonyos hasonlóság a politikus és historikus gondolkozásában, amire már FREEMAN rámutatott és kétségtelen, hogy a história épp a ruling race szellemi szükségleteiből kifolyólag igen gyakran az uralkodó csoport körében fejlődött.

A sajtószerszítést (vagy ismerettani értelemben egyénítést) néhány példában pszichologiailag közelebbről meg kell világítanunk. Képzeld el, forradalom üt ki. El Íveli képzelnünk azt is – sok forradalmat értünk meg az utolsó másfél században – hogy a forradalomnak kidolgozott elmélete volna. TAINE pl. azt mondaná: a forradalom oka az egykamarás rendszer, mert szerinte minden forradalom egykamarás rendszerrel kezdődik és két kamarással végződik. Levezetne tehát az épp beálló forradalom okát egy általános tételből, egy törvényből. Nem így az uralkodó, mint typus, ki sohasem keresne általános okot, mint aminő az egykamarás rendszer, hanem oly okokat, melyek csak egyszer történtek meg, épp ama bizonyos forradalom előtt. Tehát sohasem keres hasonlatokat, hanem megragadja a tényt a maga *egyszeri*, sajtószerszerű voltában. A magyar forradalomban talán legfeltűnőbb lesz egy eddig történelmünkben elő nem állott ok, egyrészt nagy belső, hirtelen átalakulás, felelős ministerium, mely kezdetben nem minden nehézség nélkül működik, s egy heves képzeletű parlament és ugyanekkor Ausztria nagy válsága, a nyugateurópai társadalmi helyzetváltozástól még bonyolódottabbá téve. Mindezek az okok a maguk sajtószersőségükben soha vissza nem térő unicumok, a maguk nemében nem általánosíthatók; épp egyénies, sajtószerszerű színezetük képezi lényegüket. Az uralkodó typus ezekre van tekintettel, a megfigyelési mód, melyet mint pszichologiai tényt látunk nála, az ő sajtója, a kormányzat pszichológiájának specificuma.¹⁾

De a történelmi Individualismus *ismerettani* vizsgálata nem mutatott ez analógián túl egy újabb következményre,

¹⁾ WALLAS tanár határozott pszichologiai magyarázatig (Human nature in politics 8. feje.) nem jut. A természettudományi gondolkozásmód – kész fogalomrendszer és a tények e schemába való mechanikus beleillesztése – ellen hatalmas támadást intéz, de ezzel a szerinte »quantitativ« gondolkozásmóddal szemben a politikus gondolkozásmódját csak »qualitativnak« képes meghatározni.

arra, hogy ezen az alapon a *causalis kapcsolat* felfogása is teljesen átalakul. Elménk tevékenységei között a leggyakoribb és legszükségesebb az okok keresése, de egyszersmind mi sem nehezebb, mint okot helyesen megállapítani. Á tudomány ma igen könnyen csak a skeptikus álláspontig juthat, midőn azt mondja, az ok megállapításával sohasem vagyunk készen, mert vizsgálódásunkban tovább haladva, egyre finomabb és finomabbá teszszük a sorozatot ok és okozat között. A politikus fentrajzolt gondolkozásmódjának erre nincs szüksége, bizonyos ösztönszerű genialitással kell megragadni a tényeket és az okot rögtön megsejteni bonyolult esetben is. Az ok és a neki megfelelő eredmény, az okozat közti kapcsolatot elnagyolt művészi vázlatban kell kijelölnie és ez gyakorlati szempontból teljesen elegendő. Mert ha a láncolat az okok finom sorozatában tág hézagokkal van is megszakítva, mégis mondhatjuk, hogy p. o. a világi fegyverletétel nehezen érthető meg az orosz interventio nélkül.

A modern természettudomány *causalis* elmélete ily oksági kapcsoló-merészségre nem is vállalkoznék, sőt barbárnak bélyegzi a historikus *causalis* gondolkozásmódját. A múlt században a természettudományi jellegű logikák tiltakozása oly erős volt, hogy a historikus meg sem kísérté sajátos *causalis* gondolkozását igazolni. Azt kell mondanunk, hogy a hétköznapi gondolkozás valóban nem is irányadó a tudományban; minden gondolkozás nemesíthető és tovább képezendő logikai formájában. De ez, amit a logikus gyakran feledett, kétféle irányban történhet. Midőn az okok kapcsolatát keressük, vagy egy általános okozathoz egy általános okot, vagy egy sajátos eredményhez egy sajátos okot keresünk. De lehetetlen egy általános törvényből egy sajátos okozat levezetése, megmagyarázása.

Doctrinaireknél ellenkezőleg épp ez a gyakori; elméleti sociologus vagy marxista constructiók nyomán induló politikusok ily következtetéseket szoktak vonni. Ma már nem érvelünk úgy, mondja WALLAS,¹⁾ hogy a bolygók körben mozognak, miután a bolygók tökéletesek, a kör pedig tökéletes alak,

¹⁾ E. i. m. 139. 1. egyéb érdekes példák. Minő kézzelfogható lehetetlenséget következtettek pl. a wages-fund theory hívei.

mint a középkorban mondták. De ma is »logikus« demokráta még úgy érvelnek Amerikában, hogy mivel minden ember egyenlő, a közhivatalok váltakozva viselendők. A bolygók tökéletes volta épp oly téves állítmány, mint az emberek egyenlő volta. A természettudósnál épp ehhez hasonló gondolkodás gyakori (a habitual mental furniture). Ugyanezért az uralkodó typus nem is törődik általános törvényekkel, hanem csupán tényekkel a maguk sajátosságában. Nagyon is közelről szemléli a tényeket, azok unicum voltát kénytelen érezni. Egy elvonuló philosophus keresheti a forradalom törvényét, de egy politikus a forradalom közepette cselekedni kénytelen, érezvén ama *helyzet* sajátosságát. Kossuth, midőn előtte egy délszláv küldöttség megjelent, nem vizsgálhatott praecedentst, vagy analógiákat. Bizonyos, hogy *akkor* volt az első magyar felelős pénzügyminister az első nagy általános európai társadalmi forradalomba közelről belevonva. Az a gondolkozásmód, melyet a politikus causalis kapcsolataiban találunk, hasonlít a historikuséhoz, de aligha jellemezhetjük anélkül, hogy pontosabb, bár új terminust ne kelljen választanunk.

Nevezzük mindazon sajátzerű (történeti) előzmények, okok összeségét concret²⁾ tények complexumának, röviden sajátos *helyzetnek*, két concret tény kapcsolatát pedig, minő) az orosz interventio és a világosi capitulatio – hogy az *általános* oksági, causalis kapcsolattól megkülönböztethessük -- *concret relationak*, akkor azt mondhatjuk, hogy a politikus nem általános törvényeket, hanem concret relatiokat keres. Azaz egy concret tény okául nem általános, hanem ugyancsak conerc tényt keres. Bonyolult eseteknél a sajátos »helyzet« egy előző sajátos helyzetben (concret tények complexumában) találja magyarázatát, azaz – nagyon közkeletű formában kifejezve - minden ténynek megvan a *maga* oka. Amilyen egyszerű igazságnak véljük ezt, épp oly ritkán találjuk szükségszerű és *természetes psychologiai tényként* említve, pedig a ruling race így gondolkodik, ezért nem doctrinaire. A kormányzó

¹⁾ Természettörvényekkel, nem normatív tételekről van szó.

²⁾ A concret szó régi logikai fogalmat fejez ki. Nem teljesen födi a most adott jelentést s csak jobb hiányában használjuk.

typus sajátságait (individualisál), midőn az előtte álló tényeket felfogja és megérteni iparkodik; midőn gondolkozik, konkrét relációt keres.

Midőn a rüling race meglátja az előtte állóban a saját-szerűt, a jellemzőt, két igen közel álló föltevés és szóhasználat szokott eredni ebből. Azt szokták mondani, hogy a »tényeket« látja a maguk »valóságában«. MACCHIAVELLI, aki általában az uralkodó álláspontját rajzolja, így ír a maga módszeréről: »Szándékom hasznos dolgokat írni, s ezért úgy írom le az igazságot, *amint van*, nem pedig mások képzelődését követem; egyes írók köztársaságokat és fejedelemségeket gondoltak ki, olyanokat, amelyeket soha sem nem láthatunk, sem pedig tényleg nem alapítottak. Nagy különbség van ugyanis a közt, ami éppen történik és a közt, aminek lenni kellene. Aki az elsőt elhanyagolja és csak az utóbbi után igazodik, előkészíti bukását sokkal inkább, mint fennmaradását.« Nincsenek morális szabályok az uralkodóra nézve, amennyiben ama morális szabályok általánosítottak és nem alkalmazhatók az illető helyzethez. MACCHIAVELLI századokon át vitatott relativistikus erkölcstanának pszichológiai magyarázata voltaképp a kormányzó típus psychéje: saját-szerűt, konkrét relációt keres. De bizonyára téves föltevés az, hogy a játszárszerűsítés functioja a tényekhez vezet; az, »amint van«, a psychikai functioik közben átalakul számunkra akkor is, ha a saját-szerűt, akkor is, ha az általánost elemezzük ki a tényekből.

A másik tévedés könnyen abba az irányba vezethet, hogy az uralkodó típus functioját, szellemi életét is intellectualisaiabbnak képzeljük, mint aminő. Nem hypothetisáljuk bele, hogy a rüling race nagy intellectualis munkát végez, midőn a *helyzet saját-szerűségét*, melyet fölismerni kétségkívül nehéz, amely a politikus örökös themája, végig gondolja.¹⁾ A kormányzó típus is ösztönöket örököl, melynek szerepe korántsem megvetendő és nagy munkamegtakarítást jelent a szellemi fejlődésben. De ez ösztönök specificus kormányzati ösztönök.

¹⁾ A fejedelem, 15. fejt. Egy újabb probléma ezek után az, hogyan történik a saját-szerű társadalmi helyzet felismerése.

A helyzet, a körülmények nyomásának gyakran nem értelmi megfontolásból, hanem ösztönszerűen engednek és ha megtalálják a concret relatiót, mely új helyzethez vezet, a megváltozott körülmények urai maradhatnak; de nem egyszei átjuk, hogy hajthatatlanok; az uralkodói adaptatio képessége nincs meg bennök, mint a Bourbonokban, kik az összeütkezésekből nem kerülvén ki győztesen, positiojukat végleg elvesztették. Minden körülmények között elsorangú problema. a politikai gondolkozás örökös themája, a társadalomfejlődésben beálló új, sajátságos helyzetek végiggondolása. S itt mindig könnyebb doctrinairenak lenni, mint politikusnak.

A csecsemővédelem hatása a csecsemőhalálózásra.

Írta: SZANA SÁNDOR.

Mielőtt fejtegetéseimhez fognék, mindenekelőtt meg akarom állapítani, hogy bár Magyarország csecsemőhalandóságát éppenséggel nem tarthatjuk csekélynek, még sem szabad szem előtt téveszteni azt, hogy amidőn Magyarország csecsemőhalálózása 1908-ban 21.2% volt, nemcsak Ausztriáé, hanem 1905-ben Bajororszáé (24.1%), Szászorszáé (25.7%) és Würtembergé is ennél nagyobb volt. (22.4).¹⁾ Tehát ezen elsőrangú culturállamok halálózása nagyobb, mint Magyarorszáé. Ha pedig a nagy városok csecsemőhalálózását vesszük, azt látjuk, hogy Budapest csecsemőhalálózása körülbelül akkora, mint Berliné.²⁾ A legnagyobb német városok között 1909-ben 18-nak van nagyobb csecsemőhalálózása még, mint Budapestnek.³⁾

Ha már most azokat a tényezőket keressük, amelyek a

¹⁾ DIETRICH: Das Fürsorgewesen für Säuglinge. Z. f. Säuglingsfürsorge 1908. Bd. 2.

²⁾ BEREND Budapest csecsemőhalálózását úgy akarja megállapítani, hogy a Budapestről elvitt csecsemők halálózási számát is hozzá akarja adni. Ezt azonban csak akkor lehet, ha a többi fővárosnál is ezt tesszük. Berlinből p. o. igen sok csecsemőt visznek el, minek bizonyítéka, hogy Berlin körül vannak községek, hol több házasságon kívül született hal meg, mint ahány ott született.

³⁾ A német államok halálózása az utolsó években lényegesen javult. De teljesen arányban van a szülések számának ugyanily lezállásával. Magyarország születési arányszáma az utolsó években nem csökkent, nem csökkent a csecsemőhalálózás sem. Teljesen ugyanez áll a városokra is. Valamennyi német városban csökkent a szülések arányszáma, épp oly arányban csökkent a csecsemőhalálózás is. Mindenütt, tekintet nélkül arra, van-e az illető helyen csecsemővédelem, vagy nincs.

csecsemőhalálózást befolyásolják, mindenekelőtt figyelembe kell vennünk a születések arányszáma és a csecsemőhalálózás arányszáma közötti parallelismust. Amint a születéseknek a lakosság számára vonatkoztatható arányszáma növekszik, emelkedik nemcsak absolute, hanem aránylagosan is a csecsemőhalálózások száma, vonatkoztatva a születésekre. Vagyis, ha a szülések arányszáma nő, növekszik a csecsemőhalálózások arányszáma is. Helyesebben, mert a gyakorlatban rendszerint ezt látjuk, amint a szülések arányszáma csökken, arányosan csökken a csecsemőhalálózás arányszáma is.

Élénken és szemléltetően demonstrálják ezt a ROESLE által a dresdai Ausstellung für Volkskrankheiten u. ihre Bekämpfung-ban kiállított táblák, melyeket a dresdai 1911-iki nemzetközi egészségügyi kiállításon is még bővítve s az utolsó évig vezetve mutatott be. Ha ezen táblákat nézzük, és nem az egyes, hanem az évekre kiterjedő összeredményeket hasonlítjuk össze az egyes országokban, de még inkább az egyes városokban, úgy azt látjuk, hogy csökkenvén a szülések arányszáma, csökken a halálózások arányszáma is.

Látjuk ezt a következő táblázatból is, mely Magyarország születési s csecsemőhalálózási arányszámát tünteti fel:

	Magyarországon a szülések és gyermekhalálózások arányszáma 1891—1909-ig.		
	1000 lélekre esett élveszületett	100 élveszületésre esik 1 éven aluli elhalt gyermek	5 éven aluli elhalt gyermek
az 1891—1895. évek átlagában	41·7	25·6	39·9
az 1895—1900. évek átlagában	39·2	22·1	34·0
az 1901—1905. évek átlagában	36·8	21·3	32·4
az 1906—1909. évek átlagában	36·0	20·8	31·0

»Érthető is ez«, mondja BIEDERT,¹⁾ hisz az anya, ki első gyermekére még a legnagyobb gondot tudja fordítani, málnegyedik és ötödik gyermekére sokkal, de sokkal kevesebb gondot tud csak fordítani.«

¹⁾ BIEDERT: Die Kindernahrung im Säuglingsalter. Fünfte Auflage: Stuttgart, 1905. 26. oldal.

Közül ΒικηκίΓ adatokat arra nézve is, hogy ha a szoptatás általános szokása által egyes helyeken magas születési szám mellett alacsony volna is a csecsemők halálozási száma, úgy a második vagy harmadik év okvetlenül elsodorná ezeket a gyermekeket. Szóval BIEDERT szerint a gyermekek élettartamát a gyermekek számára rendelkezésre álló életjavak determinálják. »Élelmezési és gondozási lehetőségekkel függ össze a gyermekhalálozást leszállítani igyekvő összes higienikus törekvések eredménye.«¹⁾

Nem bizonyít természetesen a. születési szám és csecsemő-halálozási szám nagyságának parallelismusa ellen az, hogy ezen *parallelismust* nem mindig, *minden egyes évben*, vagy rövid időközökben egyáltalán nem lehet kimutatni. Egy év vagy néhány év socialhygienikus evolutio lezajlására kevés.

De egy évben gyakran különböző fontos tényezők determinálják a halálozást. így közhely a szakirodalomban az a tétel, hogy a termés jó vagy rossz volta befolyásolja a csecsemő-halálozást. De befolyással bír a csecsemő halálozásra a nagyobb gyermekek között dühöngött járvány is, amennyiben helyet csinál több újszülött számára, mint azt ugyancsak BIEDERT-) érdekes adatokkal bizonyítja.

Nem lehet a parallelismus²⁾ ellen bizonyítani a geographiai módszerrel sem, mely szerint nem azokon a területeken van a legnagyobb csecsemő-halandóság, amelyeken a születéselv arányszáma a legnagyobb. Ez nem bizonyít semmit, meri minden egyes területen, városban a megélhetési feltételelv mások, de a lakosság socialis összetétele, a socialhygienikus szekereié is más.⁴⁾ Minden egyes város lakossága vagyoni és

¹⁾ L. c. 27. s 30. oldal.

²⁾ l. c. 37. oldal.

³⁾ A parallelismus szó ellen egyes statisztikusok kifogást emeltek geometriai okokból. Míg ugyanis a szülési arányszám 1.000 lakosra van vonatkoztatva, addig a csecsemőhalálozás 100 szülésre vonatkozik, s így mértani parallelismusról nem szabad beszélni. Ezen statisztikusok szerint a két arányszámnak két irányban való haladásáról kell beszélni.

h MEYR a múlt század nyolczvanas éveiben mutat arra, hogy a közigazgatási területek nem vehetők demographikus egységeknak. Szerinte, ha a térképet a csecsemőhalandóság nagysága szerint osztjuk be, akkor a szülési arányszámmal a congruenciát megtaláljuk. (Felszólás a berlini 1911. évi nemzetközi csecsemővédelmi congressus statisztikai osztályában.)

socialis összetételénél, valamint a megélhetés feltételeinél fogva bizonyos számú gyermek fentartására bírja az előfeltételeket és így egyes területeket, városokat egymással összehasonlítani nem lehet. Csak az egyes városban vagy országban lefolyó változásai e két számnak hasonlíthatók össze. A városok vagy országok vagyoni összetételének, vagy az életfeltételek a socialis szerkezetnek alapos változtatása által változtathatók csak meg ezek a viszonyok.

Szép példa erre Bajorország, hol a születések számánál jóval erősebben esik a csecsemő-halandósági szám. De látjuk, hogy a csecsemő-halálozások száma erősebben esik, anélkül, hogy Bajorországban bármely országos actió történt volna a csecsemő-halálozás leszállítására. Ellenben igen erős mértékben emelkedett Bajorországban a földbirtok értéke és erősen megváltozott a földművelési üzem, mi nem maradt befolyás nélkül a gyermek életbenmaradásának valószínűségére.¹⁾

A bajor hivatalos statisztikusok még tovább mennek s azt állítják, hogy a gazdasági viszonyok javítják a csecsemő-halálozást, a csecsemőhalálozás csökkenésével pedig csökken a csecsemők születési száma.²⁾

Egy másik érdekes példa Mannheim. Ebben a városban is ugyanezt látjuk az utolsó évtizedben. A csecsemőhalálozás fogy, a szülések száma nem fogy, sőt emelkedik. Mannheim tényleg az utolsó évtizedekben olyannyira meggazdagodott, olyannyira gazdagabb és gazdagabb elemekkel gyarapította lakosságát, hogy a szülések száma előbb növekszik majd a szülések fogyása mellett, a csecsemő-halálozás még jobban esik, mert épp a város szám vonala emelkedésével több csecsemőnek jutott a megélhetési lehetősége.

Magyarországon az utolsó öt évben a szülési arányszám nem csökkent (1904 – 1909), sőt inkább valamivel emelkedett. A csecsemő-halandóság azonban ennek dacára nem emelkedett. És ezt a javult gazdasági viszonyoknak lehet tulajdonítani.

Az a kérdés már most, nem *változtatnának-e tehát*

¹⁾ Die Säuglingssterblichkeit in Bayern. Groth und Hahn, München, 1910. év.

²⁾ Centrale für Säuglingsfürsorge in Bayern. – Magánlevél. 1911. évi I. 18.

semmit sem a csecsemő-halálozáson a csecsemővédelmi intézkedések?

Azok az intézkedések, melyek pénzt, tehát új megélhetési anyagot visznek a csecsemők valamely rétege közé, bizonyos, hogy ezen réteg halálózását javítják. Mint KELLER ¹⁾ mondja: »mit der Belehrung allein ist es in vielen Fällen nicht getan, da nützen alle Ratschläge nichts, sondern da muss materiell unterstützt werden.« S ezért kétségtelen, hogy az elhagyott csecsemők közellátása eredménnyel jár.

Az úgynevezett tisztán felvilágosító s ellenőrző munka is kétségtelenül hasznos. A megadott megélhetési keretekben fokozza ugyanis az egyes életek megmaradásának valószínűségét, mert sok e keretben hiába elpusztított életet ment meg. A csecsemővédelem törekszik az adott gazdasági keretben az optimumot elérni. Sajnos, azt kell azonban állítanom, hogy példa nincs még arra, hogy tisztán felvilágosító intézkedések egy ország vagy város csecsemőhalálózását kimutathatóan befolyásolták volna, ha a megélhetési eszközök s a társadalom szerkezete a javulás előfeltételeit meg nem teremtették.

A francziák a consultation de nourissonsokról és goutte de laits-ról közölnek kimutatásokat, amelyekkel az ily javulást kimutatni akarják, az említett intézetek munkája folytán. KELLER a leghatározottabban kétségbevonja ezt és szomorúan utal Magdeburgra, ahol abbahagyták a sterilizált tej kiosztását, mert a költség az eredménnyel arányban nem állt. Utal arra, hogy már a francziáknál is felhangzanak kételyek a modern csecsemővédelmi intézmények sikerei ellen. (ANGÉ). THIEMICH²⁾ a magdeburgi csecsemővédelmi központ alakításánál a leghatározottabban kijelenti, hogy a tejkonyhák, melyeket éveken át a csecsemővédelem legfontosabb eszközeinek tartották s uralták a csecsemővédelmet: csődöt mondtak.

A német csecsemővédelem leghathatósabb eszközének látszott a szoptatási praemium, erre azonban KELLER utódjának, THIEMICHNEK szavait idézi: »a legtöbb férjezett asszony már előbb több vagy kevesebb gyermeket praemium nélkül szoptatott; ezek a praemiumok cserben hagynak a legtöbb

¹⁾ KELLER: Ergebnisse der Säuglingsfürsorge II. Heft. Die Fürsorge für uneheliche Kinder. Leipzig, 1909.

²⁾ Zeitschrift für Säuglingsschutz. II. Jahrgang. S. 417.

házasságon kívül született gyermeknél, hol az anyának dolgozni kell.« »Mindig jobban s jobban látom«, mondja THIEMICH, »mennnyivel erősebbek a socialis viszonyok, mint az orvos minden fáradozása, még ott is, hol anyáknál s nagyanyáknál a jó akarat nem hiányzik«. SCHILLER és BEHRENS a karlsmhei Beratungstelle vezetői is írják, mondja KELLEK, hogy a higgadt szemlélő számára nem állhat fenn kétely az iránt, miszerint nem lehet kimutatni azt, hogy a szoptató asszonyok támogatása által többen szoptattak volna, vagy a szoptatási időt ez meghosszabbította volna.

BIEDERT ¹⁾ Franciaországra kimutatja, hogy a csecsemőhalálozás erős csökkenése nem függ össze ez ország híres csecsemő védelmével.

Hogy mennyire nem lehet a csecsemővédelmi intézkedések befolyását a csecsemőhalálozásra megállapítani, erre classikus példa Charlottenburg, a rentierk e gazdag városa. A világ legtökéletesebb csecsemővédelme talán ott van Minden gyermekvédelmi eszköz ott a lehető legtökéletesebben megvan. A csecsemővédelem »erős épülete« már a szülés előtt kezdődik. Két fizetett felügyelő naponta felkeres azokat a szülő anyákat, ahol a segítség szükségének lehetősége fennforogni látszik. A házasságon kívül született csecsemők 87%-a keresi fel a városi Fürsorgestellet, a gyermekeknek 43%-a már az első hónapban lesz ott bemutatva. Van ott csecsemőkórház, van ott szoptatási segély, a legszigorúbb ellenőrzéssel.

A terhesek s csecsemők intézeti ápolásba vételénél, minden néven nevezendő legitimitiotól eltekintenek. Minden asszony bármely bábát hívhat és ha nem tudja kifizetni a város fizeti. A gyermekágyasoknak a közgyám azonnal adhat pénzbeli segélyt és a csecsemőt azonnal minden további nélkül a város költségére dajkaságba adhatja. A Säuglingsfürsorgestelle-t a szülők jövedelmeikre való minden tekintet nélkül igénybe vehetik. A terhes asszony családjába küldenek gondozónőt, aki a leendő anya kellő táplálásáról városi költségen gondoskodik. A terhesek, akiknek otthonuk nincs, a terhesség bármely idejében felvehetők valamely otthonba. Amely anya gyermekével együtt maradhat, azok számára anyaotthonok léteznek.

¹⁾ Medizinische Reform. 1908.

És ha most már vizsgáljuk, hogy mindezek hogy befolyásolják a csecsemőhalálózást, így a statisztikai hivatal lelkes és nagytudományú vezetője csak azt mondja 1909-iki év augusztusában megjelent jelentésében, hogy *»ezek a csecsemővédelmi eszközök nem maradnak minden befolyás nélkül, bár befolyásukat a csecsemő halálázásokra számszerint kimutatni nem lehet.* Befolyással csak a csecsemőhalálózások nyári emelkedésére bírnak «.

De tisztábban magyarázza meg minden élő szónál azt, hogy van-e e csecsemővédelemnek befolyása a csecsemőhalálózásra vagy nem, ha Charlottenburgnak szülési és csecsemő halálózási arányszámainak görbéit nézzük. Látjuk, hogy itt is a legtökéletesebb parallelismus van, amely csali elképzelhető. Láthatjuk, hogy az utolsó évek óriási küzködései nem tudták Charlottenburgban, ahol a lakosság már régóta gazdag, a két görbe parallelismusát zavarni.

Érdekesnek tartom megemlíteni azt is, hogy mindezen csecsemővédelmi intézkedések daczára, amelyek elsősorban a házasságon kívül született csecsemők javára szolgálnak, Charlottenburgban még az utolsó évben is, midőn a házasságban született csecsemők halálózása 10.08%, a házasságon kívül született csecsemők halálózása 19.87, tehát kétszer annyi, mint a házasságban születtek.

Igen érdekes Magdeburg példája is. Magdeburgban ugyanis BEREND ¹⁾ szerint a csecsemővédelem KELLER által – teljesen és egyöntetűen« szerveztetett. Ha a táblát, melyre ROESLE Magdeburg szülési és csecsemőhalálózási arányszámait rávezette, megtekintjük, úgy azt látjuk, hogy Magdeburg az egyetlen város, ahol egész az utolsó évekig a csecsemőhalálózás nem csökken, daczára annak, hogy a szülések száma csökkent. Ez annál meglepőbb, mert KELLER szerint Magdeburgban a csecsemők 76.5% szopik és a házasságon kívüli szülések száma ott csak félszer annyi, mint Budapesten, pedig tudjuk, hogy ezek képezik azt a veszélyeztetett elemet, amely a csecsemő halálózást erősen befolyásolja. Daczára e kedvező két tényezőnek, a gyakori szoptatásnak és kevés házasságon kívüli gyermekeknek, a csecsemőhalálózás Magdeburgban

¹⁾ A csecsemőhalálózás magyar okai Budapest, 1910. V. ö. 39. old.

1905-ben még 24.38%) volt¹⁾, míg Budapesten 16.07, tehát 52%-kal rosszabb a halálozás, mint Budapesten és a 37 német nagy város között csak még 6 van, amely akkora csecsemő-halálozással bír. Ezen természetellenes viszonyok, hogy ha teljesen kétségbe nem akarunk esni a csecsemővédelmi actio sikerén, kell hogy javíthatók legyenek.

1906-ban, amikor a csecsemővédelmi actio még csak megindul, már, erős az apadás. Ezen apadást nem lehet még a csecsemővédelmi actionak tulajdonítani. 1907. és 1908 ban a csecsemővédelmi actio erős, de a halálozás változatlanul megmarad. 1909-ben, miután, közben a szülések arányszáma 27.82-ről (1906) 25.18-ra (1909) csökkent, a halálozás is erősen csökken, 17.96-ra.

Ha már most vizsgáljuk, hogy ezt a csökkenést nem lehet-e mégis a csecsemővédelmi actioval összefüggésbe hozni, látjuk, hogy Magdeburgban volt már idő, amikor minden csecsemővédelmi actio nélkül is hasonló esés mutatkozott. De nem lehet teljesen a csecsemővédelmi actionak tulajdonítani a csökkenést azért sem, mert ugyanezen időben a Sachsen provinciában még tíz kormányterület van, ahol öt százaléknál többel esett ezen időben a csecsemőhalálozás²⁾. Azonkívül, s ez döntő, a Magdeburg csökkenésénél nagyobb csökkenést, tehát 26'3%-nál nagyobb csökkenést ugyanezen idő alatt a következő nagy német városok mutatnak: Rixdorf (27%), Barmen (34%), Braunschweig (28.9%), Bremen (32.6%), Chemnitz (29.3%), Dresden (37.7%), Elberfeld (35.3%), Frankfurt (28.4%), Kiel (27.4%), Königsberg (30.4%)., De egész Szászország halálozása csökkent ezen időben 25.7%-ról 20.1%-ra, tehát több mint 20%-kal (1. c. 9. old.). Szászországban, pedig országos actióról ott szó sincs, a házasságon kívül születettek halálozása ugyancsak csökkent 35%-ról 20.1%-ra, tehát épp annyira, mint Magdeburgban, és egész Szászországban is épp úgy 2%-kal nőtt a házasságon kívüli szülések száma, mint Magdeburgban.

Szomorú az is, hogy THIEMICH, a magdeburgi csecsemő-

¹⁾ Säuglingssterblichkeit in Charlottenburg, Gross-Berlin und in den deutschen Grosstädten in den Jahren 1905-1901). Beilage zum Monatsbericht des Statistischen Amtes der Stadt Charlottenburg von Mai 1910.

²⁾ Zeitschrift für Säuglingsschutz. II. J. 12. H. S. 407.

actio vezetője, maga is igen pessimistikusan nyilatkozik a gyermekvédelmi actio két főtényezőjéről, a tejkonyháról s a szoptatási segélyek eredményéről.

Egész kétségtelennek tartom azonban, hogy a dajkaságba adott gyermekek ellenőrzése idézte itt elő a siker egy részét. Ez annál valószínűbb, mert a házasságon kívül született csecsemők halálózása 36%-ról 20%-ra süllyedt Magdeburgban.

Hogy mily óvatosnak kell lenni a gyermekvédelmi működés elbírálásánál, mutatja, hogy Charlottenburgban, ahol, mint felsoroltam, az anyavédelem is oly rendkívül kiterjedt és az anyavédelem a legkiterjedtebb mértékben a csecsemő születése előtt kezdődik, s azonnal a gyermek szülése után folytatódik, képtelenek voltak eddig a 0-1 hónapos halálózásokra bármily befolyást is gyakorolni. A 0-1 hónapos csecsemők halálózása az élve szülöttekéhez viszonyítva, ma Charlottenburgban ép akkora, mint 6 évvel ezelőtt. A 0-1 hónapos csecsemők halálózási arányszáma abban az évben csökkent, amikor a többi 11 hónap halálózása kivételesen nőtt (1908-ban).

Győr esete is érdekes összehasonlítva Budapesttel. Három évtized alatt Budapesten a felénél alacsonyabbra csökkent a csecsemőhalandóság. Majdnem egyenlő arányban száll le az 1-5 évesek halálózása. Győrött ERDÉLYI¹⁾ szerint majdnem hatszor kisebb a csecsemőhalandóság javulása az 1-5 évesek halálózásának javulásánál. S mégis, míg Budapesten 0-7 napig meghalt 16.6%-a, Győrött ugyanezen időben az összes elhalt csecsemőknek csak 15.7%-a.

GROTH kimutatja,²⁾ hogy a nyári halandóság a 0-1 hónapos csecsemőkre befolyással nem bír, mit ugyan SOESLE újabb vizsgálatai nem erősítenek meg.

Ugyancsak absolute nem változott az arány a törvényes házasságban s a házasságon kívül született csecsemők között pedig a csecsemővédelem először is ezek javára szolgál. Ezt a következő tábla mutatja:

¹⁾ Erdélyi: A gyermekkor egészségügyi viszonyai Győrött 1801-1908-ig. Győr, 1910. I. 39.

²⁾ FÜRST: »Viertel.«, für öffentliche Gesundheit« 1907. GROTH C. F. Band 15.

	Charlottenburgban		
	törvényes csecsemők halálózása	törvénytelen csecsemők halálózása	Összes csecsemő- halálózás
	100 élve születésre		
1906--1909 átlag .	11·33	23·44	—
1905	14·02	29·71	15·62
1906	12·84	24·13	14·16
1907	10·73	26·22	12·57
1908	11·08	24·54	12·79
1909	10·56	20·16	12·11

Látjuk, hogy az utolsó 5 év erős gyermekvédelme dacára viszony a törvényes s törvénytelenek között alig változott. Charlottenburgban a törvénytelen s törvényes csecsemők halálándóságának 1906-1909-ben átlaga a törvényeseknél 11.33, a törvényteleneknél 23.44, tehát az utóbbiaké 10.7%-al nagyobb; míg Berlinben csak 53%-al nagyobb a törvénytelenek halandósága, mint Charlottenburgban.

De hogy a csecsemőhalálózás javultával a házasságon kívül született csecsemők halálózása absolut számban javul, a nélkül azonban, hogy az arány az összecsese mő halálózást illetőleg változna, azt a charlottenburgi jelentés (12. old.) az egész német birodalomra kimutatja. Egész Németországban a házasságon kívül született csecsemők halálózása 60%-kal nagyobb, mint az általános csecsemőhalálózás, 67%-al nagyobb, mint a házasságban születtek. Hogy ezen arányszám mily állandó, azt a mellékelt tábla mutatja.

Ezen a táblán a csecsemők halandósága = 1. A házasságban s házasságon kívül született csecsemők halandósága azután erre van vonatkoztatva.

A házasságban s házasságon kívül született csecsemők arányszáma viszonyítva az általános csecsemőhalálózáshoz:

Városi, illetve állami	Házasságban születettek					Házasságon kívül születettek				
	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.	1905.	1906.	1907.	1908.	1909.
Berlin	0·91	0·91	0·89	0·89	0·89	1·56	1·52	1·60	1·59	1·58
Charlottenburg .	0·90	0·91	0·85	0·86	0·88	1·91	1·70	2·09	1·97	1·66
A német nagy városok	0·93	0·92	0·92	0·92	0·91	1·49	1·52	1·54	1·54	1·55
Poroszország . .	0·94	0·94	0·95	0·94	—	1·74	1·71	1·71	1·72	—
Bajorország . .	0·95	0·96	0·95	0·95	—	1·32	1·31	1·35	1·35	—
Szászország . .	0·96	0·95	0·95	0·95	—	1·29	1·32	1·34	1·30	—
Württemberg .	0·97	0·97	0·97	0·96	—	1·35	1·40	1·46	1·40	—
Elsas-Lothringen	0·95	0·94	0·94	0·95	—	1·69	1·73	1·68	1·61	—
Baden	0·97	0·97	0·97	0·97	—	1·44	1·41	1·40	1·38	—
Hessen	0·94	0·94	0·95	0·95	—	1·78	1·70	1·70	1·67	—
Németbirodalom	0·95	0·95	0·94	0·94	—	1·59	1·59	1·59	1·60	—

De módunkban van egy hatalmas, eddig a leghatalmasabb, általános csecsemővédelmi actio befolyását egy majdnem absolut tökéletességű statisztika alapján tanulmányozni. Köztudomású, hogy Franciaországban a Loi-Roussel alapján a két éven aluli magándajkaságba adott gyermekek intensiv orvosi ellenőrzés alatt állanak. Jól díjazott orvosok pontosan előirt időközökben ellenőrzik a gyermekeket. A fizetést az orvosok a megtörtént ellenőrzések alapján veszik fel. Az orvosi ellenőrzés megtörténte ugyancsak felügyelet alatt áll. Az évi kimutatásokban beszámolnak az előirt orvosi látogatásoknak azon töredékéről, amelyek meg nem történtek. A törvény társadalmi ellenőrzést, ellenőrzést nobile officio is ír elő, de mint-hogy az ilyen ellenőrzés még mindenütt hatástalannak bizonyult, ezt Franciaországban életbe sem léptették.

Tény az, hogy a csecsemőhalálozás Franciaországban csökkent. De ha nézzük a táblát, melyre a szülések számát és a csecsemőhalálozások számát évente felrajzoljuk, látjuk, hogy a fogyása majdnem párhuzamosan halad a születések arányszámának a csökkenésével. Pedig már 1903-ban az állami felügyelet alatt álló magándajkaságba adott csecsemők száma elérte a 95.730-at, vagyis az összes akkor élő csecsemők 10%-át.

De ha részleteiben kutatjuk az állami jól díjazott ellenőrzés befolyását, úgy azt látjuk, hogy 1903-ban a házasságban született csecsemők *általános halálozása* 24.1, a házasságon kívül születtek általános halálozása 13%), a különbség tehát 11.1%; ha most már az állami ellenőrzés alatt állók (protégé) halálozását *nézzük* így szétosztva, azt látjuk, hogy a különbség a védettek között majdnem épp annyi, mint a nem védettek között. Ugyanis az államilag ellenőrzött gyermekek között a házasságban születettek halálozása 15%), a házasságon kívül születettekké 25%, tehát a különbség ugyancsak 10%. Az ellenőrzés tehát nem tudta eltüntetni a különbséget a házasságban s házasságon kívül születettek tekintetében a dajkaságba adottak között sem.

Ugyancsak ezt találjuk, ha nézzük a különbséget az összes házasságban és házasságon kívül születettek között, a szerint, amint állami ellenőrzés alatt voltak, vagy pedig nem.

A viszonyokat a következő tábla mutatja:

Franciaországban 1904-ben
meghalt 10–364 napos korban

100
házasságon kívül   házasságban
született   között

Államilag védett	26·7	11·5
Általános halálozás	22·6	11·5
Különbség	4·1	5·0

Látjuk ebből, hogy a különbség 4%, illetve 5%, úgy a házasságban születettek, mint a házasságon kívül születettek között, a szerint amint családjuk volt, vagy dajkaságban voltak. Itt is látjuk tehát, hogy determináló, döntő fontosságú a csecsemőhalálozásra a socialhygienikus réteg, amelyből a csecsemők valók. Még a házasságon kívül született gyermekek homogénnek látszó tömegében is kisebb a halálozása azoknak, akik oly rétegből származnak, hogy családi otthonuk van, bárha az nincs is törvényesítve, mint azoknak, akiknek még ily családi otthonuk sincs.

Érdekesnek tartom itt felemlíteni, hogy a magyar állami gyermekvédelemben az anya által szoptatott csecsemők halálozásában is van különbség. Ugyanis a saját anya háztartásában meghagyott csecsemők halálozása kisebb, mint az idegen családban, bár anyával együtt kerültek halálozása. Ezen két csoportban azután újból a házasságban születtek halálozása kisebb, mint a házasságon kívül születéteké. De még a legalsóbb csecsemőrétegben is, amelyet anya nélkül veszünk fel, van különbség a házasságban és a házasságon kívül született csecsemők között. Ezen a társadalom legalsóbb rétegét képező csopox'tban sem szűnik meg teljesen a különbség. Pedig az az anya, ki kénytelen csecsemőjét a menhely gondozásába adni s maga sem követheti gyermekét, az teljesen egyforma viszonyokban él, akár törvény csen megesküdütt a gyermek apjával, vagy nem, annak a milieuje egyformán hatott a gyermekre, akár házasságon kívül született, akár nem. 1010 ben a magyar állam által anya nélkül gondozó:t házasságban született csecsemők halálozása 19.6%, míg a házasságon kívül születtekét 24.6%.

Kutassuk most már-javult-e az állami ellenőrzöttek halálozása jobban, mint az általános halálozás Franciaországban. 1898-ban a csecsemők halálozása a 10-ik naptól a 804-ik napig pontosan BERTILLON szerint 14·8, 1903-ban, tehát

5 évvel később a csecsemők általános halálozása 11.6, a javulás tehát 3.2%. Az államilag ellenőrzött csecsemők halálozása ugyanezen időben 23.4%-ról 18.1-re szállt le. Tehát a javulás 5.1, vagyis ellenőrzés által a javulás nem egészen 2%-ot tett ki. Mindezeket a tényezőket táblára rajzolt görbén szépen lehet tanulmányozni. Ha felrajzoljuk 8 éven át a csecsemők következő négy rétegét: 1. az összes házasságban született csecsemők, 2. az összes házasságon kívül született csecsemők, majd 3. a Loi Roussel által védett házasságban született, és 4. a Loi Roussel által védett házasságon kívül született csecsemők, továbbá az országos általános és a védettek általános halálozását, akkor azt látjuk, hogy az így keletkezett görbék meglehetősen párhuzamosan haladó vonalak. A házasságon kívül született és magándajkaságba is került csecsemők óriási halálozása határozottan javul, jobban javul, mint a többi, ami a csecsemővédelem ezen ágának abszolút jogosultsága mellett szól. De azt hiszem azt remélni, hogy valamikor ezek a vonalak találkozni fognak, nem lehet. Azt remélni, hogy a házasságon kívül született és magándajkaságot? adott csecsemők halálozása, valamikor olyan lesz, mint a házasságban született csecsemők országos halálozása, ezt úgy vélem, remélni nem lehet. Látjuk azt a hatalmas fontosságú tény, hogy a házasságban született s dajkaságba adott csecsemők halálozása kedvezőbb, mint a házasságon kívül született országos családi otthonokban megmaradt csecsemőké.

De azt is be kell látnunk, hogy a csecsemőhalálozást eldöntő tényezők mind a négy rétegben egyenlők. Látjuk, hogy egyes években mind a 6 vonal alászáll, tehát bizonyos általános tényezők azok, amelyek erősebben hatnak, mint minden csecsemő védelem. – Ezen tényezők közt a legfontosabbak a gazdasági tényezők. És azért PICKLER igen jól mondja, ha BEREND kutatásai közt rájött arra, hogy a termés determinálja a jövő év csecsemőhalálozását, hogyan remélheti, hogy azt téli és nyári csecsemővédelemmel ellensúlyozni lehet.

A gazdasági tényezőkön kívül vannak azután általános epidemiológiai okok is. Így 1905-ben nemcsak a csecsemők halálozása emelkedik óriási módon, hanem minden egyes járványos betegség quotája óriási mérvben felszökik, sőt a csecsemőkorban volna legkisebb az emelkedés ezen év tisztító

tatása folytán és nagyobb a 2-7 éves korban levő gyermekek jöött.

Hogy az általános csecsemőhalálozás legnagyobb le szállása sem befolyásolja a közellátásba kerültek halálozását, erre Svédország a legtökéletesebb bizonyíték. Svédországos csecsemőhalálozása csak 10%, a közgondozásba kerültek halálozása jóval magasabb, mint a 20% országos halálozással bíró Magyarországon. Hogy a csecsemőhalálozás viszonyainak változására az egyes községekben mily döntő befolyása van a község társadalmi szerkezetének, fényesen kimutatja KNÖPFL,¹⁾ vizsgálva négy hesseni község excessiv csecsemőhalálozásának okait. A vizsgált hesseni községekben 1870-ik évig a csecsemőhalálozás körülbelül egyforma volt, 1870. óta ez a viszony a 4 községben rosszabbodik és 1900-ban a hesseni községekben a csecsemőhalálozás 13%, míg eme 4 községben 24.4%, tehát majdnem kétszer annyi, mint a többi községben. Oka ennek, hogy ezen községek ipari községek lettek legnagyobb részt és így kénytelenek voltak a mesterséges táplálásnak nagyobb helyet engedni.

KRIEGE és SEUIEMANN voltak azok, akik analizálták a különböző társadalmi rétegeket abban az irányban, hogy mily halálozással bírnak azok a gyermekek, akik szopnak és akik nem szopnak: vizsgálataikból nyilvánvaló lett, hogy a legszegényebb rétegekben is a szop tátották halálozási arányszáma nem sokkal nagyobb, mint a legmagasabb rétegekben a szoptatottaké, de tovább kutatva, ki kellett mutatni, hogy a szoptatási lehetőség is egy társadalmi tényező és így ezek az adatok mégis csak a socialis viszonyok döntő befolyását hirdetik. A velük polemizáló FISCHER orvos is így kiált fel: »Wo gibt es einen ernst zu nehmen den Forscher der einseitig das Ernährungsproblem betrat und die Bedeutung des socialen Factors ausser acht lässt?«

Végtelenül sajnálnám azonban, ha ezekből valaki azt akarná következtetni, hogy a csecsemőhalálozás elleni általános küzdelmet, az általános csecsemővédelmet feleslegesnek tartom. Ellenkezőleg a csecsemőhalálozás elleni általános küzdelmet igen fontos culturális munkának tartom és Temesvárott magam is megvalósítani igyekeztem ezen meggyőződésemet.

¹⁾ KNÖPFEL Über die Ursachen der hohen Säuglingssterblichkeit.

Ott az állami gyermekmenhelylyel összhangzatban szülő-intézetet alapítottam, mely Tauffer Jenő vezetése alatt a Délvidék egy hatalmas socialhygienikus tényezője lett. E szülő-intézet a terhesség minden szakában vesz fel szülő nőket. Külön szobák által a különböző társadalmi rétegek érzékenységének is eleget lehet tenni. Az intézetben működő másodfokú bábaintézet a bábaviszonyok javítását hatalmasan mozdtítja elő. A csecsemő táplálására a bábák betanítatnak, sőt ismétlő tanfolyamok adtak a városi bábák számára, melyeken a csecsemőtáplálás ugyancsak tantárgy volt. Az anyakönyvi hivatalban emlékeztető lapokat osztogattak, melyek nemcsak a táplálás elemibb ismereteit terjesztik, de meglévő csecsemővédelmi intézményekre hívják fel a szülést bejelentő figyelmét. A meglévő gyermekvédelmi ismereteket terjesztő táblák a Délvidék minden községébe küldettek.

Az állami gyermekmenhelylyel kapcsolatosan alapítottam egy gyermekpoliklinikát, melynek anyagát túlnyomórészt a csecsemők képezték és mert éppen a menhelylyel kapcsolatosan működött ezen intézet egészséges és beteg csecsemőknek is szoptatási segélyeket osztogathatott. De azonkívül sterilizált tejet is ingyen osztogatott, és így mint consultation de nourisson, sőt mint állami Säuglingsfursorgestette működött. Gyakorlati és elméleti előadásokat tartottunk a csecsemőtáplálásról, hivatásos gyermekgondozónőket képeztünk ki, mint elsők az országban. A pénzügyministernek beható előterjesztéseket tettem a dohánygyári munkásnők számára felállítandó szoptatási szoba ügyében. A kereskedelmi ministerhez előterjesztéseket tettem részletesen és bő indokolással a munkásbiztosító törvénynek, majd később az ipari törvénynek gyermekvédelmi és csecsemővédelmi szempontból való módosítása ügyében. A délvidéken, de az országban is a városok közt hosszú éveken át Versecz városának volt a legnagyobb csecsemőhalandósága. A várossal hivatalosan tárgyaltam e szomorú viszonyok okának kikutatása ügyében.

Azt hiszem tehát, hogy ezek után nem tételezhető fel rólam, hogy én az általános csecsemővédelmi actiót feleslegesnek tekintem. De nemcsak én, hanem jogosítva vagyok kijelenteni, hogy az állami gyermekvédelem egy tényezője sem tekinti ezt feleslegesnek. Fejtegetéseimmel csak azt akarom

bizonyítani, hogy eddig még az általános csecsemővédelemnek sehol sem sikerült a csecsemőhalálozás döntő tényezőjévé lenni, s így a csecsemővédelem kizárólagos indoka – mint azt BEREND állítja – a csecsemő-halálozás leszállítása nem lehet.

A csecsemővédelem közművelődési s fajjavítási követelés. Egy-egy socialis csecsemőréteg nyomorát, tömeghalálozását culturállam nem nézheti tétlenül, annál kevésbé mert hiszen az elhagyatott csecsemők tömeges pusztulását már a középkor keresztény érzése sem tudta tétlenül nézni. (I. János, Szent Vincze stb.) A közgondozásba került csecsemők halálozása Rudapesten s annak környékén 877 táján SZALÁRDY szerint 90% volt.

Bizonyos továbbá az is, hogy minden elkerülhető csecsemő megbetegedés a felnövekedő egyén egészségi állapotát javítja s így a faj értéke szempontjából nem közömbös.

De minden egyes a védelmi által megmenthető életért kár, s addig míg a hatalmasabb gazdasági tényezőket megmozgatni, megváltoztatni nem tudjuk, a gyermekvédelem által kell törekednünk az egyes életeteket menteni. Minden megmentett étellel terjednek a gyermekkór hygieniájának ismeretei szélesebb körben s iés így nő ezen ismeretek országos színvonala.

De a csecsemő-védelmi, vagy helyesebben hygieniai ismeretek javulása által megmentett egy-egy csecsemőélet haszna nemzetgazdaságilag is kifejezésre jut. Először is, mert vagyont ment meg. A csecsemő elhalálozása által hiába lefolyt terhesség csökkentette az anya munkaképességét, munkaképesség-csökkenéssel járt a szülés és végre a meghalt csecsemő ápolására haláláig fordított munka is kárba vész. A csecsemő megmentése által ezen gazdasági értékek megmaradnak, és ezek SEIFFERT¹⁾ szerint nem csekélyek.

De kétségtelen, azt hiszem, hogy az a házaspár, melynek első és második gyermeke megmaradt, gazdaságilag is könnyebben lesz képes egy harmadikat eltartani, mint az a házaspár, amelynek csak 4-ik, 5-ik gyermeke maradt meg, a hatodikról gondoskodni. De teljesen tisztában kell lennünk azzal is, hogy valamint a születések arányszámának csökke-

¹⁾ Säuglingsterblichkeit, Volkskonstitution und Nationalvermögen, Klmiochs Jahrbuch, 1905.

nésével alászáll a csecsemő-halálozás arányszáma, épp úgy a csökkenő csecsemőhalálozással csökken a születései: száma is. Szóval a megmaradó gyermek is csökkenti a születések számát, nemcsak az élettanilag, a szoptatási idő alatt csökkent fogamzóképeségnél fogva, hanem gazdaságilag is.

»La mort mesure la vie, la vie mesure la mort« idézi: GuiLLARD-ot BERTILLOM.¹⁾ BERTILLON ezt következőképp magyarázza: Minden halál természetesen egy új születést fog előidézni, bármilyen legyen az elhalt kora. Ha gyermekről van szó, a szülők törekszenek gyengédségüket egy másik gyermekre átvihetni stb. Ezen elmélet nem is új; lásd LÖWENTHAL s GONSARD-nál²⁾ és mondható, hogy már HOMEROS, PLATO és ARISTOTELES ily irányba céloznak. QUETELET is írja: »Le nombre des naissances est réglé par celui des décès.«

Fontos még annak a jelzése, hogy egyes országrészek csecsemőhalálozását egy indítandó csecsemővédelmi actionak alapjául nem lehet tekinteni akkor, ha tervszerű általános csecsemőhalálozási küzdelemről akarunk beszélni. A csecsemővédelem nem lehet földrajzi, hanem az csak socialis rétegenként haladhat. Az elhagyott csecsemők után a magándajkáságba adott csecsemők rétege, azután a házon kívül foglaltoskodó anyák gyermekeinek felügyelete, ezután a házasságon kívül született gyermekek, végül pedig a beteg csecsemő védelme következik. A helyes csecsemőtáplálás ismereteinek terjesztése, az orvosok tökéletesebb kiképzése mindig csak országos feladat lehet. Földrajzi kutatás tárgyát képezhetik a nagyobb csecsemőhalálozás területei. De itt azután sokkal kisebb egységeket kell tekintetbe vennünk, mint azt BEREND tette. Azt az idézett hesseni példa mutatja, de mutatják BAUM vizsgálatai is. Ezek a vizsgálatok ugyanis arról tesznek tanúságot, hogy már a kerület egyes községeiben óriási nagy a különbség és így a csecsemővédelmi tevékenység kiindulási pontja sem tehet az országrészenként kimutatott, hanem csak a községenként! halálozás. Hogy azután az egyes községekben

¹⁾ Rapport sur les relations entre la mortalité et la natalité 1903 p. 5.

²⁾ Idézve: SALTET es TALKENBURG: Kindersterblichkeit besonders in den Niederlanden in Amsterdam 1907, Statistische Mitteilungen der Stadt Amsterdam.

a csecsemőhalálózást még tovább kell elemezni a socialis rétegek szerint, arra fényes példa' ERDÉLYI tanulmánya Győr csecsemőhalálózásáról, amely nemcsak a veszélyezett réteget, de a veszélyezett rétegben is az első hónap második felének a második és harmadik hónapnak a különösebb veszélyességét mutatta ki.

Hogy a szegénység s a veszélyeztetettebb réteg nem egy, azt látjuk THOMAS¹⁾ vizsgálataiból is, amelyek mutatják, hogy London legeslegszegényebb néprétegeiben az Oroszországból odavándorolt zsidók csecsemőhalálózási viszonyai majdnem olyan jók, mint az angol mezei községek csecsemőhalálózása mert a zsidó asszonyok szoptattatnak és szoptatnak.

Összegezve mindezeket, látjuk tehát, hogy egy terület csecsemőhalálózására döntő, determináló befolyást a társadalmi összetétel, a socialis szerkezet gyakorol. Persze nem olyképpen, hogy egyszerűen a pauperismus dönti el e kérdést.

Eldöntik, determinálják, a csecsemőhalálózás nagyságát a következő tényezők:

1. a gyermek számára fennálló megélhetési lehetőségek s ennek keretében,

2. a születések száma,

3. a társadalom közgazdasági jellege, hogy megengedi-e a szoptatást, vagy mily arányban kényszeríti az anyákat mesterséges táplálásra (az ostromlott Paris példája, a ruthének a londoni orosz zsidók példája);

a házasságon kívül született csecsemők száma;

4. a gyermek-hygienai ismeretek elterjedése, vagyis a nép művelődési foka, illetőleg alkalmassága utódokat felnevelni. (EPSTEIN.)

Ezen a nézeten van SCHLOSSMANN is.²⁾

Ezek együtt determinálják a csecsemőhalandóságot. Az első négy tényező befolyása be van bizonyítva; a negyedik tényező, vagyis a hygienikus ismeretek terjedésének befolyása a statisztikusok állítása szerint még bebizonyítva nincs, bár mi gyermekorvosok kétségtelennek találjuk, mert mint EPSTEIN kimutatta, sok helyen erős ipar, kevés szoptatás mellett kicsi

¹⁾ (Thomas Dániel Hygienische Verhältnisse in Bozichnuag zur Sauglingsterblichkeit. Thelancet 1907. Febr. 9.)

²⁾ Zeitschrift per Hyg. und Inf. Bd. 24. Heft 1. 1897.

a csecsemőhalálozás, és mert mint említettem a gyermek-hygiene által megtakarított eredménytelen szülések javítják' a közgazdasági viszonyokat.

Hogy nem a nép gazdagsága, vagy szegénysége egy-oldalúan, hanem tisztán csak a socialis keretben kifejlődött lehetősége a szoptatásnak bír befolyással, bizonyítja a ruthének példája, kiknél, nagy szegénység mellett kicsi a csecsemőhalálozás, de nem, mint BEREND mondja, azért, mert a ruthének oly szegények volnának, hogy nincs miből etetniök a gyermeküket, hanem azért, mert túlnyomólag famunkások s fuvarosok, akiknél az asszonyoknak semmiféle házonkívüli foglalkozásuk nincsen és így otthon szoptathatnak.

Viszont az alföldi földművelő felesége kell, hogy részt vegyen a mezei munkában, munkája nélkülözhetetlen a földművelő gazda számára és így bizonyos, hogy bármiféle csecsemővédelmi actiót fogunk kifejteni, nem leszünk képesek rábírnunk az alföldi parasztasszonyt, hogy nyáron a mezei munka idején otthon maradjon szoptatni. Ezzel feltétlenül számolni kell.

Itt ezen socialis milieuben, nemcsak lehetetlen keresztülvinni, hogy az anyák maradjanak otthon szoptatni, hanem még azt is alig lehet elhiteni az emberekkel, hogy a csecsemő korai etetése ártalmas, mert évszázadokon át a munkába vonuló asszonyok az otthonhagyott csecsemőt mesterségesen tápláltatták és aminthogy a csecsemőknek túlnyomó része ezt kibírja, nagyon nehéz elhiteni azt, hogy a csecsemő korai etetése ártalmas.

Hogy a szoptatottak száma nem dönti el a csecsemőhalálozást még egy és ugyanazon helyen sem, hanem, hogy a többi tényező, főleg a szülések száma, ezen tényezőt is ellensúlyozhatja, arra példa Berlin, amelynek csecsemőhalálozása évről-évre csökken, dacára annak, hogy a szoptatott csecsemők arányszáma is csökken.

A csecsemő-hygienikus ismeretek tényezőjének befolyását a nép ethnografiai jellegében gyönyörűen jellemzi EPSTEIN,¹⁾ midőn az egyes néprétegeknek specifikus fejlődési állapotáról beszél, mely az egyik népréteget jobban, a másikat kevésbé

¹⁾ EPSTEIN Über Kinderschutz und Volksvermehrung. Wien, 1910. 21. old.

jól képesíti az utódok megtartására és felnevelésére. (Aufzucht). »Ezen culturállapot« EPSTEIN szerint nem bír semmiféle összefüggéssel az úgynevezett műveltséggel. A tulajdonságok, melyekről itt szó van, lassacskán fejlődtek a társadalmi együttlét, sajnos, még nem eléggé vizsgált és még nem eléggé megértett befolyásai alatt. Traditio által mennek családról-családra, nemzedékről-nemzedékre és az illető nép különös sajátosságai lesznek, amidőn azonban természetesen egyes családok, vagy területek a régebbi sajátosságukat megtartják, vagy újat, rosszabbat, vagy jobbat fogadhatnak el. A megszületett gyermekek értéke és az akarat azt megtartani nem mindenütt egyformák, mint ahogy nem egyformák a nő instinctív érzései: az anyai szeretet, ennek ethikai felfogása és gyakorlati érvényesülése: az anyai kötelességérzet sem. »A döntő a belső alkalmasság és tradicionális értelem az utódok felnevelésére. (Innere Eignung und das traditionale Verständnis für die Aufzucht des Nachwuchses.«) (37. oldal.)

Hogy itt természetesen a történelmi fejlődés óriási befolyással bír, azt Franciaország példája mutatja, amelynek erélyes és okos gyermekvédelmi működéséről I. János alatt a XIII. században, már más helyen beszámoltam,¹⁾ mutatja Svédország példája, hol 1755-ben egy királyi rendelet azokat az anyákat, akik kényszerítő ok nélkül gyermeküket nem szoptatják, pellengére állíttatja.

Hogy ezen alkalmassága a népnek az utódok fejlesztésére mily döntő tényező lehet, arra például EPSTEIN a csehországi németajkú Etsch községet hozza fel, amelynek Csehországban viszonylag kedvező csecsemőhalálózása van, dacára annak, hogy a születések száma elég magas, a házasságon kívül született gyermekek száma is magas és a népesedésnek 72%-a iparilag tevékeny.

A gyermekvédelem feladata a nép képességét s akaratát az utódok felnevelésére fokozni. Igen helyesen mondja tehát TAUFFER VILMOS az egyke ügyében leadott véleményébe (Közegészségügy, 1901 22. szám): »Népjólét, népműveltség és vagyonosodás emelkedése, az ország egészségügyi adminisztrációjának tökéletesedése, a szülészettel foglalkozó egyének

¹⁾ SZANA: Az elhagyott csecsemők magyar állami védelmének eredményei. Orvosi Hetilap, 1911.

felügyelete és fegyelmezése, a csecsemők táplálási hygienájának irányítása és ellenőrzése, a teendőknek az az egymásutánja, amelyeknek eredményeként várható hazánk néperejének számbeli gyarapodása.«

Látjuk tehát a leghatalmasabb gyermekvédelem mentől több gyermek számára a megélhetési eszközöket biztosítani. Leginkább áll ez persze azokról a csecsemőkről, akik a legveszélyeztetettebbek, mert övéik nemcsak hygienikus, de egyáltalán semmiféle eltartásukról gondoskodni nem képesek. Ezeknek minden kioktatás hiábavaló, ezeknek meg kell teremteni a megélhetési lehetőséget. Ez ezen rétegben az egyetlen gyermekvédelem. Midőn pedig az anyagi eszközök előteremtéséről van szó, úgy ha tökéletesen megakarjuk oldani a kérdést, nem lehet a községekhez fordulni, mert a tapasztalat mutatja, hogy a kisközségeknek nincs socialis lelkiismeretük. Még Németországban is akadt község, mely a gondozásába került csecsemőt minuendo licitatioval helyezte el. Amidőn tehát közgondozásra szoruló csecsemők és gyermekek kérdését kellett megoldani, akkor SZÉLL KÁLMÁN ezt igen helyesen olyképp cselekedte, hogy az állami anyagi eszközeit bocsátotta ezen gyermekek rendelkezésére. Nagy tett volt azután az, midőn a többi államokat megelőzve, az elhagyott gyermekek kérdésének megoldásánál BOSNYÁK el nem fogadta ezen gyermekek számára az állami segélyt, hanem keresztül vitte azt az elvet, hogy az elhagyott gyermeknek joga van az állami gondozásra. Mert csakis, ha az elhagyott gyermeknek van joga az állam védelmére, van ezen kérdés közzgazdaságilag megoldva. Csakis, ha tekintet nélkül a jelentkező gyermekek számára, tekintet nélkül a segélyre szoruló gyermekek számára, állanak az állam eszközei rendelkezésre, csak akkor van ezen kérdés közzgazdaságilag megoldva és csak ezen megoldás után lehel e kérdésből hygienikus kérdés.

Azt hiszem ezek után, kétségtelen, hogy a magyar állami helyes úton haladt, amidőn mindenekelőtt az elhagyott gyermek kérdését oldotta meg. Nem tért el, mint újból kijelentem, a külföldtől sem ezzel, de eltért a külföldtől igen is azzal, hogy Magyarország az egyetlen állam, ahol az elhagyott gyermek kérdését az állam vette kezébe. Eltért azzal, hogy minden tényleg elhagyott gyermek számára nem az inciden-

tális segélyt, hanem a jogot biztosította. Eltér a magyar állami gyermekvédelem minden európai gyermekvédelemtől abban is, hogy a felvételnél nem ismeri a germán népek körülményességét, iratokat és illetőségi kimutatásokat követelve, bár ezen a téren Németország nagy városaiban már óriási javulás van, de azért még sem könnyíti meg a gyermek megfosztását az anyamellől, mint a román rendszer, amely Ausztriában, Olaszországban, Franeziaországban és Oroszországban dívik.

Csak mellékesen akarok még arra utalni, hogy tekintve a mi társadalmunk községeink szegénységét, valamint a kis községek absolut cultur-érzékhányát és socialis lelkiismeretlenségét, mely még az iskolaügyeket sem tudta mindenütt dűlőre vinni: kétségtelen, hogy ez a megoldás az egyetlen, mely Magyarország számára lehetséges. ¹⁾

Összegezve mindezeket, mondhatjuk, hogy a csecsemővédelem mai eszközeivel még sehol sem lehetett a csecsemőhalálózást kimutathatóan befolyásolni. Egy-egy város vagy nép csecsemőhalálózása javul a rendelkezésre álló megélhetési eszközök szaporodásával. Ez a gyakorlatban ma, sajnos, legtöbbször a születési arányszám csökkenése által történik.

A csecsemővédelem szükségességét tehát nem lehet a csecsemőhalandósági számmal indokolni. A csecsemővédelem közművelődési követelmény s a faj javítása érdekében szükséges.

¹⁾ Mint említettem, a párisi eredmények messze felülmúlni látszanak a többi Franciaország eredményét. Igen, de Franciaország a szajnai département nélkül 216.000 gyermekre (0-21 éves) 23 milliót, míg Paris 83.000 gyermekre 15 milliót költ. s így egy francia elhagyott gyermek évente 106, egy párisi gyermek évente 180 frcba kerül.

KÖZLEMÉNYEK ÉS ISMERTETÉSEK

Magyar közjog.

Tanulmány a magyar parlamentarismusról.

(K. Dealt Albert dr.: »A parlamenti kormányrendszer Magyarországon.«
1. kötet: első fele. Budapest, Grill K. könyvkiadó vállalata, 1912. 207 l.
Ára 5 K.)

DEÁK ALBERT, kolozsvári ügyvéd, könyvet irt a magyar parlamenti kormányrendszerről. Könyvének érthető érdeklődést biztosít a Parlamentarismus kérdésének actualitása, az a mindjobban felhangzó panasz, hogy hazánkban a Parlamentarismus zátonyra jutott. Szerző hasonló aggodalmaktól vezetve, a parlamentarismusra nézve forgalomban levő téveszmék eloszlatását vallja céljául.

A könyv közrebocsátott része négy fejezetből áll: I. általános bevezetés, II. a királyi hatalom, III. a király felségjogai és a ministerium, IV. a király és az országgyűlés.

A bevezető részben a parlamentarismusról a következő meghatározásokat találjuk: a parlamenti kormányrendszerben törvényt csak a parlament és az államfő egyező akarata létesíthet; az államfő kormánya nemcsak a törvény megértéseért felelős a népképviselőnek, hanem politikájában is annak akaratahoz van kötve; majd: a Parlamentarismus lényege a budgetjog; a Parlamentarismus a gazdasági, társadalmi érdek sugallta törekvéseknek egy magasabb erkölcsi parancs uralma alá rendelése; és STEIN, GUMPLOWITZ nyomán: a társadalom felfogásának jellembeli és tartalmi érvényesülés s a politikában és a törvényekben. Ugyancsak a bevezetésben polémiába bocsátkozik a szerző a kormányrendszerünk parlamentáris voltát tagadó állásponttal és ezzel kapcsolatban részletesen foglalkozik LÁNYINAK a Fejérváry-kormányról irt könyvével is Megállapítja, hogy Magyarországon kétségbevonhatatlanul van Parlamentarismus, sőt azt – ellentétben az angol parlamenti kormányrendszerrel, mely az úgynevezett egyezményes alkot-

mányszabályokon nyugszik – jogi intézménynek minősíti. Utal azokra az ősi alkotmány-elemekre, melyekre a magyar Parlamentarismus támaszkodik és hangsúlyozza, hogy nálunk az ország jövője, van kötve a Parlamentarismus épségéhez. Az angol és magyar parlament közti különbségek magyarázatát a két állam társadalmi, gazdasági, kulturális és jellemkülönbségeiben, valamint Ausztriához való közjogi viszonyunkban látja.

A II. fejezetben a szerző rövid, népszerű jogtörténeti áttekintést ad a királyi hatalom fejlődéséről. Párhuzamot von a szent korona-elmélet és »:he king in parlament« között. Kimutatja az 1848:111. 1.-c. 3. és 4. §-ának azonosságát a legfőbb angol kormányzati elv gyakorlati értelmezésével, tudniillik: hogy a király magában kormányzati intézkedést nem végezhet, hanem csak valamely, a parlamentnek felelős minster közbejöttével. Az idézett törvénycikk s hozzá a budget-jog képezik parlamenti alkotmányunk jogi alapjait és ezek egyszersmind a fejedelmi hatalom korlátai. Ehhez képest a következő fejezetek a felségjogokat a ministeriumhoz és az országgyűléshez vak) viszonyukban tárgyalják.

A királyt illető minden jognak – tehát a felségjognak is – a szent korona a forrása, Különbség teendő tiszteleti és politikai felségjogok között. A király felelőtlen, de azért erkölcsileg és a történelem ítélőszéke előtt éppúgy felelős, mint az ellenzék. Kívánatos, hogy a király teljesen a pártok fölött álljon, s hogy ne vonassék be a parlamenti küzdelmekbe. Ezt a parlamenti váltógazdaság rendszere biztosítja. Az uralkodó szabadon választhatja meg ministereit", akiknek a hivatalban maradása is főként a fejedelem bizalmától függ; működésük sikeréhez azonban, szükségük van a parlament bizalmára is. Az uralkodót tehát a. ministeriumra vonatkozó felségjogában a parlament többségi viszonyai korlátozzák s így a ministerium alakításában is volta-képpen a parlament többségi pártja dönt.

Ennek a tételnek az angol viszonyok szerinti továbbfejlesztését, nevezetesen, hogy a parlament többsége a választások eredménye lévén, voltaképpen nem is a parlament, hanem a választóközönség dönt az országos kormányzat alanyi és tárgyi föltételei fölött, a szerző nem tartja a Parlamentarismus fogalmi körébe tartozónak, holott kétségtelen, hogy ez a parlamentarismusnak egy magasabb fejlődési foka. Tonn-ból idézi, hogy a fejedelem által választott ministerium iránt – ha nem is bizalommal, – de türelemmel kell lenni mindaddig, amíg a tetteiből lehet ítélni. Nálunk a kabinct-solidarifás törvényben gyökerezik, míg Angliában azt a gyakorlat fejlesztette ki. Az angol kisebbségi kormányok sorsát ismertette, Disraelinek leszavaztatása után kormányon mára-

dását TODD véleményével szemben védelmébe veszi, minthogy azt szerinte a választókerületek új beosztása indokoltta s a képviselőház többségének bölcs mérséklete lehetővé tette. Disraeli eljárását azért nem tekinti a Parlamentarismus csorbításának, mert kormányon maradásával is az alkotmányos tényezők összefüggésének a lehetőségét kereste. Vizsgálva a Fejérváry-kormány és a parlament egymással szemben tanúsított magatartását, mindkét fél részéről lát az alkotmányos eljárás szempontjából hibáztatni valót. Igen különös és magyar közjogi műben határozottan novumot képez a szerzőnek az az érvelése, hogy éppen az abszolút felségjogok hiánya tette lehetetlenné a nemzeti kívánalmak teljesítését, t. i. mivel Ausztria »beleegyezése ellenére« ez nem volt keresztülvihető. Eltekintve attól, hogy legfelsőbb helyen a hadúri felségjogok alkotmányosan való gyakorlása iránti kötelelem tekintetében is kétséget támasztanak, az talán csak nem szorul bizonyításra, hogy a magyar király felségjogaira Ausztria részéről semmi körülmények között sincs jogalap illetékes beavatkozásra. Ha pedig, bár illetéktelenül, mégis érvényesül egy idegen állam befolyása, úgy a nemzet minden erejét ennek a leküzdésére kell fordítanunk és legkevésbé sem szabad közjogunkat az ilyen jogosulatlan beavatkozás netáni tényleges érvényesüléséhez idomítgatnunk. Ámde a szerző Ausztria alkotmányosságának épségét félti a nemzeti kívánalmak teljesítésétől. (Azt hiszem jóval több okunk lehet a saját alkotmányunkat félteni!) Nem kevésbé figyelemreméltó az az állítás, hogy a coalitio antiparlamentaris volt, mert hiányzott belőle az akarati solidaritás és a kormányzati rutin. Ennek ugyanis meglehetősen ellentmond az a további következtetés, mely szerint a coalitio megmutatta a parlamenti váltógazdaság lehetőségét. Vagy bevált a koalíciós kormány, vagy nem. Ha igen, nem lehet állítani, hogy a pártok nem tudtak összefüggődni; ha nem, úgy nem bizonyult be rajta a parlamenti váltógazdaság lehetősége politikai életünkben. Viszont azonban csak helyeslésünkkel találkozhatik annak hangsúlyozása, hogy mennyire rendellenes a szinte forradalmi jellegű és programfelfüggesztéssel járó kormányválságok gyakorisága s hogy a szigorú pártfegyelem milyen nélkülözhetetlen feltétele az erőteljes parlamenti életnek. A fejezet függelékében az 1848-tól napjainkig egymásután következő kormányok rövid története foglaltatik.

A IV. fejezet a király és az országgyűlés viszonyát tárgyalja. Ez a fejezet túlnyomóan leíró jellegű, jórészt közjogunk idevonatkozó részének ismertetése.

A könyv könnyed előadási modorban van megírva, de a rendszer szempontjából sok kívánni valót hagy. Így a parlamentet illető több kérdés – mint a parlamenti váltógazda-

ság, parlamenti válságok, a parlament viselkedése az új kormánnyal szemben – a III. fejezet helyett inkább a IV.-ben lett volna tárgyalandó. Ennek némi mentségére szolgál, hogy a könyv nem annyira tudományos célra, mint inkább a nagy közönség számára való kézikönyvnek készült. Annál inkább hibáztatandó, hogy nagyon kiérezhető a gyakorlati politika actualis irányzatának a behatása. Ennek kell ugyanis tulajdonítani, hogy egyoldalúan a parlament munkaképességének szükségességére irányítatik a figyelem, míg az a kérdés, vajjon a parlamenti többség arányos-e a nemzet többségével, figyelembe egyáltalán nem vétetik. A Parlamentarismus kérdésének komoly tárgyalása keretében nem hiányozhatnak a parlamenti élet kinövéseinek a parlamenti cyklus tartamán túlterjedő megnyilvánulásai és az ezek ellensúlyozására szolgáló eszközök. Ha ki is kapcsoljuk a választói jog általánosításának a kulturai foktól függő és az exigentiák terére tartozó kérdését, a szorosan vett parlamenti erkölcsön kívül nem hagyható említés nélkül a választási erkölcs tisztaságának szükségessége, minthogy a parlament csak a többségi akarat szabad megnyilvánulása mellett »éltető eleme« a nemzetnek. Igaz, hogy ez viszont belekapcsolódik a társadalmi közerkölcs kérdésébe, vagyis itt egy circulus viciosussal állunk szemben, amelyből fölötte nehéz kibontakozni; de mindenesetre kevésbé végez tudományos munkát az az író, aki ennek a körnek csak egy egészen kis ívrészen vezeti végig az olvasót.

Gyulay.

Társadalmi politika.

A csavargók és koldusok telepe Merxplason

A csavargás és koldulás kérdésének rendezésével mind többet kezdenek foglalkozni; mind többet emlegetik a tudományos összejeveteleken és a szakirodalomban a közveszélyesség, a biztonsági rendszabályok, a határozatlan tartamú büntetések fogalmát. A büntetőjog elméleti és gyakorlati munkásait immár majdnem kizárólag ezek a kérdések kezdik érdekelni. A kérdés nálunk is actualis; nem szükséges talán külön utalnunk a most lezajlott *Magyar Jogászgyűlésre*, amelynek programján a közveszélyesség kérdése

is szerepelt; vagy kiemelnünk a *Nemzetközi Büntetőjogi Egyesület Magyar Csoportjának* három évvel ezelőtt a közveszé-lyesség kérdéséről tartott igen becses előadási sorozatát. Nem lesz ennél fogva talán érdektelen, ha nagy vonásokban képét adjuk annak a nagyszabású munkának, amely Belgium egyik félreeső helyén, Merxplason folyik a csavargás és koldulás ügyének intézményes rendezése folytán és ahol a fentemlített fogalmak a gyakorlatban érvényesültek.

A merxplasi és a vele kapcsolatos (Wortel, Hoogtraeten) telepek, valamint a reckheimi telep mostani alakját az 1891. évi törvénynek (Loi pour la répression du vagabondage et de la mendicité) köszöni, habár mindegyik most megnevezett intézet eredete a XIX. század elejére vezethető vissza.

À napóleoni háborúk következtében úgy a földművelés, mint az ipar terén beállott pangás nyomában a népesség elszegényedése igen nagy mértékben fokozódott. A foglalkozás nélkül szűkölködő népesség elhelyezése, foglalkoztatása es így a népjólét fokozása céljából VAN DEN BOSCK tábornok szervezi a társadalmat; 1818. április 1 -én megalakítja a »*Németalföldi Jótékonyági Egyesülete-ét*, amelynek két év multán huszonegyezer tagja és évi 70.000 forint jövedelme van. Az egyesület egymásután létesíti a telepeit a mostani Hollandia és Belgium elhagyatott, gazdaságilag érintetlen területein. Ezek között Belgiumban az első a worteli telep. Ezekre a telepekre telepíti az egyesület az elszegényedett családokat, birtokba adva részükre földet, teljesen felszerelt házat, gazdasági eszközöket, háziállatokat, de még ruházatot is. Az egyesület alapszabályainak egyik pontjában a segélyezés elve a következőképpen van szabályozva: »a szegényeknek adott segítség munkájuknak jutalma legyen és sohasem alamizsna, amely a munkátalanságot elősegíti«. Ugyanez az eszme vetődött felszínre a nemrég lezajlott anversi congressuson is, mikor az elfajuló közjótékonyásznak a csavargást elősegítő hatását vizsgálták. Az alapszabályok azt is megengedték, hogy a munkátalan, érdemtelen telepések az egyesület telepeiről eltávolíttassanak.

A telepek nemsokára túlterjeszkednek eredeti feladatukon. Az állam az egyesülettel szerződést köt, amelynek értelmében az állam évenként és egyenként harminczöt forint tartásdíj mellett az egyesület telepeire 1.000 egészséges koldust utalhat be; majd egy királyi rendelet értelmében ide utaltatnak be napi tizenöt cent tartásdíj mellett az egészséges csavargók is. 1823-ban megveszi az egyesület a Merxplas és Ryckevorsel között elterülő, teljesen feltörtetlen területet és ide helyezi el a visszaeső koldusokat. Egy 1820-ban kelt királyi rendelet a koldustelepeknek új szervezetet ad; a telepeken ipart honosít meg, a fiatalok részére ipariskolákat létesít. Az egyesület anyagi viszonyai mindinkább

romlanak, majd a politikai viszonyok, a két ország különválása siettetek az átalakulást. Az állam tíz év múlva beszünteti a telep segélyezését, hat év múlva pedig a telep árverésen a »Jótekonysági Egyesület« legelső hitelezőjének, Frigyes hollandi herczegnek tulajdonába kerül. A még ott levő telepeket az időközben létesített öt tartományi telepre helyezik át. Lassú fejlődés indul meg ezután, amelynek kezdő határköve az 1848-iki törvény, végpontja pedig a mostani állapot bázisa: az 1891. évi törvény. A fejlődés során megveszi a kormány a Merxplas-Ryckevorsel és Wortel községekhez tartozó területet, hogy ott rendezze be csavargó- és koldustelepeit. A telepek akkori állapotát jellemzik a földterület megvásárlásához szükséges költség megszavazása alkalmával felszólaló egyik országgyűlési tagnak a következő szavai: »Ezen az igen tekintélyes területen alig van valami; valóságos pusztaság Csak a kormány tudja ezt a pusztaságot termőfölddé varázsolni. És most, negyvenegy évvel később, elmondhatjuk, hogy az állam megtette kötelességét. Kitűnően berendezett gazdaság, elsőrangú ipari műhelyek állanak a telep rendelkezésére.

A telepek – mint már fentebb említettük – az 1891. évi törvény alapján állanak; szervezetüket legutóbb 1907-ben királyi rendelet szabályozta. A hivatkozott törvény a »munka általános kötelessége« elvének törvénybe foglalása. A törvény indoklása ezt mondja: »A munkálkodás törvénye ellen intézett lázadás, a szokásos és tudatos munkakerülés lehet csak egyedüli mértéke a büntetésnél; a társadalom csak azt büntesse, aki nem akar dolgozni; de segítségére kell sietni azoknak, akiket véletlen, az egyes akaratától független körülmények akadályoznak a munkában.« Ennek az elvnek szem előtt tartásával a törvény három csoportot különböztet meg. Az első csoport a szokásszerű, hivatásos csavargók és koldusok csoportja, amint a törvény 10. §-a mondja: »azok az egészséges egyének', akik a helyett, hogy munkával igyekeznének a létfenntartásukhoz szükséges eszközöket megszerezni, mint hivatásos koldusok a jótekonyságot kihasználják, továbbá azok az egyének, akik munkátalan, iszákos, vagy erkölcsellenes életet folytatva, a csavargás állapotában vannak, végül a kitarítottak (les souteneurs de filles publiques). A második csoport a közönséges csavargók és koldusok csoportja, azaz azok, akiknél a 13. §. minősítése nem forog fenn, tehát mindazok, akiknél a munkátlanság nem szándékos, nem hivatásszerű. A harmadik csoport a fiatakorúak (18 éven aluliak) csoportja. Az első csoport kerül a csavargótelepre (dépôt de mendicité), a második a menedékházba (maison de refuge), a harmadik csoport pedig a javító-nevelőintézetekbe (école de brienfaisance). Vizsgálódásunkat ez alkalommal csak az első két csoportra

terjesztjük ki. Az intézetbe való beutalás az első és második-csoportra nézve rendszerint a békebíró (juge de paix) rendelkezése alapján történik. Ő elé állítandó ugyanis minden olyan egyén, aki a csavargás állapotában találtatik, továbbá a kitarítottak. Az elsősorban megnevezettekre vonatkozó rendelkezés ellen jogorvoslatnak nincs helye; a kitarítottak a békebíró rendelkezése ellen felebbezéssel élhetnek. A békebíró sommásan ítél: megállapítja a csavargó személyazonosságát, korát, testi és lelki egészségi állapotát, továbbá előéletét. Erre vonatkozólag segítséget nyújt a Bruxellesben szervezett központi nyilvántartó hivatal. Mindazonáltal erre nincs nagy szüksége a békebíróknak: az eléje kerülő egyének, mint az a későbbi adatokból kitűnik majdnem mind ismerősei a békebíróknak; ujoncz igen kevés van, a telepeken tartott egyének majdnem mindannyian többszörösen visszaesők. Az eljárás gyorsaságát okozza az is, hogy a békebíró elé állított egyén 24 óránál tovább nem tartható fogva. Rendszerint ugyanazok a csendőrök kísérik a csavargót tovább Merxplasba, akik őt a békebíró elé állították. Belgiumi tanulmányutam alkalmával egy pár igen érdekes esetét hallottam emlegetni ennek a gyorsaságnak. A csavargók telepére azonban nemcsak a békebíró rendelkezése alapján kerülnek a fent meghatározott csoportba tartozó egyének, hanem a törvényszék (tribunal correctionel) ítélete alapján is, és pedig egy évnél hosszabb börtönbüntetés kitöltése után. Igen nagy az eltérés a két csoport között nemcsak az intézetek szempontjából, hanem az ott eltöltendő idő tartama tekintetében is. Mert míg a csavargók telepére a beutalás kettőtől hét, illetőleg egytől hét évig terjed, addig a menedékházban eltöltendő idő maximális tartama egy év.

Ennek a törvénynek végrehajtására szolgál a merxplasi telep, hivatalos nevén: *Dépôt de Mendicité de Merxplas*. A telep már külső formájában is sok érdekességet rejt magában. Igen értékes tapasztalatokat szerezhet itt az iparos, a földművelő; de kiváltképpen értékes a büntetőjog, vagy egyéb socialis tudomány iránt érdeklődő, az orvos részére az itt tartózkodás; a kísérleti psychologianak pedig valóságos tárháza, fel nem kutatott területei várnak a látogatóra. A telep maga kissé kényelmetlenül közelíthető meg; Anverstől vicinálison két órányira fekszik. A telep arányait a következő számok jellemzik (mind 1910. évre vonatkozólag): az intézetben átlag 5.305 egyén tartózkodott, a telep kiadása 1,825.000 frank, az ipari műhelyek bevétele pedig 1,100.000 frank volt. A telep összes területe 613 hektár, amelyből 22 hektár be van építve (nem számítva a személyzet által lakott épületeket). A telepen önállóan folytatott ipar száma a harminczat meghaladja, az ezeken kívül kicsiben folytatottaké a húszon felül van. Ezen jól szervezett községben csak 164 hivatalnok

teljesít szolgálatot; a telepések őrzésére ezenfelül egy százhuszoi)három főből álló katonacsapat van ide rendelve. A telep élén STROOBAUT igazgató áll, aki tizenegy éve vezeti azt kiváló hivatottsággal és szakértelemmel. Az intézmény az igazságügyminister főfelügyelete alatt, aki ezt az általános felügyelő (inspecteur général) által gyakorolja. Ott tartózkodásom előtt pár héttel volt a telepen az akkoriban még új igazságügyminister, Carton de Wiart, feleségével együtt, akinek a patronage ügye iránt tanúsított érdeklődésének tettekben is megnyilatkozását tanúsították a telepések által nekem mutogatott levelek, amelyekben a minister felesége az érdekükben tett intézkedésekről értesíti őket. A patronage a telepen igen sok tennivalót talál; az innen szabadulóknak a társadalomba való visszahelyezése (reclamation) igen sok gondot ad. Ennek a megkönnyítése végett a környéken alakult patronage-egyesület tagjai átlag kéthetenként meglátogatják az intézetet és az evégből jelentkezett telepéseket meghallgatják. A patronage-egyesület tevékenysége nem mondható teljesen kielégítőnek, habár emelkedő irányzatot mutat. Az elmúlt évben összesen 377 telepest vont az egyesület pártfogása alatt. A tevékenység megítélésénél mindamelllett figyelembe kell azt venni, hogy a telep fekvése folytán a látogatások több időt vesznek igénybe és így a tevékenység is nagyobb áldozattal jár. A telep felügyeletével az általános felügyelőn kívül egy bizottság van megbízva, amelynek tagjait a király nevezi ki. Ez a bizottság tesz szükség szerint a miniszternek előterjesztést és évenként jelentést a telep helyzetéről. Igen feltűnő az a kiszámú személyzet, mely a telep ügyeit ellátja. Majdnem hat-ezer embernek felügyeletével, foglalkoztatásával és a telep szellemi és anyagi administrálásával – a katonákat nem számítva – összesen százhatvannégy tisztviselő foglalkozik, bele-számítva ebbe nemcsak a telepések ápolásával foglalkozó apácákat, a munkavezetőket, hanem még az éjjeli őröket, kisegítő napszámosokat is. Ilyen létszám mellett csak arra hivatott emberek alkalmazásával, a munkaerő és munkaidő teljes kihasználásával lehet azt az eredményt – még oly jól szervezett viszonyok mellett is – elérni, amelylyel a merx-plasi telep dicsekedhetik. Az alkalmazottak munkaerejének és munkaidejének teljes kihasználását jellemzi az az előttem majdnem hihetetlennek látszó intézkedés, hogy az igazgatótól kezdve az összes tisztviselők szabadságideje évenként összesen tizenöt nap, amely – mint értesültem – Belgiumban a végrehajtó hatalom összes tisztviselőire vonatkozólag irányadó. A tisztviselők és örök között a rend és fegyelem igen szigorú, a telep természetének megfelelő. Az igazgató – amilyen humánus és méltányos – éppen olyan erélyes; megköveteli a telep minden egyes alkalmazottjától nemcsak hivatalos köte-

lességének pontos teljesítését, hanem magánéletének tisztaságát és kifogástalan voltát, hogy a telepések előtt jó példát nyújtson. Az igazgató szigorú felfogását jellemzi, hogy állásának elfoglalása után nemsokára előterjesztést tett a miniszterhez az iránt, hogy a telep alkalmazottai a telep műhelyeiben megrendelést ne eszközölhessenek, ez által akarván az elterjedt visszaéléseket, üzérkedést a telep ipari termékeivel megakadályozni; és ezt a tilalmat saját példájával menve elül – szigorúan végrehajtja.

A telepéseket a koldustelepekre és a menedékházakra (gyűjtőnéven: Colonie de bienfaisance) vonatkozó királyi rendelet kilencz osztályba sorozza, amelyek állandóan vannak egymástól el különítve. Az első osztályba tartoznak a 18-tól 21 éves korúak (20), ¹⁾ a másodikba a részben munkaképesek (1.302), a harmadikba a teljesen munkaképtelenek (264), a negyedik osztályba a büntetlen előéletűek, akik a telepen először vannak (45), az ötödikben, akik ismételten elszöktek volt a telepről (127), a hatodikba a gyűjtogatok (77), a hetedikbe a kitartottak és amoralisok (83), a nyolczadikba a fékezhetetlenek (155), végül a kilencedik osztályba a többiek (2.878). Az ötödik csoport alosztályaként szerepelnek az elmebaj tüneteit mutató telepések (98). Ha az osztályozás alapját, ha csak futólag is vizsgáljuk, feltűnik, hogy a felosztás konstruálásánál a közveszélyesség fogalmának engedtetett tér. Itt vannak pl. a gyűjtogatók, akik beutalásuk előtt gyűjtogatásért már büntetve voltak, vagy a telepen kíséreltek meg gyujtogatást. Ez utóbbi eset azonban az elmúlt 10 év alatt csak két ízben fordult elő. Elképzelhető, hogy ezeknek az egyéneknek közveszélyessége itt, ezen a telepen még fokozottabb. A legkevésbébe vigasztaló látványt a hetedik csoport nyújtja, ahol a kitartottak, a szemérem ellen elkövetett büntett miatt elítélve voltak vannak, vagy akiknek sexuális aberrációra való hajlandóságuk köztudomású. Ezek az egyének nappal állandó felügyelet mellett közös udvarban, illetőleg munkateremben vannak, míg éjjel egy hálóteremben, de átláthatatlan vasrácsozattal teljesen körülvett hálófülkékben külön-külön fekszenek. Ennek a csoportnak elhelyezésére szolgáló épületszárnyban van a fegyelmi büntetés végrehajtására szolgáló zárkarendszerű fogház is és a nyolcz csoport részére épített templom, amelyben a telepések mise alatt a fogházak mintájára épített külön-külön elzárható fabódékban vannak, úgy hogy a miséző papot láthatják, egymástól azonban teljesen el vannak különítve. A kilencedik csoport istentisztelete az erre a célra épített, nagy, külön-

¹⁾ A zárjelben levő számok a telepéseknek a telepen időzése napján (augusztus 25-ike) volt beosztását mutatják; az aznapi létszám 5.050 volt.

álló templomban történik. Az intézetnek két katolikus lelkésze van, akik vasár- és ünnepnapokon két-két misét mondanak. Évenként egyszer szerzetesek missiót tartanak. A miselátogatás minden katolikus vallású telepekre – eltérően a belga letartóztatási intézetekről, ahol csak fakultatív – kötelező. Feltűnő jelenség a negyedik osztályba sorozottak kis száma. Ez annyiban örvendetes, hogy ebből a csavargásnak egy bizonyos stagnáló helyzetére lehet következtetni. Az elmúlt évben az újonczok száma összesen 392 volt, amely a nagy forgalmi számhoz viszonyítva, igen csekélynek mondható és körülbelül 12%-nak felel meg.

A telepeselek megoszlásának vizsgálatánál éppúgy, mint a telep látogatása alkalmával, igen különösnek fog feltűnni az a körülmény, hogy mily nagy számban vannak a telepen a munkaképtelenek, a szellemi és testi betegségben szenvedők. Az 1010. évi arányt figyelembe véve, a telep összes lakóinak több mint 50%-a nem volt teljesen munkaképes egészségi állapotban. Ez is mindenesetre egy érdekes tünet annak bizonyítására, hogy a csavargás testi vagy szellemi okokkal függ össze és ezeknek a tényezőknek következménye. Feltűnő az elmebetegeknek igen nagy száma, habár a kifejezetten elmebajosokat az igazgatóság a betegség constatálása után a Tournaiban levő elmeegógyintézetnek erre a célra rendelt osztályára szállítja. Ezeknek az egyéneknek elhelyezésére szolgáló udvar képe igen sok hasonlóságot mutatott a gyűjtőfogház megfigyelő osztályával. Egyik alkalommal látogatásom idején az idegennel való beszélgetés az egyik szerencsétlenül felkeltette az üldözési téveszméket, úgy, hogy nyilvánvaló jelét adta betegségének, míg ugyanez a beteg másnap a rapporton megjelenve, egyáltalán nem mutatta jelét betegségének, és az orvos véleménye alapján továbbra is a telepen maradt.

A nyolczadik osztályban vannak a fegyelmileg büntettek, akik az intézeti rend ellen szegültek, továbbá azok, akik ellen vizsgálat folyik, valamint azok, akik a kiszabott büntetés alul kivonták magukat és akik ezért ennek végrehajtása végett valamely letartóztatási intézetbe kísértetnek át. Ezeknek az őrizete a leggondosabb. A fegyelem megsértőivel szemben az igazgatónak több fegyelmi eszköz áll rendelkezésére. Egyszerűbbek a munkabérnek, a munkának és egyéb kedvezményeknek megvonása, az élelem megszorítása kenyérre és vízre, magánelzárás, fegyelmi zárka, végül a fegyelmi (nyolczadik) osztályba sorozás. A telepen a munka, mint jutalom szerepel, amelynek megvonása büntetésképpen számít. Ez is kifejezője annak az elvnek, amelyre a telep alapítva van: a munkára szoktatás elvének. További ilyen büntetés az olvasmány megvonása. Igen érdekes volt látni vasár-

nap és köznapokon munka után az öreg csavargókat, amint könyveikre hajolva, az olvasásban kerestek szórakozást és talán feledést is. Nem érdektelen megemlíteni, hogy az elmúlt évben a könyvtár forgalma majdnem 73.000 kötetre rúgott, amelyből 42.000 francia nyelvű, a többi pedig flamand volt, amely arány megfelel a két faj intellektuális arányának is.

Mint kedvezmény igen nagy szerepet játszik a telep életében a »cantine«, ami a mi fogházainkban »spájzolás« név alatt ismeretes. Meg van ugyanis engedve a telepeseknek, hogy munkajutalmuk egy részén az intézettől önköltségi áron különböző cikkekkel, főleg élelmiszereket vásároljanak. Igen érdekes kép volt, amint a telepések hosszú sorban várták, míg rájuk kerül a sor az erre a célra szolgáló helyiség előtt, amelynek ablakánál ki van függesztve az eladásra kerülő árúk ára. A cantine nagy forgalmára jellemző, hogy 1910-ben e bevétele 102.000 frank volt, noha minden önköltségi áron kelt el, amelyből a legjelentékenyebb összeg jut, a dohányra, kenyérré és disznózsírra. Tudvalevő ugyanis, hogy a dohányzás úgy itt, mint az összes belga igazságügyi intézetekben (még a javító-nevelőintézetekben is bizonyos koron túl levő növendékeknek) meg van engedve. Igen jelentékeny összeget fordítanak a telepések az élelem pótlására, mindamellettt azonban elenyészően csekély, ha a félmillió franknál nagyobb összeghez arányosítjuk, amennyibe a telepések ellátása egy évben kerül. Az ellátás – amelyről személyesen volt alkalmam meggyőződni – igen ízletes és teljesen elegendő. Az elfogyasztott óriási mennyiségekre jellemzők a következő számok: 1910-ben elfogyott két millió kilogramm burgonya, 1 millió kilogramm kenyér, 290.00 liter tej, 190.000 kg. hús, 23.000 kg. szalonna, 200.000 kg zöldség stb.

Az 1910-ben kiszabott fegyelmi büntetések okai között legelső helyen, 1062 esettel a szökési kísérlet szerepel, amelyre az összes büntetéseknek több mint 50.7%-a esik; 547 esetben szerepel a büntetés okául a rossz viselkedés, 229 esetben a munka visszautasítása, 91 esetben lopás, 85 esetben pedig czívódás.

Igen feltűnő jelenség a szökések nagyon nagy száma; így az elmúlt évben összesen 1197 szökés történt, amely szám a kihelyezések arányával is összefügg. A szökések nagy száma a magyarázata annak, hogy az ötödik osztályban a létszám állandóan magas; gyakran annyira, hogy idő előtt vissza kell osztani ebből az osztályból egyeseket a kilencedik csoportba, hogy újaknak helyet adjanak. A szökést igen megkönnyíti a felügyelő személyzet elégtelensége, továbbá a munkatermeknek nagy kiterjedésű területen elhelyezett volta, továbbá a földműveléssel foglalkozóknak nehéz ellenőrzése. Mindamellettt sem az igazgatóságnak, sem a felügyeleti ható-

ságnak nem okoz a szökések nagy száma különös gondot. A szökevények ugyanis éppen azok a gyenge akaraterejű egyének, nagyobbrészt alkoholisták, akik rendszeren az első közeli korcsmánál elvesztik önfegyelmező erejüket, lerészegednek és így csakhamar a hatóság kezébe jutnak. Az 1910. évben p. o. szökésből 1026 szállítottatott vissza. Mindamellett megtörténik, hogy egyesek megbecsülik magukat, amely esetben az igazgatóság a szökevénynek visszaszállítását nem kívánja, hanem azokat felügyelet alatt tovább is szabadlábbon hagyja.

Amint említettük, a kilencededik csoport a tulajdonképpeni csavargók tábora, a telep rendes legénysége és állandó eleme, akik szabadidejüket a középső nagy udvarban (grande cour) töltik, a munkaidő alatt pedig a különböző munkatermekben vannak széjjelosztva. A munkatermek mind jól berendezett műhelyek, ahol a zárkózott, szótlan, eldurvult, elvadult alakok levetik szürke kabátjukkal együtt rendes arczkifejezésüket és serényen dolgoznak, közremunkálkodva a merxplasi telep műhelyeinek jóhírén. A telep műhelyei látják el immár nemcsak a telepet magát minden szükségessel, olyannyira, hogy az utóbbi évek óta már egyáltalán nem szorult semmi másutt készült termékre, a telep maga készítvén el mindent a gázométertől kezdve az újonnan emelt épületekig, a telepről kerülvén ki a tervrajz az utolsó téglá és szeg is, hanem az állami vállalatokban is fontos szerep jut a telepnek. így az ebben az évben Forêstban (Bruxelles mellett) emelt nagy fogház téglája, asztalosmunkája, lépcső vaskorlátjai mind Merxplason készült és ez látja el a hadsereg és a posta nagy részét ruhaneművel.

Alig van iparág, amely a telepen meg ne lenne honosítva. Kiemelkedik ezek közül is a mindjobban terjeszkedő gyöngyházgombgyár, amely a continensen az első volt és amelynek elterjedt híre sok érdeklődőt vitt Merxplásra; igen érdekes a takácsok műhelye, ahol a munkában megöregedett, de a gépek tökéletesedésével szükségtelemné vált és tönkrement takácsok megtalálják az ócska rendszerű szövőszékeiket, amelyeken igen nagy buzgalommal szövik az állam által megrendelt árút. A telep lakóinak foglalkoztatásánál az az elv érvényesül, amelyet a telep állami megvásárlása idején az akkori igazságügyminister a következő szavakkal fejezett ki: »Merxplason nem akarunk üzérkedni. A föld termékenynyé tétele mindenestre következménye lesz egy központi telep létesítésének, de a cél nem ipari vagy kereskedelmi vállalkozás«. Mindenkinek képességeihez mért foglalkoztatása, mindenkinek munkára való szoktatása a cél és ennek a telep a teljes mértékben eleget tesz. Ott látjuk az elaggott, teljesen elerőtlenedett csavargókat, de magukat az elmegyengéket is, amint tépik, megmunkálják a kőcot a

takácsok részére, vagy ott a taposó malomban a sántákat, vakokat és bénákat, amint hajtják negyedóránként felváltva, turnusokban pár fillér keresetöbbléért, hogy több jusson dohányra vagy sörre, a malomkereket. Igen szép eredményt ért el a telep a földművelés terén is. A pár évtizeddel ezelőtt még teljesen föltörtlen, terméketlen föld hasznossá tétele be van fejezve; az egész terület csatornázva, anversi trágyával évenként újra trágyázva, úgy hogy a telep szükséglete nagy részben onnan kerül elő; kitűnő állapotban levő szarvasmarhái, sertései és juhai mind a gondos gazda kezét dicsérik.

Pedig azzal a munkától elszokott, vagy talán igazán sohasem dolgozott, változó elemmel ezt az eredményt elérni igen nehéz. Nagyon jellemző volt az a válasz, melyet az egyik tétlenül ülő telepes arra a kérdésemre adott, amit belépve a műterembe, hozzá intéztem. »Mit csinál?« kérdeztem. »Várom a szabadulásomat.« »És mikor szabadul?« »Tíz nap múlva.« Az 1910. évben a telepről elbocsátottak átlagban 22 hónapot töltöttek Merxplason; a szabadultak között csak egy volt, aki a maximumot, a hét évet a telepen végig kitöltötte, ugyancsak egy volt, aki egy hónapnál kevesebb időt töltött a telepen, itt ugyanis teljes mértékben érvényesül a határozatlan büntetések intézménye. A békebíró két évtől hét évig terjedő időtartamon belül egy meghatározott időtartamra bocsátja a kormány rendelkezésére (»mettre à la disposition du gouvernement«), hogy az a telepre beutalja az illetőt, de az igazgatóság előterjesztése alapján jogában áll az igazságügyministernek a telepest bármely perczben szabadon engedni; ez az intézkedés tehát correctivuma lehet az esetleges bírói tévedésnek. A szabaduláskor a telepes megkapja a megtakarított kis pénzét, azon az intézetben vásárolhat magának igen jutányosán ruhaneműt; a patronage gondoskodik elhelyezéséről és mégis az a tapasztalat, hogy legnagyobb részben ismét visszajönnek. Jellemzők erre nézve a következő számok: 1910. évben a telep szaporodása 4.367 volt, ebből csak 642 volt olyan, aki először lépett a telepre, míg 471 másodízben, 360 harmadízben és majdnem az összlétszámnak a fele, 2.149 már háromszor vagy még többször volt a telepen; ezzel szemben áll a szabadulók száma, amely 1910 ben 2.590 volt. A téli hónapokban a munkaalkalmak csökkenésével a csavargás előföltetelei szaporodnak; ennek jellemző bizonyítéka az, hogy míg a telep 1910-ben a legnagyobb népességet február 25-én (5.729) érte el, addig a legkisebb szám augusztus 6-án (5.009) volt.

Mindezek a tapasztalatok arra a meggyőződésre vezetnek, hogy a csavargás kérdése sem magyarázható egyoldalúan: éppen annyira megvannak az egyénben, annak szellemi

és testi tulajdonságaiban, mint a szociális élet szövevényes alakulásában rejlő okai. És ha az állam egy nagy telepre összegyűjti mindazokat, akik akaratuk gyengeségénél, a társadalomba való beilleszkedésre vonatkozó állandó vagy ideiglenes képtelenségüknél fogva a társadalmat veszélyeztetik, az állam ilyen irányú működésével – habár ezzel nem meríti ki a csavargás és koldulás ügyének rendezése érdekében reá váró feladatokat – nemcsak polgárainak igen nagy, a rohamosan fejlődő és átalakuló gazdasági életben mindig jobban fejlődő számát a munkáséletre vezeti, arra reá szoktatja, vagy legalább is az akaratilag gyengék részére egyideig az emberi hivatásnak inkább megfelelő életmód folytatását lehetővé teszi, hanem a társadalom védelmét és így a rendezett életet élő polgároknak fokozottabb erő kifejtését is biztosítja.

Erődi Tihamér.

Munkásvédelmi egyesületek gyűlései.

A munkásvédelmi törvényhozás története azt mutatja, hogy minden állam munkásvédelmi törvényhozása hű lenyomata az ott uralkodó társadalmi lelkiismeretnek, úgy, hogy szélesebbkörű alapon ez a törvényhozás csak akkor indulhat meg, ha az ország közvéleményében megfelelő alappal bír. Hazánkban is a munkásvédelmi törvényhozás csekély foka és a társadalmi lelkiismeret hiányossága egymással kölcsönhatásban van. Es, ha a szociálpolitikai törvényhozásunk kezdetleges voltát tekintjük, akkor valóban arra kell következtetnünk, hogy nálunk a társadalmi lelkiismeret még a legminimálisabb fokon áll. Amidőn azonban egyrésről ezt a szomorú tényt megállapítjuk, akkor az igazságnak tartozunk annak kimondásával is, hogy már is egy szebb jövőnek a jelenéseit kell látnunk egyes tényekben. Egy résről ugyanis különböző intézmények lassankint nálunk is érzéket teremtenek a szociálpolitika számára, másrésről pedig a nemzetközi kapcsolat, amely elől hazánk sem zárkozhatik el, szintén egyre nagyobb számban teremt olyan tényezőket, amelyek ez irányban hatnak.

Három oly egyesület gyűléséről kívánunk itt röviden beszámolni, amelyek kiindulási pontjukat ugyan a külföld mozgalmaiban bírják, ellenben a nemzetközi leszármazás nem zavarja azokat abban, hogy az onnan kiinduló eszmemozgal-

makát egészen a hazai talajba ültessék át és itt azok továbbvirágzását előmozdítani igyekezzenek. Bizonyára sokan lesznek, akik azt fogják mondani, hogy egyesületek keletkezése, ha azok társadalmi politikai kérdésekkel foglalkoznak is, nem jelenti még egy socialpolitikai közvéleménynek a megteremtését. Sokszor halljuk, hogy egy-egy ilyen egyesület csak arra jó, hogy egyik-másik szerepelni kívánónak erre alkalmat nyújtson. Azt hisszük azonban, hogy ez a tényeknek igen kicsinyes szempontból való tekintése. Mert az ily egyesületek nem csak elnököt és titkárt választanak, hanem azután mintegy ezek munkakedvét felkeltve odavezetnek, hogy sokakat igyekeznek közreműködésre megnyerni. Így azután hosszabb-rövidebb idő alatt egyik kérdés a másik után a napirendre jön és egész észrevétlenül is ezek a tárgyalások a közvéleményre befolyanak, azt alakítani kezdik. És éppen ez az, amire nekünk társadalmi politikai téren szükségünk van.

Ezért örömmel kell néznünk azt, hogy nálunk, ahol a hazai talajból eddig közvetlenül társadalompolitikai célú társadalmi szervek ki nem nőttek, legalább nemzetközi kezdeményezések alapján alakultak ily egyesületek, amelyek lassankint belterjesebb működést is kezdenek kifejteni. A lefolyt néhány hét alatt három ilyen társadalompolitikai egyesület tartott fővárosunkban ülést, míg csak néhány évvel ezelőtt egyetlen ilyen egyesületünk sem létezett.

November hó 24 én a Nemzetközi Munkásbiztosítás Magyarországi Egyesülete ülésezett. A munkásbiztosítás ügye nálunk bizonyos forrongásban van. Az 1907-ben létesített átalakítása és kiterjesztése ezen intézménynek a dolog természeténél fogva bizonyos nehézségekkel járt. Ezek az átmeneti nehézségek azután jó ürügyet szolgáltatnak azoknak, akik azt a terhet, amelyet a munkásbiztosítás a közgazdaságra hárít, sokalják, arra, hogy heves támadásokat intézzenek munkásbiztosításunk ellen és a munkásbiztosítás reformjának a szükségességét bizonyítgassák. A Nemzetközi Munkásbiztosítás Magyarországi Egyesülete ezzel a kérdéssel behatóbban óhajt foglalkozni és s a múlt hó folyamán tartott ülésében elhatározta, hogy e tárgyban széleskörű értekezletet tart, melyre a nagyközönséget is meg fogja hívni. Íme egy alkalom, amidőn ez a fiatal egyesület sokaknak a figyelmét fogja a munkásbiztosítás és a munkásvédelem ügye felé terelni.

Két nappal ezen ülés után, november hó 26-án, egy új socialpolitikai egyesület alakult meg. Ez az egyesület a Szemlénkben már ismertetett a »Munkanélküliség ellen Küzdő Nemzetközi Egyesület« címen Gentben alakult egyesület magyarországi osztálya és a Munkanélküliség elleni Küzdelem Magyarországi Egyesülete címet viseli. FÖLDES BÉLA, az új

egyesület elnöke, hosszabb előadásban vázolta azt a fontosságot, amely a modern capitalistikus termelés mellett a munkanélküliség elleni küzdelemnek jut, amely lényegileg inkább a keresetnélküliség elleni harcnak tűnik fel. A capitalismus ugyanis egyrészt az emberi munkaerőt a természeti erők széleskörű alkalmazásával egyes terekről leszorította, másrészt pedig a népesség oly szaporodását tette lehetővé, hogy a megélhetési küzdelmet igen erősen kihegyezte. Hozzájárul azután ehhez az, hogy gazdasági rendünk bonyolult szervezete és a termelés egységes irányításának a hiánya sűrűn idézi fel a gazdasági válságokat, amelyek azután a munkások nagy számát fosztják meg keresetüktől. Ily módon mindjobban előtérbe lép a szüksége annak, hogy a keresetnélküliség leküzdésére törekedjünk. És ettől a törekvésüinktől nem szabad, hogy eltántorítson bennünket annak a tudata, hogy belátható időközön belül a kérdést aligha fog sikerülni teljesen megoldani. FERENCZI IMRE titkár a nemzetközi egyesületnek Gentben tartott gyűlését vázolta és a magyarországi egyesületnek a munkaprogramját határolta körül, mely három irányban fog haladni. Igyekezni fog először is képet nyerni a munkanélküliség terjedelméről Magyarországon, megkísérelvén erre vonatkozólag statisztikai anyagot gyűjteni. Működésének második iránya a munkapiacz szervezése lesz, melyet az idevonatkozó kérdések szakszerű megvitatása által akar előmozdítani. Foglalkozni kíván harmadszor ez az egyesület mindazokkal a kérdésekkel is, amelyek közelebbről összefüggnek a munkanélküliség kérdésével és annak az előbbrevitelét előidézni alkalmasak.

Fiatal munkásvédelmi egyesületeink közül viszonylag a legidősebb a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete, mely decz. hó 10-én tartotta közgyűlését. SZTERÉNYI JÓZSEF, az egyesület elnöke, megnyitójában beható szemlélt tartott a külföld socialpolitikájáról az utolsó három évben. Rámutatott arra, hogy míg Magyarországon más kérdések vették igénybe a törvényhozás idejét, addig a külföld szorgalmasan dolgozik a socialpolitika palotájának a kiépítésén. A munkásbiztosítás kérdése az, amely a külföldet az utolsó időben leginkább foglalkoztatta, éppen abban az időben, amidőn nálunk ahelyett, hogy a munkásbiztosítási szervezet kiépítésére törekedtünk volna egyesült erővel, inkább csak annak a bírálatával és kisebb hibáinak a túlzásával értük be. A külföld idevágó alkotásai közül előtérben áll a német birodalmi biztosítási törvény, mely valóságos biztosítási codex terjedelmével bir és az özvegyek és árvák biztosítását is felöleli. Franciaországban és Angolországban az aggkor elleni biztosítás foglalkoztatja a törvényhozást, míg Franciaország a nagy vasútársaságokat már is kötelezte, hogy alkalmazottaiknak aggkor

esetében egy a törvényben megállapított minimális ellátást nyújtsanak. Franciaország példáját követte Luxemburg, az aggkor és rokkantság esetére való biztosítás meghonosításával. A kötelező biztosítás elve újabb tért hódított Norvégiában, ahol az eddigi balesetbiztosítás mellé behozták a betegség-esetére való biztosítást. Hasonlóképp Hollandiában, ahol a balesetbiztosítás körét kiterjesztették; Szerbia és Lichtenstein új ipartörvényeikben oldották meg a betegség és baleset esetére való biztosítás kérdését, Belgium pedig a bányamunkásokra mondta ki a kötelező aggkori biztosítást. A munkásbiztosítás egy új ága, a munkanélküliség elleni biztosítás is, egyre jobban tért hódít, bár még csak a kísérletezés állapotában van; Dániában és a Svájc két kantonjában történtek ez iránt meg az első lépések. A munkaviszony beható szabályozásával találkozunk Törökországban, Portugáliában és Spanyolországban, mely államok egyúttal a strike kérdését is szabályozzák; ugyanezt tette Románia, a közhatóságok és azok üzemeiben alkalmazottakra nézve, kimondván a teljes striketilalmat. Mint Belgium, úgy Dánia a strikeok megelőzésére a döntőbíróóság intézményét építette ki. Ausztria, Dánia és Svédország a kereskedelmi üzletek záró órájának a törvényes szabályozásával igyekeztek az alkalmazottak munkaidejét rövidíteni, míg Belgium és Spanyolország a bányamunkások maximalis munkaidejét állapították meg. A munkabérek kérdésében úttörő és az egész világ figyelmét magára vonó kísérlet történt Angliában a bérhivatalok felállítása által, melyek az otthonipar egyes ágaiban vannak hivatva a munkabéreket hatóságilag megállapítani. Ugyancsak fontos lépést tett Anglia a hatósági munkaközvetítő intézetek felállítását kötelezőleg kimondva, mivel közeledett azon álláspont felé, amelyet a munkaközvetítés államivá tétele tekintetében ipartörvénytervezetünk már régebben elfoglalt, mely azonban itthon sajnos, tetszéssel nem találkozott.

SZÁNTÓ MENYHÉRT főtitkár az évi jelentést olvasta fel, melyből kitűnik, hogy az egyesület szépen össze tudja egyeztetni a Baselben székelő központ részéről kitűzött feladatok megoldását a hazai socialpolitikai kérdések különös figyelemmel kísérésével. Különös figyelmet érdemel a drezdai kiállításon való részvétele, hol egy külön e célra a Közp. Statisztikai Hivatal által készített graphikont mutatott be törvényhatósági városaink iparos lakossága halandósági viszonyairól, melynek érdekes eredményeire még visszatérünk.

HELLER FARKAS, az egyesület titkára ezután a socialpolitika és a felső osztályok címén tartott előadást, vizsgálva, azt a kérdést, hogy vajjon tisztán az altruismus számai e azok, amelyek a felsőbb osztályokat a socialpolitikához fűzik, vagy pedig van-e ezeknek a felsőbb osztályoknak közvetlen

érdekük is a munkásviszonyok javításában. Rámutatott mindenelőtt arra, hogy a socialpolitika első jelentkezésétől kezdve nemcsak a humanismus eszméjét, hanem a felsőbb osztályok életbevágó érdekeit is szolgálja. Bö statisztikai anyaggal illusztrálta azt, hogy a capitalistikus termelés mellett, ha az állam idejekorán bele nem nyúl megfelelő intézkedésekkel, milyen rablógazdálkodás folyik az emberi munkaerővel. Nemcsak az képez a közzgazdaságra veszteséget, ha a tűzvész egy. nagy árukészletet pusztít el, vagy á tenger hullámai egy hajórakományt nyelnek el, hanem az is, ha a nemzet fiai a gyárak egészségtelen viszonyai és meg nem felelő munkarendje következtében, gyakran, még mielőtt erejük teljét elérték volna, ipari betegségnek, vagy balesetnek lesznek az áldozatai. Nemcsak a közzgazdaság anyagi forrásait kell megbecsülnünk, hanem annak személyes tényezőjét, a munkást is, annál is inkább, mert a közzgazdaságtól egyre nagyobb áldozatokat kivan annak a kiképzése. De a socialpolitika nemcsak azért érdekli közlelről a felső osztályokat, mert közzgazdasági erőforrásaink kihasználásának gazdaságos irányba való terelésére egyedül ez képes, hanem azért is, mert az egyre nagyobb arányokat öltő munkásmozgalmakkal szemben a socialpolitika képviseli azt az ellensúlyt, amely azokat helyes mederbe szorítja annak kimutatásával, hogy a munkásnak emberhez méltó megélhetést nem a fennálló rend teljes felforgatása, hanem annak a megfelelő átalakítása biztosít. Ebből a szempontból tekintve a socialpolitika a felsőbb osztályok számára önvédelmi eszköz és ugyanez még egy másik szempontból tekintve is. A szegénységnek ugyanis meg vannak a maga tyikus betegségei, amelyek a külvárosok rossz lakásviszonyai és tudatlan népessége között ütik fel tanyájukat és minthogy a ragályok sorába tartoznak, onnan állandó veszélylyel fenyegetik a felsőbb osztályokat. Hiába megy a jómódú ember a szegény negyedtől távol lakni, a közzgazdaság szálai oly kapcsolatot teremtenek a felsőbb és az alsóbb osztályok között, hogy a munkások egészségtelen életviszonyai állandó veszedelemmel fenyegetik a jómódú lakosságot is. Éppen ezért nem szabad visszariadni a felsőbb osztályoknak azon áldozatoktól, melyeket a socialpolitika kétségkívül rájuk hárít, mert ezekkel voltaképpen saját élet- és vagyonsbiztosságukat vásárolják meg.

Az előadás után GAAL JENŐ főrendiházi tag, a magyar kormány képviselője a Nemzetközi Munkásvédelmi bizottságban, emelkedett szólásra. Felhívta a közgyűlés figyelmét arra a nagyjelentőségű és a socialpolitikusi számára oly tanulságos kiállításra, mely a folyó évben Dresdában volt. Azon meggyőződésének adott kifejezést, melyet ezen kiállítás beható tanulmányozása benne megerősített, hogy t. i. a közegezség-

ügy első sorban socialpolitikai kérdés. Éppen ezért igen helyesli azt az eszmét, hogy a nemzetközi dresdai egészségügyi kiállításra gyűjtött gazdag anyagát Magyarország is az enyészettől megmentse. De az erők szétforgácsolása nagy veszedelem, kivált oly nemzetnél, mely nem túlságosan gazdag és ezért nem helyeselheti azt a tervet, mely nálunk felmerült, hogy t. i. a Dresdából haza hozott tárgyak külön museum alapját vessék meg. Ezért azt indítványozza, hogy a Társadalmi Museumban, mely e célra különösen alkalmas és csak így lesz igazi socialis museum, helyeztessenek el a Dresdából haza hozott értékes gyűjtemények. Javasolja, hogy ez irányban a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete írjon fel a belügy- és kereskedelemügyi ministerekhez. SZTERÉNYI JÓZSEF elnök az indítványt abban az irányban egészítette ki, hogy a székesfővároshoz is, melynél új museum létesítése iránt indítvány tétetett, szintén intézzen a fenti értelemben beadványt az egyesület. Az indítványt a közgyűlés elfogadta.

Statisztikai felvétel a gyermekmunkáról.

{Oie Kinderarbeit in Österreich. I. Ergebnisse der vom Arbeitsstatistischen Amte im Handelsministerium durchgeführten Erhebungen über die Kinderarbeit. Wien, 1911.)

Midőn a gyermekmunka szabályozásának a kérdése egyre élénkebben foglalkoztatja Európa közvéleményét, igen természetesen előtérbe lépnek azok a törekvések is, melyek ezen jelenségre vonatkozólag tények statisztikai megismerését óhajtják. Nálunk Magyarországon is foglalkoztak már e kérdéssel, midőn a nyáron a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete BUD JÁNOS előadmánya alapján tárgyalta ezt a kérdést. Ezen az értekezleten kitűnt az, hogy mily nagy nehézségei vannak a gyermekmunkára vonatkozó statisztikai adatgyűjtésnek és hogy a külföldi államok között is alig találunk olyant, a mely ezt a kérdést teljes sikerrel megoldotta volna. BUD JÁNOS javaslata arra irányult, hogy a tan kötelezettek összeírásával kapcsolatosan történjék nálunk a statisztikai felvétel, mely irányban a Törvényes Munkásvédelem Magyarországi Egyesülete a vallás- és közoktatásügyi m. m. isterhez felterjesztéssel fordult, melyben arra is utalt, hogy a

kérdés ezen megoldása aránylag csekély költséggel lehető volna.

Míg nálunk ez irányban természetesen nem történt semmi,, addig Ausztria már is kiadta a gyermekmunkára vonatkozó felvételének a statisztikai táblázatait, melyek, maguktól az eredményektől eltekintve, már csak azért is érdekelnek bennünket, mert Ausztriában is az iskolai hatóságok és a tanítóóság közreműködésével történtek a felvételek, melyek körülbelül Ausztria összes iskoláinak egy tizedére terjedtek ki. Körülbelül 150.000 kérdőív eredményét tartalmazzák a kiadott táblázatok.

Kitűnik azokból mindenekelőtt, hogy a gyermekmunka Ausztriában is igen erősen el van terjedve. Körülbelül a felvétel tárgyát képező gyermekeknek az egyharmada – 34.8% – folytatott gazdasági munkát és pedig a fiúgyermekek valamivel nagyobb számban járnak munkába, mint a leánygyermekek. A gyermekeket már igen korán szorítják munkára; Így p. o. már a 6-8 éves gyermekek 17.8 százaléka dolgozott; a korról azután a gazdaságilag elfoglalt gyermekek aránya jelentékenyen növekszik, úgy, hogy a 13-14 éves gyermekek közül már több mint a fele munkába jár. A viszonyok sötétségén némileg enyhít az a körülmény, hogy a legtöbb gyermek a mezőgazdaságban van elfoglalva. Ezután következnek a házi munkák és csak ezután az ipar, a melyben a felvétel alapját képező gyermekeknek körülbelül egy tizedrésze talált alkalmazást. Nagyobb számban alkalmaz gyermekeket, sajnos, a vendéglősipar, a melyben a munkaviszonyok a gyermekekre nézve elég kedvezőtlenek. A szorosabb értelemben vett iparágak közül a gyermekek alkalmazásában legelső helyen a szövő-fonóipar áll, a melyben az iparilag foglalkoztatott gyermekeknek több mint fele talált alkalmazást. A többi iparágak közül a turfaipar, a kőbányák és a téglavető, valamint az üvegipar állanak erősen előtérben. Tehát olyan iparágak, amelyek a gyermekek egészségére vonatkozólag sok veszélyt rejtenek magukban.

A felvétel arra is kiterjed, hogy az egyes foglalkozások mily korban vonják körükbe a gyermekeket. És itt is elég szomorú adatok kerültek felszínre. Kitűnt ugyanis, hogy a házi munkákkal foglalkozó gyermekeknek egy része 6-8 év között van és ezen gyermekek egyharmadrésze már az 5-6. évben kezd dolgozni. Zsenge korban vonulnak be a gyermekek a háziiparba, ahol különösen a dobozgyártás, a czéna-gombok varrása és a fonott árúk előállításának foglalkoztatják őket igen korán, úgy, hogy az alkalmazott gyermekeknek egyharmada, sőt egyes iparágakban több mint a fele is 6-8 év között volt és itt is a gyermekek tetemes része már az 5. vagy 6-ik év közt talált foglalkozást. A mezőgazdaságban a 10 éven felüli gyermekek vannak túlsúlyban. A gyermekek-

nek körülbelül háromegyedrészre az egész éven keresztül dolgozik. De az egyes foglalkozások között itt is nagy különbségek vannak. Így p. o. a mezőgazdaságban a legnagyobb rész mégis csak inkább a nyár folyamán van elfoglalva, míg az iparban az egész éven keresztül való dolgoztatás áll előtérben. A gyermekek négyötödrésze egy évben több mint 30 héten dolgozik és 75 százalékon felül van azoknak a száma, a kik mind az 52 héten keresztül dolgoznak. Még a heti szünnap, a vasárnap is munkában találja a gyermekek nagy részét, mert a felvétel szerint, a gyermekek 42 százaléka dolgozik vasárnap.

Különös érdeklődéssel bír most, amidőn megfontolás tárgyát képezi a gyermekek és fiatalok éjjeli munkájának a nemzetközi szabályozása, annak a megállapítása, hogy az éjjeli munka a gyermekeknek éppenséggel nem ritkaság. A felvétel szerint a gyermekeknek majdnem egy negyedrészre (körülbelül 24 százalék) hosszabb-rövidebb ideig éjjel is el van foglalva. Különösen gyakori az éjjeli munka a vendéglősiparban. Már kevésbé ártalmas a mezőgazdaságban szokásos módja az alkalmazásnak, a midőn a gyermekek kora reggel már 4-5 órakor munkába állanak.

Arra nézve, hogy a gyermekek egészségi állapotára mily káros azoknak a munkába fogása, szintén érdekes felvilágosításokat tartalmaz az osztrák adatgyűjtés, melynél orvosok is közreműködtek. Természetesen a legsúlyosabbak a következmények abban az iparban, ahol dolgozó gyermekek 30 százalékánál kellett megállapítani azt, hogy egészségük ki nem elégítő. A testi egészségre sokkal kevésbé káros hatással van a mezőgazdaság, melyről azonban AGAHD kimutatta, hogy a gyermekek erkölcsi fejlődését sokszor megmetelyezi.

Magyar Társadalomtudományi Egyesület.

Előadás a fajok harcáról.

Egyesületünk f. évi november hó 29-én tartott ülésén GIESSWEIN SÁNDOR pápai praelatus igen érdekes előadás keretében számolt be a fajok congressusának befolyásáról és eredményeiről, melyen a nyáron Londonban személyesen résztvett. A világ minden részéből számos kiváló sociologus, ethnologus

és anthropologue emelte megjelenésével, illetőleg dolgozatával az értekezlet magas színvonalát. Magyarországot TIMON és NAVRATIL egyetemi tanárok képviselték egy-egy szakszerű, értékes dolgozattal, GIESSWEIN SÁNDOR pedig ismételt hozzászólásával vette ki részét a tanácskozásokból. De nem csupán theoretikus értékekkel gazdagította a nemzetközi gyülekezet a fajok egymáshoz közeledésével foglalkozó kérdésnek minden részletét, a gyakorlati politikusok számára is fontos alapelveket állapított meg.

A mi századunk ugyan már a nemzetközi congressusok századának mondható, mert nem múlik el egy-egy esztendő, hogy ne volna belőle legalább is egy-kettő, de e congressusok között alig volt még olyan, mely a nemzetköziség nevét oly mértékben megérdemelte volna, mint a jelen év nyarán Londonban lefolyt fajok congressusa (races-congres, 1911 jul. 26-29).

A congressus célját röviden és találóan jelezte Lord WEARDALE, a congressus elnöke, a congressus irataihoz irt előszóban, a következő szavaival: »Feladatunk a tudomány és modern köztudat világával megvitatni a nyugat és kelet, az úgynevezett fehér és színes népek közötti viszonyt, azzal a célzattal, hogy köztük tökéletesebb megértést, barátságosabb érzelmeket és szívélyesebb együttműködést biztosítsunk«. Hogy erre a célra a hely – London – igen jól volt megválasztva, az kétséget nem szenved. London nemcsak Angolország, hanem szellemi tekintetben az egész angolszász faj fővárosa, azé az angolszász fajé, mely kereskedelmi és világbirodalmi helyzeténél fogva a világ minden nemzetével összeköttetésben van. S bár tagadhatatlan dolog, hogy ez az angolszász faj az ő gyarmatosító és világhódító hadjáratában a színes és részben a nem színes népekkel szemben sok kíméletlen kegyetlenkedésben volt bűnös, másrészt mindenkinek el kell ismerni, hogy erről a kérdéstről sehol a világon nem lehet oly szabadon beszélni, mint angolok között. Az angolszász faj szellemi nagysága oly magaslaton áll, hogy a hibák feltárását elbírja, sőt hozzátehetni, oly tárgyilagos tud lenni, hogy e hibákat maga sem leplezi és nem szépítgeti – e tekintetben pl. bámulatos kíméletlen nyíltsággal beszél Mrs BESANT az indusok nagy védasszonya.- s épp ezért úgy látszik ez a faj, mely sok testvérküzdelem után a kölcsönös megbecsülés alapján az angolszász faj széles vallásos lelkülete mellett a gyakorlati életben a vallási türelmet a legszebb módon meg tudta valósítani, hivatva van arra is, hogy a fajok türelmi pátensét életbe léptesse.

Igaz, ha a fajok között oly mélyreható különbségek volnának, miként azt GOBINEAU és H. CHAMBERLAIN feltételezi, és ha a fajok egymást irtó harcza annyira elkerülhetetlen

örök törvény volna, mint azt GUMPLOVICZ tanítja, akkor idealista álomnak kellene tartani SEAL tanárnak a bevezető beszédében mondott szavait: »Mi ma egy új aera keresztelőjénél vagyunk. A mai ünnepélyes jelenet egy új magna charta átadása, melylyel minden fajt és nemzetet a világrendszer tagjává avatunk fel.«

Természetes dolog, hogy ily nagyfontosságú ügyet nem lehet szépenhangzó szavakkal elintézni, hanem csakis szorosan tudományos alapon, s a congressus ezt a feladatot komolyan is vette. A congressus először is az anthropologiai szempontokat tisztázta egy megelőző speciális szakcongressus alapján, melynek eredményét SEAL a következőkben foglalja össze: Az emberfajok egységes eredetre vezethetők vissza, a létező testi és szellemi különbségek nem lényegesek, és minden emberfaj határtalan fejlődési képességgel bír. Épp ez oknál fogva több anthropologus, mint HADDON, RANKE és LÜSCHAN a faj kifejezést tudományos szempontból itt nem is találja helyénvalónak, mivel inkább csak ethnikai tagozatokról kellene beszélni.

Az emberek és nemzetek között vannak különbségek – mondja az angol HADDON – de azért nem mondhatjuk, hogy az egyik felsőbb, a másik pedig alsóbb rendű, amiként nem mondjuk, hogy a rózsa jobb a liliomnál, de tőle különböző, így van az embereknél is s mindenik nemzetnek van. a másiktól tanulni valója. A fejlődés közös törvénye, mondja RANKE, azt bizonyítja^ hogy az emberiség egy nagy, szorosan összefüggő család. Nincsenek kivetni való tagjai, mindannyian testvérek vagyunk s mindnyájunknak ANTIGONE-val azt kell mondanunk: »Azért vagyunk itt, hogy szeressünk s nem azért, hogy gyűlölködjünk«.

A második ülés különösen a félvérnek (miscegenation) kérdésével foglalkozott és itt különösen FISCH (Egyesült-Államok), HOGGAN és DROWNING (Angolország) és SEAL (India) czáfolták tudományos alapon azt a balvéleményt, hogy a félvérnek csak mindkét faj rossz tulajdonságait öröklök. Ugyanazt bizonyította a brazíliai LACENDA saját népének példájával.

A harmadik ülés legkimagaslóbb jelensége Mrs BESANT temperamentumos beszéde volt, melyben az indiaiakkal szemben elkövetett igazságtalan bánásmódot ostorozta.

A negyedik ülés a fajok között való békés érintkezés themáját fejtegette, főként nemzetgazdasági szempontból. Itt különösen a mulatt Du Bois (Egyesült-Államok) vonta magára a figyelmet.

Az ötödik ülésen, mely a faji kérdéseket a modern köz-tudat szempontjából tárgyalta, a barodai GAEKWAR (fejedelem) elnökölt. Az emberiség problémái – így szóló megnyitó beszédében – nem újak, nem is könnyen megoldhatók, de

a legfontosabb, mely minden fajt és nemzetet érdekel, az, hogy a gondolat világát az érzelem világával összhangba hozzuk.

A hatodik ülés különösen az amerikai négerek és indiánok kérdésével foglalkozott. Elnökölt pedig LÉGITIME tábornok. Hay ti köztársaság volt elnöke (néger). Az előadók közt a már említett Du Bois mellett még egy délafrikai négerivadék, RUBUSANA dr. szerepelt. Azt mondja, a fehérek azt gondolják, ha hat hónapig Délafrikában tartózkodtak, már értik és föl-fogják a négerkérdést. Az államférfiaknak és politikusoknak alapos tanulmányokat kellene végezniök, hogy a keleti népek gondolkodását és érzelmvilágát megértsék. A délafrikai fehérek azt vélik, hogy a feketét nem szabad oktatni, különben tolvaj lesz belőle. Ilyformán a közeledés és kölcsönös megértés lehetetlenné válik. SCARBOROUGH (Egyesült-Államok) keményen megrója azt, hogy az Egyesült-Államokban, a déli államokra való tekintetből, a színészeket – négereket és félvérűeket - minden kulturális mozgalomból (iskolákból, néha templomokból is) kizárják. Ezzel szemben DAVIS (Angolország) arra utal, hogy Nyugatindiában a túlsúlyban levő feketék teljes békében élnek a fehérekkel és kulturailag emelkednek, szavaznak, részt vesznek a községi administratióban és törvényhozásban, sőt néha ott vezető szerepet is visznek.

A hetedik és nyolczadik ülés e themák körül gyakorlati kérdéseket vetett föl és tárgyalt le.

Azt hisszük ez a korszakos congressus tanulságos lesz nemcsak a gyarmatosító birodalmakra, hanem minden államra nézve, mely nem egy fajbeli népességgel bír, s ugyan melyik nem az? A fajkérdés és a nemzetiségi dissonantiák egészen új világitásban állanak előttünk. A súrlódásokat nem a vér és a szín okozza, hanem kulturális és gazdasági differential Amit felületes szemléletre faji különbségnek és fajok harczának tekintünk, az sokkal inkább a kulturák különbsége és a kulturák harcza. Miért áll nálunk is a német elem sokkal közelebb a magyarhoz, mint pl. a román? Mert a magyar és német elem kulturailag is közel áll egymáshoz. S miért lehet két nyelvileg és ethnikailag egynek tekinthető nemzet, mint a horvát és szerb, egymással ellenkezésben. Mert kulturailag különböző egységet képeznek és gazdasági érdekeik ellentétesek lehetnek. Azért szükséges az állami egység szempontjából nagyobb súlyt fektetni a kulturák és gazdasági érdekek kiegyenlítésére.

Széchenyi-cyklus.

Deczember hó 3-án volt a SZÉCHENYI-cyklus második előadása, melyet BEÖTHY ZSOLT min. tanácsos, főrendiházi tag, egyetemi tanár tartott »Széchenyi magyarsága« czímen. Az előadás kivonatát az alábbiakban közöljük.

1840 november 19-dikén, Pest vármegye gyűléstermében KOSSUTH LAJOS ejtette ki először azt a két szót, mely azóta minden magyar szívből és magyar ajkon SZÉCHENYI nevével összeforrott: »legnagyobb magyar«. A loyális nemes fölhívulásával ismétli e szavakat a *Kelet Népe*-re írt *Feleleté*-ben, a magyar politikai irodalomnak e legnagyobb szerű és legmegrendítőbb párbajában ékesszólásának ragyogó fegyverével mintegy tisztelegvén, mielőtt védekezni, nagy ellenfele előtt. Okát is adja: »SZÉCHENYI ujjait a korszak ütőerére tévé és megértette lüktetését; nem ismer senkit históriánkban, kiről el mondhatnók, hogy százados hatásra számított lépései sem korán, sem későn nem érkeztek«. Ez a magyarázat azonban a »legnagyobb 'magyar« kifejezés tartalmának csak egyik mozzanatára vonatkozik, arra, hogy minden magyarok között a korát igazán megértő és irányzó SZÉCHENYI a legnagyobb. De előttünk már, politikai és írói pályájának folytatása s életének tragikus vége, nyilvánosságra került naplói és levelezése, történetünknek későbbi fejleményei megvilágítják a másik mozzanatot is, azt, hogy magyarságban sem volt nála senki nagyobb.

Nem, a magyarságnak legjellemzőbb közérzésében: a hazaszeretében, melyben összefoglalva fejezi ki szülőföldje és sokat korholt faja iránti égő szeretetét. Kifejezte minden cselekedetében, indítékaiban és céljokban egyaránt, és valamennyi szavában, a ritkább lelkesítőkből épp úgy, mint a sokkal sűrűbb korholókban, sújtókban, sőt csúfolókban. Mint a hogy a keserű ízbe olykor szinte az égés érzése vegyül: az ő honfiúi keserűségében, kitörésének mélységében és erejében, hangjának maró gúnyjában egy belső tűznek örök lobogása perzsel. A nemzetével való közösség érzésének lángja, melylyel pusztuló faját ki akarná szabadítani roskadó világának temetéssel fenyegető romjaiból, s egy új világnak, új életnek útjára vezetni. A közösségnek ezt az érzését, mely műveltet és műveletlent egy vágyban egyesít, tartja és vallja legnagyobb nemzeti kincsünknek, melylyel méltatlan helyzetünkben, vétkeink és hibáink özönéből megváltatásunkat remélhetjük. Ereje SZÉCHENYI lelkében oly mérhetetlen és föltétlen, hogy ő, kinél élesebben senki sem látta, keményebben senki seai ostorozta és mélyebben senki sem fájlalta a nemzet

hibáit, titkos óráinak magával való számvetésében, naplóiban szinte elemi erővel tör ki belőle a vallomás: »Szeretlek minden hibáiddal«.

Lelkének ezt a legmélyebb érzését, melynek alkotó, teremtő erejéről kövek és intézmények, irodalom és törvények, egy nemzetnek új és méltó életviszonyai tesznek tanúságot, mindennél mélyebben és meggyőzőbben világítják meg pályájának fordulatait s gondolatvilágának vezéreszméit.

Leke költői tartalmának sem szavaiban, sem naplóiban nincsenek szólóbb bizonyosságai, mint éppen azok a helyek, melyekben hazaszeretete tör ki. Oly lélekállapot megnyilvánulásai ezek, melyben a léleknek egész ereje egyetlen érzésben összpontosul s a fölhevült phantasiának legtúlzóbb képeiben, legnagyobb szavaiban is kétségtelenül éreztetni tudja őszinteségét és igazságát.

A nagyoknak nagy érzései szemünkben legnyilvánvalóbbá az által a befolyás által lesznek, melyet életüknek külső és belső útjára gyakorolnak. Akiknek élete nagy változásai, megdöbbentő peripetiai, önkéntes vagy kényszerű áldozatai, fénybe vagy romlásba fordulásai végesvégig és világosan egyazon érzésben gyökereznek: ez érzésnek uralkodó erejét a legkétségtelenebbül, emberileg legmeghatóbb és legmeggyőzőbb módon tanúsítják. Kicsoda merné s kinek lenne joga rá, hogy három nagy »nemzettévőknek«, (DEÁK, KOSSUTH, SZÉCHENYI) teremtő, alkotó, megmentő nemzeti érzését össze-méregesse; de hármuk közül bizonyára SZÉCHENYI pályája az, melynek kialakulásában, fordulataiban, válságaiban és katastrófájában, egész képében ez az uralkodó érzésök a legmélyebben megrázó erővel hat képzeletünkre és szívünkre. Egész történetünkben nincsen senki, aki ennek a történetnek lélektani vezető erejét a maga pályájával, minden árnyéklatában, kizáróságában, föltétlenségében, tragikai erejében mélyebben éreztetné, mint Széchenyi.

Igaz, nála a magyar léleknek ez a jellemző közérzése élesen egyéni képben, meglepő és szinte ismeretlen vonásokkal, szokatlan bonyolultban jelenik meg s mind KOSSUTH, mind különösen DEÁK közelebb állanak ahhoz a lelki típushoz, melyet általán magyarnak ismerünk; de azért SZÉCHENYI nem csupán alapvető érzésével kapcsolódik ehhez a típushoz, hanem sajátos egyéniségének nem egy mélyebben rejtegetett vonásával is. A szenvedélyes utazóban gyakran támad fel bolyongásai közben a magyar vándor honvágya. Van ebben a világjáró kapitányban valami a magyar katona humoros, mókás kedvéből is, melylyel étellel és halállal szembenéz. A magyar nép legközvetlenebb megnyilatkozása, zenéje és dala, mindig erősen megrezgetti lelkének húrjait. Még a pusztaszeretete s a polgári és hadi élet felfogásának vele kapcsol-

latos mozzanatai sem hiányoznak lelkéből. Ez a vonás méltán kelthet figyelmet fejlődésének pszichológiai gyökérszállai közt, mikor kifejlett politikai életfelfogásában a szabadság fogalma és cultusa oly kiváló helyet foglal el. De mindezekén túl van egy-két helye naplóinak és beszédeinek, melyek azt bizonyítják, hogy a legsajátosabb és legszomorúbb magyar érzés is csírázott lelkében. Nem forradalmi lázongás, hanem a fejlődelméhez és nemzetéhez egyaránt hű szívet fenyegető összeütközésnek keserve: valami éppen abból a »bús magyarból«, akit utóbb annyiszor megcsúfolt.

SZÉCHENYI egyenesen a maga magyarságának indítékából fogott nemzetét nemzeté tevő munkájához. Miután a külföldön tisztába jött a nemzetek igazi életútjával, a fejlődésüket biztosító anyagi és szellemi cultura, munka útjával: ez az érzés vezette el nagy történeti hivatására. Egyazon motívum és egyező körülmények értették meg vele hivatását, mint egykor APÁCZAI-val s BESSENYEI-vel; de ő lángeszével be is töltötte ezt a hivatást. Az ő szellemében forr össze legtökéletesebben a nemzetiség és a művelődés gondolata; az ő szelleme győzi meg nemzetét teljesen és véglegesen a magyarság és a haladás érdekének benső, elválaszthatatlan kapcsolatáról, arról, hogy élet-halál kérdése ránk nézve, hogy magyarságunkban műveltekké, műveltségünkben magyarokká legyünk. Ennek a gondolatnak kérlelhetetlen postulatumával indítja meg és folytatja fenséges harcát mindaz ellen, ami érvényesülésének nemzeti életünk bármely körében útját állja és keresi a segítséget mindenütt, a honnan támogatást várhat. Életünk célját mindig uralkodó érzéseink tűzik ki. Széchenyit is a saját belső története tanította arra, hogy a magyar lelket csak nemzeti érzésénél, ennél a legősibb, legmélyebb, legegységesebb érzésénél fogva indíthatja meg és vezetheti új életútjára.

Mindenekelőtt két érzés s ezektől érlelve két gondolat az, amit nemzetének lelkében meggyökereztetni és megszilárdítani törekszik. Egyik a nemzeti *egység*. Egység az érzésben, a nyelvben, a munkában, a célokban. Ebben van a nemzeti erő. De a nemzetben, hogy megtisztult, megnemesedett nemzeti érzésével ezt az erőt teljes mértékben a ráváró nehéz munkára fordítsa: bizalmat kell ébreszteni elégségében, a munka sikerében, a jövő győzelmében. Ennek a *hite* az a másik motívum, mely SZÉCHENYIT vezet s melyet nemzetébe oltani törekszik. A maga fenséges hitét, hogy a szeretet erősebb, mint a halál, a honszeretet feltámaszthatja a haldokló nemzetet is. A történetfilosófiának egy akkor divatozó elméletével szemben egész szenvedélylyel hirdeti a nemzet fiatalágát. S mikoriban először vívódik e gondolattal, szent akarrattal hinni és hitét elterjeszteni akarván, akkor születik legclassicusabb tanújául ennek az ifjú nemzetnek kebeléből egy

kiskőrösi parasztházban a fiatal emberi szív világának legnagyobb költője. Az ő halhatatlan szavából is az a hit szól, melynek SZÉCHENYI volt a hirdetője, mely az ő lelkéből hatotta át nemzetét.

A SZÉCHENYI pályájához fűződő sok probléma közé sorozható az is, hogy miképpen érthették meg őt. Megértették lelkének annál a két erejénél fogva, mely minden szavából kitetszett és minden tettéből kisugárzott: nemzeti érzésénél és hiténél fogva. Sőt nemcsak megértették, hanem megszivlelték. Nem érezték nemzeti sérelemnek, nem vették zokon sok zokszavát; a bölcsesség szeretetével hatott a szívekbe nemzeti hibáink kérlelhetetlen feltárása és ostromozása. A mi politikai szónokoknál majdnem példátlan s csak a középkor nagy penitencia-hirdetőinél és a reformatio erkölcsi megújhodást követelő prédikátorainál találjuk mását: SZÉCHENYI, mikor vesszejét suhogtatja nemzetének tévedései, hibái, vétkei fölött, sőt nem egy, féltve őrzött eszményét rombolja szét: szinte ellenállhatatlan erővel ragadja magával. A titka, hogy, mint ama régi prédikátorok, ő is fel tudta nemzetének tárnai vele dobogó, érte vérző szívét és meg tudta mutatni az üdvösség útját. Bizonyára volt, aki másképp gondolkodott; de nem volt senki, aki kételkedett benne. Legnagyobb ellenfele, a magyar hazafizás legszenvedélyesebb tolmácsa, emelte őt mint magyart maga fölé. Milyen tanulság rejlik mindebben ránk, ami korunkra nézve is! Nemcsak nagyobb, de keményebb, kérlelhetlenebb bírálója sem volt nemzetünknek soha SZÉCHENYI-nél. De legkíméletlenebb szavaiban is mindig és mindenkiel éreztetni tudja, hogy nem a lenéző idegenség, nem a kénytelen, alkuozó Opportunismus, nem a föltételes hazafizás beszél belőle. Gúnyjában, támadásaiban a fájdalom, a keserűség reszket, ebben is legmélyebb magyarsága, legégőbb honszeretete. A szájas és magyartalan culturgógnak, mikor reá hivatkozik, nem lenne szabad elfelednie azt a vallomását, mely naplójában szakad föl szívéből, hogy: nemzetét ostromozott hibáiban is szereti, és azt a másikat a *Világ*-ból: »A tett az első, a szó a második; az ember, a *hazafi elül áll* s csak aztán jó az író.«

így kapcsolván magához nemzetét, fölemelte a nemzeti élet felfogásának nálunk ismeretlen magaslatába s a nemzeti fejlődést az emberiség életébe kapcsolta bele. Minden szavai között a *Kelet Népe*-nek egy sokat idézett helye, a nemzeti gondolatnak talán legszabatosabb, de mindenesetre legmagasabb fogalmazása fejezi ki legrövidebben és legtökéletesebben szellemének és pályájának történeti tartalmát és jelentőségét. Az emberi és nemzeti haladásnak egymást támogató összefüggése, a nemzetiség ereje mint a közös emberi tökéletesedés tényezője, az emberiség haladása mint a nemzeti erőnek állandó forrása: ezzel az igazsággal van tele egész lelke,

ennek válik prófétájává, ezzel alapítja meg az új Magyarországot.

Amily világosan látja a czélt és utat, olyan rendületlenül bízik benne, hogy a magyar nemzet génusza ennek a feladatnak betöltésére alkalmas, képes és kész. Maró gúny, kíméletlen szenvedélyesség szól azokban a kifakadásaiban, melyeket a hazátlanság ellen intéz. Történetphilosophiai fogalomrendszerébe is beilleszti a kosmopolitismust, még pedig mint a nemzeti elvénhedésnek legkétségteleb és legszomorúbb jelét. A társtalan, magára utalt, féltékeny magyar érzésnek nem ugyanaz a fáját és korát egyaránt jellemző haragja: e ez benne, amely KISFALUDY KÁROLY-tól PETŐFI-ig költészetünknek is, a nemzeti lélek e legközvetlenebb megnyilatkozásának egyik uralkodó motívuma?

Hogy egész létének, munkájának és nagyságának ez az érzelmi gyökere milyen erős volt: annak lehetnek fenségesebb bizonyosságai, de érdekesebb alig, mint jelentőségének az a folytonos fokozódása, melyet irodalmi munkássága tüntet fel. Ez az érzése egyre uralkodóbbnak tűnik föl, egyre jellemzőbbé lesz irataiban. Fejlődése épen fordított azzal, amire közembereknél a tapasztalás tanít bennünket. Együtt nő mintegy a képzelet hevével s végül szinte a visionarius szenvedély tüzeben izzik.

Írói munkásságának, mint életútjának három nagy stádiumára tipikus jelenségek: a *Hitel*, a *Kelet Népe* és a *Blick*. Az első csupa gondolat. Érzelmei csak motívumokat pendítve meg, egy-egy tételének kiszínezésében csillanva föl, vagy itt-ott néhány lelkesítő képben, szóban törve elő; de az egész gondolatszövedéknek még háttérébe szorítva. A *Kelet Népe* irányában, czélzatában, KOSSUTH veszélyesnek tetsző izgatásával szállva szembe, az ész jogát, elsőségét követeli a politikában: de szívének teljes felindulásával, hazafi-érzésének szent jogán, sebeire hivatkozva. E nélkül, a hazaszeretet aggodalma, kétsége, haragja nélkül, nemcsak hatása, de szinte értelme sem lenne kassandrai intéseinek és kérésének. Azonban rettegő szívének kiáradása oly elnyomhatatlanul őszinte, oly kristálytisza, hogy senkinek sem juthat eszébe a hatáskeresés eszközének nézni. Ha SZÉCHENYI nem teljes tartalmával tárta föl lelkét, amit rejtegetett, az mindig az érzése volt; mikor ez előtör, annak a bizonyossága, hogy nem bír többé vele. És mindig kevésbé és kevésbé bír. A *Blick*-nél szenvedélyesebb prózát sem a *Siralmas panasz* szerzője, sem KOSSUTH nem irt soha; verset is talán csak PETŐFI. Egy vulkán kitörése ez a könyv, mely köveket szór és lávát ont; de gyilkos köveinél és pusztító lávájánál félelmebb gyűlöletének tüze és haragjának kavargó füstje. BACHOT és rendszerét, erőszakosságait és képmutatását erkölcsi

felháborodásával, SCHWARZENBERG herczeg cynicus vérszomját keserőségének tájtékozó dühével, ALBRECHT főherczeg sikertelen kardcsörtetését fölényes és lenéző iróniával árasztja el. Csak magát az ifjú fejedelmet kíméli, kinek belátásából és szívéből hazája sorsának jobbrafordultát remélni sohasem szűnik meg. íme, hova ért el, hova sodorta sorsa a hideg, gyakorlati, számító SZÉCHNYI-t! Ifjúkori naplójából tudjuk, hogy *Bánkhán-t* »veszedelmes tendenciája miatt« rossz darabnak tartotta és csodálkozott rajta, hogy a Nemzeti Színházban előadják. És a *Blick* egy lélekállapotot tár föl, a magyar lélek történeti tragikumának egész sajátságos, forrongó világát, mely királyhűségének rendületlenségében és nemzeti érzésének izzásában oly csodálatosan közel mutatkozik nem is Bánkhoz, hanem Peturhoz.

Ez a fejlődés, a mint subjectivitása mind teljesebben bontakozik ki előttünk munkáiban, életének tragikus bonyodalmával és végzetével halad előre. Megindul, mikor Kossuthtal és a közhangulattal először kerül szembe s befejeződik., mikor a forradalom után ennek a közhangulatnak szenvedélyében is újra egygyé lesz nemzetével. Tragikumában gyökerezik, hogy amit érzésével indított meg, az rohamosabban indult fejlődésnek, mint a magok, melyeket gondolataival vetett el. Az ő lelkének tüzetől lángra kapott a magyar önérzet, az erőnkben és jövőnkben való bizalom, az áldozatkészség és hősiség. A nemzet követelte a jövőt, melyet ő ígért neki, de talán korábban, mint a mikorra biztosan megalapozhatta. Ő csak biztos alapon, minden magyar kéz munkájával, minden magyar fej okos belátásával, minden magyar lélek türelmével és kitartásával hitte és akarta fölépíteni az új Magyarországot. Igazáról meg tudta győzni nemzetét, de az érzések, melyek igazsága által ennek nyomában fakadtak, gyorsabban fejlődtek, mint igazi és végleges győzelmöknek lelki feltételei. Közöttük a legfontosabbak, a legegyszerűsebbek: a kötelességtudás és felelősségérzet, kicsinyben s nagyban, a nemzeti munkának egész vonalán. Ezek már nem születhetnek meg hirtelen, bármi mély és nemes fellángolásból; csak hosszú, céltudatos, átalakító culturmunka eredményei lehetnek. Katastrophánkából, melyben egyetlen vigasztalásunk volt a SZÉCHENYI-től fölébresztett nemzeti érzés hősi helytállásának dicső emléke, DEÁK bölcsességével kiszabadított ugyanez érzés rendületlen ereje a balsorsban. De az ő munkája koránt sincs befejezve most sem: annak az új Magyarországnak kiépítése, mely kifejtett nemzeti erejével, anyagi és szellemi erejével megvédvén a maga biztosságának alapját, szolgálja az emberi haladást. Az építés terve azonban megvan: az ő szelleme nemcsak kortársainak szólt, hanem a jövőnek, a messze jövőnek is. A mint nem is egy kor lelke szólt be-

lőle, hanem nemzetéé, szellemében sem egy kor problémájának megoldása érett, hanem egész nemzeti életünké, ennek további folyamái. A bécsi császári palotának pompás kapuzatában FISCHER von Erlachnak, egy közel két századja elhunyt nagy mesternek tervét valósította meg nemrég ezer és ezer munkás kéz: így kell nekünk, a nemzet minden napszamosának SZÉCHENYI munkáját folytatnunk, eszméit közelebb vinnünk a megvalósuláshoz. Folytatnunk különösen a nemzeti lélek erősítésének és nemesítésének munkáját, nemzeti érzésének ápolásával s kötelességtudásának és felelősségérzetének fejlesztésével.

De SZÉCHENYI-nek nemcsak a gondolatai a mi világosságunk, hanem érzései is tanulságaink. Ő nemcsak lángelméjével lehetett és volt feltámasztója és iránymutatója nemzetünknek, hanem magyar lelkével is. Történetünknek egész folyama fajunknak egész élete arra tanít, hogy a nagy munkát csak annak az eszménynek hevületében folytathatjuk a siker bizalmával, mely őt és általa nemzetét megindította: a nemzeti eszmény uralma alatt. Világfelfogásunk sok fordulót ért; de tengelye mindig ez maradt. Ez létünk bélyege, legbelső ereje, történeti folytonosságának elve, mely miben sem gátolta, mindig megsegítette, ha kellett: megmentette. Ez ismertette föl vele SZÉCHENYI lángszelleme által, a közös emberi haladásban, kulturában a maga nemzeti érdekét. Ez vezette eleddig, kivétel nélkül, valamennyi lépését előre s a természeti törvény biztosságával mondhatjuk: míg magyar nemzet maradunk, ez fogja vezetni. Másszóval: addig maradunk magyar nemzet, míg ez vezet bennünket.